ANDREY PLATONOV

MUTLU MOSKOVA

roman

metis

Andrey Platonov

MUTLU MOSKOVA

Andrey Platonoviç Platonov bir demiryolu işçisinin oğlu olarak 1899'da Voronez yakınlarında dünyaya geldi. İç savaş sırasında Kızıl Ordu'da savaştı, daha sonra elektrik mühendisi ve arazi ıslahı uzmanı oldu. 1918 yılından itibaren çeşitli gazete ve dergilerde makale, şiir ve denemeleri, 1926 yılından itibaren de kısa öyküleri yayımlanmaya başladı. Yeteneği Maksim Gorki tarafından keşfedilince ilk etapta parlak bir başlangıç yaptı, fakat daha sonra kimi eserleri Stalin dahil pek çok kişinin sert eleştirilerine hedef oldu. İkinci Dünya Savaşı sırasında savaş muhabiri olarak çalışan ve bir kere daha resmi olarak tanınmaya başlayan Platonov, savaş sonrasında yine çeşitli saldırılara maruz kaldı ve zorunlu çalışma kampından dönen oğlundan kaptığı tüberkülozun ilerlemesi sonucu 1951 yılında öldü. Platonov'un öyküleri 1950'lerin sonlarında Rusya'da yeniden yayımlanmaya başladıysa da başlıca eserleri 1980'lerin sonuna dek yasaklı kaldı. KGB'nin "edebiyat arşivi"nin kısmen halka açılmasıyla gün ışığına çıkan *Mutlu Moskova* Rusçada ilk kez 1991 yılında yayımlandı.

Metis'te yayımladığımız dört Platonov kitabını Rusçadan dilimize çeviren Günay Çetao Kızılırmak, *Çevengur* (Metis, 2010) çevirisiyle Dünya Kitap Yılın Çeviri Kitabı ödülünü aldı.

Metis Yayınları
İpek Sokak 5, 34433 Beyoğlu, İstanbul
Tel: 212 2454696 Faks: 212 2454519
e-posta: info@metiskitap.com
www.metiskitap.com
Yayınevi Sertifika No: 10726

Metis Edebiyat
MUTLU MOSKOVA
Andrey Platonov

© Anton Martynenko, 2011

FTM Agency Ltd., Moskova ile yapılan
sözleşme temelinde yayımlanmıştır

Türkçe Yayım Hakları © Metis Yayınları, 2011
Çeviri Eser © Günay Çetao Kızılırmak, 2012

İlk Basım: Eylül 2012

Metis Edebiyat Yayın Yönetmeni:
Müge Gürsoy Sökmen

Yayıma Hazırlayan: Özde Duygu Gürkan

Kapak Resmi: Kazimir Maleviç, *Şapkalı Kız*
Kapak Tasarımı: Emine Bora

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık:
Metis Yayıncılık Ltd.

Baskı ve Cilt:
Yaylacık Matbaacılık Ltd.
Fatih Sanayi Sitesi No: 12/197-203
Topkapı, İstanbul Tel: 212 5678003
Matbaa Sertifika No: 11931

ISBN-13: 978-975-342-880-4

ANDREY PLATONOV

MUTLU MOSKOVA

Çeviren:
GÜNAY ÇETAO KIZILIRMAK

metis

METİS YAYINLARI
ANDREY PLATONOV
KOLEKSİYONU

•

DÖNÜŞ 2009

ÇEVENGUR 2010

CAN 2010

MUTLU MOSKOVA 2012

1

GÜZÜN SON DEMLERİNDE sıkıcı bir gece vakti, karanlık bir adam elinde meşale geçti sokaktan koşarak. Sıkıcı rüyasından uyanan küçük kız evinin penceresinden gördü onu. Sonra sağlam bir tüfek sesi ve kederli âciz bir çığlık duydu – galiba meşaleli adamı öldürmüşlerdi. Az sonra birçok uzak silah sesi ve yakınlardaki hapishaneden yükselen uğultu işitildi... Küçük kız uykuya daldı ve ilerleyen günler boyunca gördüklerini unuttu gitti: Henüz çok ufaktı ve müteakip yaşamı, vücudunun içinde ilk çocukluğun hafızasını ve aklını ebediyen örtmüştü. Yine de ileri yaşlarına değin yüreğinde –hafızasının solgun ışığında– isimsiz bir adam, beklenmedik bir anda, ansızın kederle ayaklanıp koşmaya başlardı ve geçmişin karanlığında, büyümüş çocuğun yüreğinde ölüp giderdi tekrar. Açlık ve uykunun orta yerinde, aşk yahut başka bir gençlik hazzına kapılmışken ölünün kederli çığlığı uzaklardan, vücudunun derininden ansızın yükseliverir ve genç kadın yaşamasını derhal değiştirirdi: Dans ediyorsa dansına ara verir, iş başındaysa daha bir yoğun ve emin çalışır, yalnızsa yüzünü elleriyle örterdi. O yağmurlu güz sonu gecesinde, o zamanlar Moskova İvanovna Çestnova'nın yaşadığı şehirde Ekim Devrimi başlamıştı.

Babası tifodan ölmüş ve yetim kalan aç kız evinden çıkıp bir daha da geri dönmemişti. Uykuya dalan ruhu ne insanları, ne mekânları anmadan birkaç yıl boşlukta sürüklenir gibi dolanmış, bir şekilde karnını doyurmuştu yurdunda, ta ki kendini bir yetimhane ve okulda bulana kadar. Moskova şehrinde pencere kenarın-

daki bir sırada oturuyordu. Bulvardaki ağaçların büyümesi durmuştu, rüzgârsız havada yaprakları dökülüyor, uzun bir uykuya hazırlanan susmuş toprağı örtüyordu; eylül ayının sonuydu, tüm savaşların bittiği ve taşıtların tekrar faaliyete geçmeye başladığı sene.

Küçük Moskova Çestnova iki yıldır yetimhanedeydi, ona burada bir ad, soyadı ve hatta baba adı verilmişti çünkü ismini ve küçüklüğünü ancak belli belirsiz anımsayabiliyordu. Babasının kendisine Olya dediğini sanıyordu ama bundan emin değildi ve isimsiz biri gibi, o ölüp giden gece insanı gibi suskundu. O zaman ona Moskova'nın adını, çatışmalarda şehit düşmüş İvan isminde Kızıl Ordulu herhangi bir Rus askerinin anısına baba adını ve uzun süre mutsuzluk çekmesine rağmen henüz onurunu yitirmemiş yüreğinin dürüstlüğü hatırına da soyadını* verdiler.

Moskova Çestnova'nın parlak ve yükselen yaşamı, artık ikinci sınıfa gittiği okulda, pencere kenarında oturup bulvardaki yaprakların ölümünü izlediği ve karşı binanın tabelasını ilgiyle okuduğu o güz günü başlamıştı: "A. V. Koltsov İşçi-Köylü Kütüphanesi-Okuma Salonu." Son dersten önce tüm çocuklara ömürlerinde ilk kez birer beyaz somun ve köfteyle patates verilmiş, köftenin neden yapıldığı anlatılmıştı: ineklerden. Aynı zamanda da hepsine ertesi güne kadar birer kompozisyon yazmaları söylenmişti: inek görmüşler inek üzerine, diğerleri gelecek yaşamları üzerine. Akşamleyin Moskova Çestnova somun ve kıvamlı köfteyle karnını doyurup diğer arkadaşları uyur, küçük elektrik ışığı hafifçe yanarken ortak masanın başına geçip kompozisyonunu yazmıştı. "Anasız babasız kızın gelecek yaşamıyla ilgili öyküsü: Şimdi bize akıl veriyorlar, akıl ise kafadadır, dışında bir şey yoktur. İnsan doğru ve çalışkan olmalı, ben gelecek yaşamı yaşamak istiyorum, bisküvi olsun, reçel, şeker olsun ve her zaman kırlarda, ağaçların altında gezilebilsin. Yoksa ben yaşamam, öyle ol-

* Dürüst, onurlu anlamlarına gelen *çestnıy* sıfatından türetilmiş bir soyadı. *–ç.n.*

mazsa canım çekmez. Canım basbayağı mutlu yaşamak istiyor. Eklenecek bir şey yok."

Moskova sonunda okuldan kaçtı. Bir yıl sonra onu geri getirdiler ve genel toplantıda bir devrim kızı olduğu halde disiplinsiz ve gayriahlaki davrandığını söyleyerek ayıpladılar.

"Ben kız değilim, yetimim!" diye yanıtladı onları Moskova ve tekrar çalışkan bir öğrenci gibi, başka bir yerlere hiç gitmemiş gibi okumaya devam etti.

Tabiatta en çok rüzgâr ve güneş hoşuna gidiyordu. Otların içine bir yere uzanıp rüzgârın sık bitkiler içinde görünmez, tasalı bir insan gibi fısıldayışına kulak vermeyi, tüm bilinmez ülke ve halkların üzerinde uzak uzak süzülen yaz bulutlarını izlemeyi severdi; Moskova bulutları ve boşluğu seyretmekten göğsünde, bedeni havalara yükselmiş de orada yalnız bırakılmış gibi bir çarpıntı hissederdi. Sonra kırlarda, alelade kötü toprak üzerinde dolaşır, yaşamaya yeni yeni alışarak, etraftaki her şeyin kendine, bedenine, kalbine ve özgürlüğüne uymasına sevinerek çevresini keskin, dikkatli bakışlarla süzerdi.

Dokuz yıllık okulu bitiren Moskova, her genç insan gibi geleceğine, mutlu insan kalabalığına giden yolu bilinçsizce aramaya koyuldu; avuçları eylem hevesiyle yanıyor, duygu dünyası gurur ve kahramanlık arıyor, aklındaysa henüz giz dolu ama ulvi bir kader şimdiden zaferini sürüyordu. On yedi yaşındaki Moskova hiçbir kapıyı kendiliğinden açamazdı, gençlik ateşinin ve içinde büyüyüp gelişmiş gücünün kıymetini bilirmiş gibi davet bekliyordu. Bu yüzden bir süre yalnız ve garip kaldı. Bir keresinde tesadüfi bir insan Moskova'yla tanıştı ve onu duygularıyla, kibarlığıyla yendi – o zaman Moskova bedenini ve gençliğini ebediyen ve bir çırpıda zedeleyerek onunla evlendi. Cesur işlere yaraşan kolları bir erkeğe sarılır, kahramanlık arayan kalbi onu doğal serveti gibi belleyen tek bir kurnaz insanı sever oldu. Ne var ki bir sabah Moskova, nedenini kendi de tam olarak bilemeden yaşamından öyle fena utandı ki uyuyan kocasının alnına bir veda

öpücüğü kondurup, yanına ikinci bir elbise dahi almadan odadan ayrıldı. Akşama kadar bulvarlarda, Moskova Nehri'nin kıyısında dolaştı durdu, eylüle has limoni havanın rüzgârını hissederek, boş ve yorgun biri gibi bir şeycikler düşünmeden.

Geceyi geçirmek için avare çocukluğunda yaptığı gibi bir kutunun içine girmek, boş bir Mostrop* yemek kulübesi ya da başka bir şeyler bulmak istedi fakat çoktan büyümüş olduğunu, sezdirmeden hiçbir yere sığışamayacağını fark etti. Geç vakit bulvarın karanlığında bir sıraya ilişti ve hırsızların, evsiz haytaların yakınlarda bir yerde sürtmelerine, mırıldanmalarına kulak vererek sızdı.

Geceyarısı aynı sıraya sade bir insan oturdu; bu kadının onu kendiliğinden, şıp diye sevebileceğine dair mahrem ve utangaç bir ümit besliyordu, zira alçakgönüllülüğü aşkı ısrarla elde etmeye çalışmasına engeldi; yüz güzelliği, vücut letafeti değildi aslında aradığı – her şeye ve kendi adına en büyük fedakârlığa razıydı, yeter ki karşısındaki ona sağlam bir duyguyla yanıt versin.

"Ne var?" diye sordu uyanan Moskova.

"Hiç!" diye yanıtladı adam. "Öylesine."

"Uyumak istiyorum ama yerim yok," dedi Moskova.

Adam ona derhal bir odası olduğunu bildirdi ama niyetinden şüphe edilmesi ihtimaline karşı, bir otel odası tutup temiz bir yatakta yorgana sarınarak uyumasının daha iyi olacağını söyledi. Moskova kabul etti ve gittiler. Yolda Moskova yoldaşına kendisini bir okula yerleştirmesini söyledi – yemekli ve yurtlu.

"En çok sevdiğiniz şey nedir peki?" diye sordu o.

"Havadaki rüzgârı ve birçok başka şeyleri seviyorum," diye yanıtladı yorgun Moskova.

"Demek ki havacılık okuluna gideceksiniz, başkası size uymaz," diye karar verdi Moskova'ya eşlik eden adam. "Elimden geleni yaparım."

* Moskova Restoran ve Halk Gıda Tröstü'nün kısaltması. –*ç.n.*

Moskova'ya Mininskoye Hanı'nda bir oda tuttu, üç günlük ücretini peşin ödedi ve yemek için otuz ruble bıraktı, kendisi de içinde avuntusunu da taşıyarak evinin yolunu tuttu.

Beş gün sonra Moskova Çestnova onun çabalarıyla havacılık okuluna girdi ve yurda taşındı.

2

BAŞKENTİN MERKEZİNDE bir yedinci katta Viktor Vasilyeviç Bojko adında otuz yaşında bir adam oturuyordu. Tek bir pencerenin aydınlattığı küçük bir odada kalmaktaydı; yeni dünyanın uğultusu bu evin yüksekliğine senfonik bir eser gibi ulaşıyor, zira alçak ve kusurlu seslerin yalanı dördüncü kattan yukarıya ulaşamadan sönüveriyordu. Oda iç karartıcı yoksul eşyalarla döşenmişti, sefaletten değil de hayalbazlıktan: salgın hastalık koğuşlarındakilere benzer bir demir karyolanın üzerinde yağ kir içinde, insan kokusu ta derinlerine işlemiş bir yorgan, yoğun bir konsantrasyona müsait çıplak bir masa, seri imalat hurdasından yapılma bir sandalye, duvarda en iyi sosyalizm ve on dokuzuncu yüzyıl kitaplarının dizili durduğu el yapımı raflar, masanın üzerinde üç portre: Lenin, Stalin ve Doktor Zamenhof – uluslararası Esperanto dilinin mucidi. Üç portrenin altında dört sıra halinde isimsiz insanların ufak fotoğrafları asılıydı ki yalnızca beyaz yüzler değil, zenciler, Çinliler ve tüm ülkelerin vatandaşları vardı bu fotoğraflarda.

Bu oda akşamın ilerleyen saatlerine kadar boş durur; yorulmuş hazin sesler azar azar diner içeride, sıkılan madde bazen çatlayıverir, güneş ışığı pencerenin dörtgenini yerlerde usul usul gezdirir ve geceleyin duvarda yitip gider. Her şey sona erer, bir tek nesneler kalır ve bunalır karanlıkta.

Derken burada yaşayan insan gelir ve elektriğin teknolojik ışığını yakar. Evin sakini ekseriyetle mutlu ve huzurludur çünkü yaşamı boşa geçmemektedir; bedeni gün boyunca yorulmuş, gözlerinin akı meydana çıkmıştır ama kalbi düzenli atmakta, düşünceleri sabahki gibi ışıl ışıl parlamaktadır. O gün geometrici ve

şehir planlamacısı Bojko yeni bir mahallenin incelikli planını bitirmiş, yeşil alanların, çocuk bahçelerinin ve semt stadyumunun yerlerini belirlemiştir. Yakın geleceğin tadını şimdiden duyumsuyor ve mutluluktan kalbi çarparak çalışıyordur, kapitalizm döneminde doğmuş biri olan kendisineyse kayıtsızdır.

Bojko iş adresine hemen her gün gelen bir deste şahsi mektubu çıkardı ve boş masanın başına geçip düşüncelerini onlara yoğunlaştırdı. Melbourne'dan, Cape Town'dan, Hong Kong'dan, Şanghay'dan, Büyük Okyanus'un su çölüne sinmiş küçük adalarından, Yunan Olimposu'nun eteklerindeki Megaris kasabasından, Mısır' dan ve Avrupa'nın birçok noktasından yazıyorlardı ona. Memur ve işçiler, hantal sömürünün yere çaldığı uzak insanlar Esperanto'yu öğrenmiş ve halklar arasındaki suskunluğu yenmişlerdi; çalışmanın dermansız kıldığı, seyahatler için fazlasıyla yoksul bu insanlar birbirleriyle düşünce yoluyla haberleşiyorlardı.

Mektupların arasında birkaç havale de vardı: Kongolu bir zenci 1 frank, Kudüs'ten bir Suriyeli 4 Amerikan doları, Leh Studzinski her üç ayda bir 10 zloti gönderiyordu. Yaşlanınca yerleşecekleri işçi memleketini şimdiden kuruyorlardı ki çocukları da nihayetinde oraya kaçıp kurtuluşu dostluk ve sıcaklığın ısıttığı soğuk ülkede bulsun.

Bojko bu paralarla düzenli bir şekilde devlet tahvili alıyor, senetleriyse görünmez sahiplerine taahhütlü olarak gönderiyordu.

Mektupları inceleyen Bojko bir SSCB militanı olmanın üstünlüğünü duyumsayarak tümünü yanıtladı. Fakat gururlu değil mütevazı ve anlayışlı bir dille yazdı:

"Sevgili uzak dost. Mektubunuzu aldım, bizim burada işler iyiye gidiyor, emekçilerin ortak mülkü her geçen gün çoğalıyor, evrensel proletaryanın dev mirası sosyalizm birikiyor. Her gün taze bahçeler yetişiyor, insanlar yeni evlere taşınıyor ve icat edilen makineler hızla çalışıyor. Yetişen insanlar da bir başkalar, harikuladeler, sadece ben aynı kalıyorum çünkü pek eskiden doğmuşum ve kendim-

den henüz tam olarak vazgeçemedim. Beş-altı yıl sonra ekmeğimiz ve kültürel olanaklarımız adamakıllı artacak ve dünyanın geri kalan altıda beşindeki milyarlarca emekçinin her biri ailesini de alıp ebediyen yanımıza taşınabilecek; kapitalizmse –devrim gelmezse– varsın boş kalsın. Büyük Okyanus'a bak, kıyısında yaşıyorsun, kimi zaman oradan Sovyet gemileri geçer, o biziz. Selam olsun."

Zenci Arratau karısının öldüğünü bildiriyordu; Bojko ona acısını paylaşan bir yanıt verdi ama çaresizliğe kapılmamasını tavsiye etti – kendisini gelecek için korumalıydı, zira yeryüzünde bizden başka kimse kalmayacaktı. En iyisi Arratau derhal SSCB'ye gelsindi, burada yoldaşlarının arasında ailesiyle olacağından daha mutlu yaşayabilirdi.

Sabahın seherinde Bojko işe yaramanın tatlı yorgunluğu içinde uykuya daldı; rüyasında çocuk olduğunu, annesinin yaşadığını, dünyaya yaz mevsiminin, rüzgârsızlığın hâkim olduğunu ve dev koruların yetiştiğini gördü.

Bojko işyerinde örnek işçilerin en iyisi olarak nam salmıştı. Genel geometri çalışmalarının dışında duvar gazetesinin sekreterliğini, Osoviahim* ve Mopr** örgüt kollarının liderliğini, bostancılık işletmeleri başkanlığını yürütüyor, devletin masraflarını biraz olsun kısabilmek için havacılık okulunda pek az tanıdığı bir kızı okutuyordu.

Bu kız ayda bir Bojko'nun evine geliyordu. Bojko ona şeker ikram ediyor, yemek parası ve hızlı tüketim ürünleri mağazasına giriş kartını veriyor, genç kız yanından utana sıkıla ayrılıyordu. Henüz on dokuzunu doldurmamıştı, adı Moskova İvanovna Çestnova'ydı; ona kederinin çığ gibi büyüdüğü bir sıra güz bulvarında rastlamış ve o zamandan beri unutamamıştı.

* Toplumsal Politik Savunma Kurumu'nun kısaltması (1927-1948). –*ç.n.*

** Uluslararası Devrim Savaşçılarına Yardım Örgütü'nün kısaltması. Komintern tarafından kurulmuş, Kızıl Haç'ın muadili sayılabilecek Komünist yardım fonu. –*ç.n.*

Kızın ziyaretinden sonra Bojko genellikle yüzükoyun yatar ve üzüntüden bunalırdı, oysa yaşamasının amacı sadece ortak sevinçti. Canı sıkılınca oturur Hindistan'a, Madagaskar'a, Portekiz'e mektuplar yazar; tüm insanları sosyalizme katılmaya, acılarla dolu yeryüzündeki emektarları desteklemeye davet eder; lambası, hayal ve sabırla dolu kelleşen kafasını aydınlatırdı.

Bir keresinde Moskova Çestnova her zamanki gibi geldi ama hemen kalkmadı. Bojko onu iki yıldır tanıyor ama en ufak bir ümit beslemediğinden yüzüne yakından bakmaya utanıyordu.

Moskova gülüyordu; pilot okulunu bitirmiş, kendi parasıyla aldığı yiyecekler getirmişti. Bojko genç Moskova'yla yiyip içmeye koyuldu; kalbi dehşet içinde çarpıyordu çünkü içine çok önceden düşen aşkı hissetmişti.

Gece geç vakit Bojko karanlık boşluğa bakan pencereyi açtı, odaya kelebekler, sivrisinekler doldu, yine de ortalık öyle sessizdi ki Bojko, Moskova İvanovna'nın büyük göğsünün içinde atan kalbini işitebiliyordu; öyle düzenli, ahenkli ve sağlam atıyordu ki bu kalp, tüm dünyayı ona bağlayıverseler olayların akışına yön verebilirdi – sinekler ve kelebekler bile Moskova'nın bluzuna konar konmaz kudretli ve sıcak bedeninin içindeki yaşam uğultusundan korkarak uçup gidiyordu. Moskova'nın yanakları kalbinin baskısı altında uzun süreliğine, bir ömürlük bronz bir renk almıştı, gözleri mutluluğun aydınlığıyla parlıyordu, saçları başını saran ateşten yanmıştı ve içteki insanın neredeyse farkında olmadan harekete geçtiği kadınlık arifesinde bedeni, ergenliğin son demlerine has bir yuvarlaklık kazanmıştı.

Bojko yeni aydınlık sabah başlayana kadar yerinden kıpırdamadan seyretti odasında epeydir uyuyan Moskova'yı – mahmur, mesut bir tazelik; sağlık gibi, akşam ve çocukluk gibi giriyordu bu yorgun insanın içine.

Ertesi gün Moskova, Bojko'yu havaalanına davet etti – yeni paraşütlerin uçuşunu izlemesi için.

Küçük bir uçak Moskova'yı da içine alıp asırlık ıssız göğün

yükseklerine havalanıverdi. Zirvede motorunu bir an için durduran uçak öne doğru yattı ve gövdesinden kopuveren açık renk yumak, soluğu kesilerek boşluğa yuvarlandı. Bu esnada yere yakın uçmakta olan bir başka uçak da üç motorunun hızını kesmiş inmeyi arzuluyordu. Bu üç motorlu süzülen uçak epeyce alçaldığında, yukarıdan giderek artan hızıyla korunmasız bir şekilde düşen yalnız bulutsu bedencik çiçek açtı, havayla doldu ve sallandı. Üç motorlu uçak paraşütten uzaklaşmak için tüm makinelerini derhal çalıştırdı ama paraşüt fazlasıyla yakındı, pervanelerin arasına, girdap akımlarının içine girebilirdi ve akıllı pilot motorları tekrar durdurarak paraşüte özgürce yönünü tayin etme fırsatı tanıdı. O zaman paraşüt kanadın üzerine indi ve söndü, birkaç saniye sonra da yana yatan kanadın üzerinden yavaş yavaş, korkusuzca küçük bir insan yürüdü ve makinenin içinde kayboldu.

Bojko, bu havadan uçup gelenin Moskova olduğunu biliyordu; dün onun düzenli, uğultulu kalbini dinlemişti – şimdiyse durduğu yerde tüm cesur insanlık adına duyduğu mutluluktan ağlıyor, Moskova Çestnova'ya iki yıl boyunca ayda yüz yerine yüz elli ruble vermediğine yanıyordu.

Geceleyin Bojko her zamanki gibi tüm dünyaya mektuplar yazdı, ölümcül yüksek mesafeleri alt eden yeni insanın bedenini ve yüreğini heyecanla tasvir etti.

Şafakta, insanlık postasını hazır eden Bojko ağlayıverdi; Moskova'nın kalbinin havai tabiatta uçabildiğine, oysa kendisini sevemediğine üzüldü. Sonunda sızdı ve işi gücü unutup akşama kadar şuursuzca uyudu.

Akşam odasının kapısını biri çaldı; gelen Moskova'ydı, her zamanki gibi mutlu görünüyor, kalbi yine küt küt atıyordu. Bojko duygularının ağırlığına dayanamayarak Moskova'ya utana sıkıla sarıldı, o da karşılığında Bojko'yu öpmeye koyuldu. Bojko'nun zayıf boğazında gizli, dayanılmaz bir güç köpürdü, insan sıcaklığının mutluluğunu tek bir kez ve bir ömürlük tadarken kendinden geçmişti.

3

HER SABAH UYANDIĞINDA Moskova Çestnova penceredeki gün ışığına uzun uzun bakıyor ve aklından şöyle geçiriyordu: "Bu başlayan, gelecek zaman"; sonra muhtemelen bilinçten ziyade yürek gücü ve sağlıktan kaynaklanan mutlu bir hesapsızlık içinde kalkıyordu yataktan. Ardından yıkanıyordu Moskova, sıradan kıt bir besini (ömrü boyunca yemediği pislik kalmamıştı ki!) pembe bir temizliğe, vücudunun çiçek açmış meydanlarına çeviren tabiatın kimyasına şaşarak. Moskova Çestnova kendi kendisiyken bile vücuduna bir yabancıya bakar gibi bakabiliyor, yıkadığı gövdesini hayranlıkla seyredebiliyordu. Elbette bunda kendisinin bir marifeti olmadığını biliyordu, ne de olsa bedenini meydana getiren, geçmiş zamanların ve tabiatın tıkır tıkır çalışmışlığıydı; daha sonra kahvaltısını çiğnerken doğayla ilgili bir şeyler hayal ediyordu – su olup akan, rüzgâr olup esen, adeta sayrı bir sayıklama içinde dev, sabırlı maddesiyle habire dönüp duran doğayla... Onun hakkını muhakkak vermek gerekirdi: İnsanı yaratmak için o kadar çok çalışmıştı ki, çok doğurmuş ve şimdi yorgunluktan yalpalayan yoksul bir kadın gibiydi...

Havacılık okulunu bitiren Moskova'yı aynı okulda eğitmen yardımcılığına atadılar. Artık bir grup paraşütçüye uçaktan serinkanlı bir edayla atlama yöntemini ve uğultulu boşlukta alçalırken sakin bir tavır takınmayı öğretiyordu.

Moskova'nın kendisi öyle özel bir gerginlik ya da cesaret duymaksızın uçuyordu; sadece "sınır"ı, yani tekniğin sonu ve kazanın başlangıcını çocukluktaki gibi kesin bir şekilde hesaplıyor ve "sınır"a dayanmamaya gayret ediyordu. Ne var ki "sınır" düşünüldüğünden çok daha uzaktı ve Moskova devamlı öteliyordu onu.

Bir gün, atmosfer nemini sıvayıp atan cilasıyla yağmurda bile uçmayı mümkün kılan yeni paraşütlerin testine katıldı. Çestnova'nın vücuduna iki paraşüt taktılar, yanına bir de yedek verdiler. İki bin metreye çıkardılar onu ve yağmurun ardından bastıran akşam sisini delerek yeryüzüne atlamasını istediler.

Moskova uçağın kapısını açtı ve adımını boşluğa attı; aşağıdan sert bir girdabın çarptığını hissetti kendisine, sanki yeryüzü, havayı katılaşana değin sıkıştırıp sütun gibi yükselten kudretli bir alçak basınç kompresörünün ağzıydı; Moskova kendisini, rüzgârı bir ucundan diğerine geçiren bir boru gibi hissediyor ve içine saplanan vahşi havayı dışarı salabilmek için ağzını sürekli açık tutuyordu. Çevresi sisten bulanık, yer henüz uzaktı. Pus yüzünden kimsenin göremediği Moskova yalnız ve özgür sallanmaya başladı. Sonra bir sigarayla kibrit çıkardı ve ateş yakmak istedi ama kibrit söndü; o zaman Moskova göğsünün üzerinde rahat, sessiz bir yer oluşturmak için büzülerek kutudaki tüm kibritleri tek seferde çaktı – bu sırada girdabın yakalayıverdiği ateş, insanın ağırlığını paraşüte bağlayan ipek askılara sinmiş yanıcı cilayı bir çırpıda tutuşturdu; bu askılar kısacık bir an içinde, ancak kızışıp küle dönmeye vakit bularak yanıverdi; paraşütün nereye kaybolduğunu ise göremedi Moskova, zira düşüşünün giderek artan sert hızı sonucunda rüzgâr yüzünün derisini yakmaya başlamıştı.

Yanakları yanmış, al al olmuş, hoyrat hava vücudunu paralıyordu, sanki gök meydanının rüzgârı değil de ağır, ölü bir maddeydi: Toprağın daha sert ve acımasız olduğunu tahayyül etmek güçtü. "Demek gerçekte böylesin ha, dünya," diye düşündü bilinçsizce Moskova Çestnova, loş sis içinde aşağılara doğru yiterken. "Sana dokunmadıkları sürece yumuşaksın!" Yedek paraşütün halkasını çekti, ikaz lambalarının ışıldadığı havaalanı zeminini gördü ve ani bir acıyla haykırdı: Açılan paraşüt bedenini öyle bir gerdirmişti ki kemiklerini her biri ağrıyan bir sıra diş gibi hissetti. İki dakika sonra tepesinde paraşüt çimenlerin üzerinde

oturuyordu; rüzgârın akıttığı gözyaşlarını silerek emekleye emekleye çıktı oradan.

Moskova Çestnova'nın yanına ilkin, on yıllık çalışma hayatında tek bir kuyruk kancası bile bükmemiş, şanssızlık veya kaza nedir bilmeyen ünlü pilot Arkanov geldi.

Moskova paraşütün altından Birlik çapında bir şöhret olarak çıkmıştı. Arkanov ve diğer pilot kollarına girerek dinlenme odasına götürdüler onu, yol boyunca da takdirlerini sundular. Vedalaşırlarken Arkanov Moskova'ya şöyle dedi: "Sizi kaybetmek bizi üzecek ama sanırım kaybetmişiz bile... Havacılıktan bihabersiniz, Moskova İvanovna! Havacılık mütevazılık demektir, sizse lükssünüz! Yolunuz açık olsun!"

İki gün sonra Moskova Çestnova'yı, atmosferin, paraşütle havai fişek fırlatmaya elverişli bir sirk olmadığı gerekçesiyle iki yıl boyunca yaz çalışmalarından uzaklaştırdılar.

Bir süre gazete ve dergiler Moskova Çestnova'nın mutlu, gençlere has cesaretini yazdı; hatta yurtdışında bile yanan paraşütle atlama öyküsünü ve "havacı Komsomol* kızının" güzel bir fotoğrafını yayımladılar ama sonradan haberler kesildi, Moskova ise neden ünlü olduğunu hiç anlamamıştı.

Şimdi yeni bir apartmanın beşinci katında, iki küçük odada oturuyordu. Bu apartmanda pilotlar, tasarımcılar, çeşitli mühendisler, filozoflar, ekonomi teorisyenleri ve diğer meslek erbapları kalıyordu. Moskova Çestnova'nın penceresi civar Moskova çatılarının üzerine açılıyordu; uzakta, ufkun silinip tükendiği sınırda birtakım gür ormanlar ve gizemli kuleler görülüyordu; günbatımında orada meçhul bir daire son ışığını bulutlara ve göğe yansıtarak parlıyordu tek başına – bu albenili ülke on-on beş kilometre uzaklıktaydı ama evden sokağa çıkacak olsa Moskova Çestnova oranın yolunu bulamazdı... Hava Filosu'ndaki göre-

* Komünist Gençlik Birliği'nin kısaltması. SSCB'de politik gençlik örgütü. –*ç.n.*

vinden alınan Moskova, akşamlarını yalnız başına geçiriyor, artık Bojko'ya gitmiyor, kız arkadaşlarını da yanına çağırmıyordu. Karnını pencere pervazına dayıyor, saçlarını aşağı sarkıtıyor ve törensel bir enerji içindeki dünya kentinin gürültüsünü, koşturan makinelerin uğultulu kütlesinden ara sıra yükselen tek tük insan seslerini dinliyordu; yukarı baktığındaysa, boş, yoksul ayın sönmüş gökte yükselişini görüyor ve içinde hayatın ısıtan akışını duyuyordu... Hayal gücü durmaksızın çalışıyor ve henüz hiç yorulmuyordu: Çeşitli olayların kaynağını biliyor ve düşüncelerinde iştirak ediyordu bunlara; yalnızlığında tüm dünyayı dikkatiyle dolduruyor, yanmaları için fenerlerin ışığını, kazıkların derine sağlam bir şekilde girmesi için Moskova Nehri üzerindeki buharlı kazık çakma makinelerinin akisli, muntazam vuruşlarını takip ediyordu; karanlıkta ışıklar yansın, kitaplar okunsun, sabah ekmeğinin pişmesi için motorlar çavdar öğütsün, dans salonlarının sıcak duş odalarındaki borulara su pompalansın, karanlıkta baş başa, yüz yüze kalınınca iki katına çıkan birleşik mutluluğun temiz duygusuna tutunan insanların sıcak ve güçlü kucaklaşmalarında en iyi yaşamın tohumları atılsın diye gece gündüz güçlerini zorlayan makineleri düşünüyordu. Moskova Çestnova bu hayatı yaşamaktan çok temin etmek istiyordu – insanları birbirlerine ulaştırmak için bir lokomotifin fren kolu başında yirmi dört saat dikilmek, bir su borusunu tamir etmek, analitik terazide hastalara ilaç tartmak, lambaya dönüşüp az evvel ışık olan sıcaklığı içine çekerek tam vaktinde, insanlar öpüşürken sönmek. Bununla birlikte kendi çıkarlarını da inkâr ediyor değildi –o iri bedeni için bir şeyler düşünmeliydi elbet– ama daha uzak bir geleceğe öteliyordu bunu: Sabırlıydı ve bekleyebilirdi.

Moskova pencereden yalnızlık akşamlarına sarktığında, sokaktan geçen insanlar aşağıdan ona sesleniyor, yazın ortak alacakaranlığında bir yerlere çağırıyorlardı onu; Kültür ve Dinlenme Parkı'nın tüm eğlencelerini göstereceklerine, ona çiçek ve kaymaklı macun alacaklarına söz veriyorlardı. Moskova onlara gü-

lüyor ama susuyor ve gitmiyordu. Sonraları Moskova yukarıdan, eski evlerin komşu çatılarına insanların taşındığını gördü: Aileler tavan arasından demir damlara çıkıyor, yorgan serip açık havada uyuyor, çocukları da anneyle babanın ortasına yatırıyorlardı; çatı boğazlarına, yangın deliğiyle boru arasına bir yere de oğlanlarla kızlar çekiliyor, yıldızların altında kalabalıktan yukarıda, sabaha kadar gözlerini kırpmıyorlardı. Geceyarısından sonra neredeyse görünürdeki tüm pencerelerde ışıklar sönüyor, gündüzün mühim işleri derin uykulara dalmayı gerektiriyordu ve geç vakte kalmış otomobiller fısıltıyla, korna çalıp rahatsızlık vermeden geçiyordu; sönen pencereler ancak arada bir kısa süreliğine aydınlanıyordu: Bunlar gece nöbetinden gelen, uyuyanları uyandırmadan bir şeyler atıştırıp hemen yatan insanlardı; bazıları da uykularını almış, işe gitmek üzere kalkıyordu – türbin ve lokomotif makinistleri, radyo operatörleri, sabah seferlerinin uçuş teknisyenleri, bilim araştırmacıları ve diğer dinlenmişler.

Moskova Çestnova sık sık dairesinin kapısını açık unutuyordu. Bir defasında yere serdiği paltosunun üstüne yatmış uyuyan yabancı bir insan buldu içerde. Moskova yorgun konuğunun uyanmasını bekledi. Uyanan konuk burada bir köşede yaşayacağını, başka yerinin olmadığını söyledi. Moskova bu adama baktı: Kırk yaşlarındaydı, yüzünde geçmiş savaşlardan kalma yerleşik yara izleri vardı, teni sıkı bir sağlığın ve iyi bir kalbin emaresi olan rüzgâr yanığı boz renge sahipti, kızılımsı bıyıklarıysa harap ağzının üzerinde efendice bitmişti.

"Sormadan girmezdim evine, perişan saçlı dilber," dedi yabancı konuk, "ama insan vücuduna istirahat vermeli ve yerim yok... Sana bir zararım dokunmaz, beni bir hiç say, fazladan bir masa. Ne sesimi ne kokumu duyarsın."

Moskova ona kim olduğunu sordu, konuk dokümanlarını da ibraz ederek kimliğini ayrıntısıyla açıkladı.

"Ne sandın!" dedi daireye yerleşen. "Ben sıradan bir insanım, her şeyim yerli yerinde."

Adamın bir odun deposunda kantarcılık yaptığı ve Yeletsli olduğu ortaya çıktı; Moskova Çestnova'nın gönlü, konut yetersizliği ve kendi ek alan hakkı adına komünizmi uzağa itmeye razı olmadı: Sesini çıkarmadan yeni sakine bir yastıkla yorgan verdi. Sakin orada yaşamaya başladı; geceleri kalkıyor ve parmak uçlarında Moskova'ya yaklaşıp yorganını örtüyordu çünkü uykusunda dönerken üzerini açıyor, üşüyordu Moskova; sabahları dairedeki helâyı asla kullanmıyor, onu kendi pisliğiyle doldurmayı ve suları açıp gürültü çıkarmayı istemiyor, bu nedenle avludaki umumi tuvalete gidiyordu. Birkaç gün sonra kantarcı, Çestnova'nın dairesinde onun ezik pabuçlarının topuklarını onarmaya, gizlice güzlük paltosuna yapışan toz toprağı temizlemeye ve ev sahibesinin uyanışını sevinçle beklerken çayı ısıtmaya başlamıştı. Moskova başlarda onu dalkavuklukla suçladı ama sonraları bu köleliğin kökünü kazımak için kantarcıyla arasında bir özyeterlik ekonomisi kurdu: onun çoraplarını yamamaya ve hatta yüzündeki kılları jiletle tıraş etmeye başladı.

Bir süre sonra Komsomol örgütü Çestnova'yı Bölge Askerlik Şubesi'ne atadı; görevi kayıtlardaki ihmalleri ortadan kaldırmaktı.

4

GÜNLERDEN BİR GÜN Askerlik Şubesi'nin koridorunda zayıf, solgun bir yedek er elinde askerlik durum defteriyle dikiliyordu. Bölge Askerlik Şubesi, uzun süreli mahkûmiyet yerleri gibi kokuyordu burnuna: uzağındaki yaşama az da olsa meyledip de eli koynunda kalmanın, çaresizliğin buhranından kahrolmamak için bilinçli bir şekilde mütevazı ve tasarruflu davranan çilekeş insan bedeninin ölgünlüğünün kokusu. Ucuz devlet bütçesine göre üretilmiş eşyaların lakayt ideolojikliği ve memurların silik yüzleri, bu şahsa yoksul ya da acımasız bir yürekten gelen soğuk bir muamele vadediyordu.

Yedek er pencere önünde, memurenin kitabındaki şiiri okuyup bitirmesini bekliyordu; şiirin tüm insanları daha iyi kıldığını sanıyordu – yaşamının baharında o da gece yarılarına kadar kitap okur ve sonrasında kendisini üzgün ve kayıtsız hissederdi. Şiirinin sonuna gelen memure, adamı kayıtlara geçirmeye koyulmuştu şaşırarak – formlarına bakılırsa ne Beyaz ne Kızıl Ordu'da savaşmış, genel askeri eğitimden geçmemiş, bir kere bile toplu eğitim noktalarına uğramamış, bölge birliklerine ve Osoviahim'in seferlerine katılmamış ve kayıt yenileme süresini üç yıl geciktirmişti. Bu yedek erin eski tip askerlik belgesiyle, apartman yönetimlerinin uyanıklığından hangi kuytuda ve ne şekilde saklandığı belli değildi.

Memur hanım adama baktı. Karşısında, kurumun sükûnetini insanlardan ayıran parmaklığın ardında, kasvetli bir ömrün kırışıklarının, âcizlik ve sabrın sıkıcı izlerinin örttüğü çöküp gitmiş suratıyla bir ziyaretçi dikilmekteydi; adamın giysisi yüzünün derisi kadar aşınmıştı ve ancak kumaşın köhneliğine işlemiş uzun

ömürlü kir sayesinde ısıtıyordu onu; memureye anlayış beklemeden, ürkek bir kurnazlıkla bakıyor ve sık sık bakışlarını çevirip hayatı değil de karanlığı görmek için gözlerini hepten yumuyordu; bir an için gökteki bulutları getiriyordu gözünün önüne – kendisiyle bir alakaları olmadığından ve yabancısı oldukları için seviyordu onları.

Ezkaza askerlik dairesinin derinliklerine bir göz atan yedek er irkildi: Dikkatli kaşların örttüğü iki aydınlık göz hiçbir tehdit savurmadan bakıyordu kendisine. Bir yerlerde çok kereler görmüştü böyle dikkatli, temiz gözleri ve bu bakışlar karşısında hep gözlerini kırpıştırırdı. "Gerçek Kızıl Ordu bu!" diye düşündü üzüntülü bir mahcubiyetle. "Tanrım! Ne diye bütün hayatımı sırf kendimi geçindirmeyi düşünerek boş yere geçirdim ki!.." Yedek er, kurumlardan her daim dehşet, perişanlık ve bitimsiz bir kasvet beklerdi – oysaki burada, uzakta kendisini anlamaya çalışarak kafa yoran bir insan görmüştü.

"Kızıl Ordu" yerinden kalktı –bir kadın olduğu ortaya çıktı– ve yedek erin yanına gitti. Adam bu yüzün letafeti ve gücünden korktu ama durduk yere aşktan hastalanabilecek kalbine kıyamayarak suratını çevirdi. Yanına gelen Moskova Çestnova defterini aldı ve kayıt yasasını çiğnediği için elli ruble ceza kesti.

"Param yok," dedi yedek er. "Ben iyisi mi canlı bir şekilde ödeyeyim cezamı."

"Nasıl yani?" diye sordu Moskova.

"Bilmiyorum," dedi yedek er sessizce. "Zor idare ediyorum da."

Çestnova elini tuttu ve masasına götürdü onu.

"Neden zor idare ediyormuşsunuz?" diye sordu. "İstediğiniz bir şey var mı?"

Yedek er yanıt veremiyordu; bu Kızıl Ordulu memur kadın sabun ve ter kokuyordu, bir de adamın yüreğine yabancı gelen bir tür tatlı yaşam – o yürek ki yalnızlığında, sönmeye yüz tutmuş sıcaklığında gizlenmeye alışmıştı. Başını eğip acınası duru-

mundan ötürü ağlayıverince Moskova Çestnova şaşkınlık içinde elini bıraktı. Yedek er bir süre dikildi, sonra kendisini alıkoymadıklarına sevinerek, mezara girene dek yaşamını bir şekilde, kayıtlardan ve tehlikelerden uzak sürdürmek için meçhul evine çekildi.

Ne var ki Çestnova onun adresini kayıt yenileme formundan buldu ve bir müddet sonra adama misafirliğe gitti.

Uzun bir süre Bauman semtinin ücra köşelerinde dolaştıktan sonra yedek erin kaldığı küçük jaktı* buldu. İşe yaramaz yönetimi ve açık veren harcama dengesi nedeniyle duvarları birkaç yıldır taze boya yüzü görmemişti bu apartmanın; taşların bile çocuk oyunlarından aşındığı insansız boş avlusuysa çoktandır gerekli ilgiyi talep etmekteydi.

Moskova, duvarların önünden ve jaktın bulanık aydınlatmalı koridorlarından, birileri kalbini kırmış ya da başkasının özensiz ve mutsuz yaşamının suçlusu kendisiymiş gibi kederli kederli geçti. Evin uzun, aralıksız bir çite bakan diğer cephesine geçince, elektrik fenerinin aydınlattığı demir sundurmalı taş merdiveni gördü. Civar havadaki gürültüye kulak verdi: Çitin öteki tarafında birileri yere padavra fırlatıyor, toprağa saplanan küreklerin sesi işitiliyordu; demir sundurmanın altında başı açık kel bir adam durmuş kemanıyla mazurka çalıyordu yapayalnız. Taş bir levhanın üzerinde, tüm bitmek bilmez çileleri kemancının başında atlatmış şapkası duruyordu müzisyenin – bir vakitler gençliğin gür saçlarını örterdi bu şapka, şimdiyse ihtiyarlığı beslemek; viran, çıplak kafanın içindeki zayıf bilinci desteklemek için para topluyordu.

Çestnova bu şapkaya bir ruble bıraktı ve müzisyenden kendisi için Beethoven'den bir şeyler çalmasını rica etti. Müzisyen tek kelime etmeden mazurkayı bitirdi ve ancak ondan sonra Beet-

* Jakt – *Jilişno arendnoe kooperativnoye tovarişestvo*'nun baş harflerinden oluşan bir kısaltma. Kiralık konut kooperatifi ortaklığı. –*ç.n.*

hoven'e başladı. Moskova, kemancının karşısında tam bir hatun gibi, bacaklarını aralamış, kalbinin kıyısında depreşen kederden yüzü çarpılmış vaziyette dikiliyordu. Çevresindeki tekmil dünya birdenbire keskin ve uzlaşmaz bir hal almıştı – yalnızca sert, ağır nesnelerden oluşuyordu; müziğin kaba, karanlık gücü öyle bir hınçla deviniyordu ki sonunda kendisi de çaresizliğe kapılıyor ve suskunluğunun kıyısında insansı, perişan bir sesle ağlıyordu. Ve bu güç, demir mecrasından tekrar fırlayıp çığlık hızıyla, gövdesi olanca sonsuzluğu kaplamış soğuk, resmi bir düşmanını haklıyordu. Yine de her tür melodiyi yitirip gıcırtılı bir taarruz feryadına dönüşse de bu müzik sıradan insan yüreğinin ritmine sahipti ve yoksul yaşamın ağır emeği gibi basitti.

Müzisyen, Moskova'ya, letafetine kapılmadan, aldırışsız ve dikkatsiz bakıyordu – bir sanatçı olarak ruhunda daima iradeyi sıradan zevklerden koparıp alabilecek daha iyi, daha cesur bir letafet bulur ve onu tüm zahiri şeylere yeğlerdi. Sona doğru kemancının gözlerinden yaşlar geldi: Yaşamaktan bezmiş ve en önemlisi kendini müziğe denk yaşamamıştı; sarsılmaz düşmanın kapılarında erkenden ölümüne kavuşmak yerine canlı ve yaşlı bir fukara olarak jaktın tenha avlusunda dikiliyordu; kahramanlıklar dünyasına ait son hayali de, tükenen aklının diplerinde bir yerde seriliydi. Karşısında –çitin öteki tarafında– uzun ömürlülük ve ölümsüzlük arayışları için bir tıp enstitüsü kuruluyordu ama yaşlı müzisyen bu binanın Beethoven'in müziğini devam ettirdiğini anlayamazdı; Moskova Çestnova ise orada neyin inşa edildiğini bilmiyordu. Her tür müzik, şayet yüce ve insaniyse, Moskova'ya proletaryayı, devrim gecesi koşan meşaleli karanlık adamı ve kendisini anımsatırdı; müziği, bir önderin konuşması ya da her zaman kastettiği ama asla yüksek sesle söylemediği kendi sözleri gibi dinlerdi.

Giriş kapısına asılmış kontrplak tabelanın üzerinde "Jakt İdaresi ve Apartman Yönetimi" yazıyordu. Çestnova yedek erin daire numarasını öğrenmek niyetiyle içeri girdi; adam kayıt for-

munda sadece apartman numarasını belirtmişti.

Ucunda jakt bürosunun bulunduğu ahşap bir koridorun her iki tarafındaki dairelerde belli ki çok çocuklu aileler yaşamaktaydı – içlerinde akşam yemeğini paylaşırken birbirlerine gücenen memnuniyetsiz çocuklar bağrışıyordu. Ahşap koridorda apartman sakinleri dikilmiş, yeryüzündeki tüm meseleler üzerine sohbet ediyorlardı – yiyecekler, avlu helâsının onarımı, gelecek savaşlar, stratosfer, oralı sağır ve meczup bir çamaşırcı kadının ölümü. Koridorun duvarlarında Mopr ve Tasarruf Sandığı İdaresi afişleri, anne sütüyle beslenen bebeklere ilişkin bakım kuralları, üzerinde yol kazasının bir bacak kısalttığı Я harfi şeklinde bir adam olan bir poster ve yaşama, refaha ve yıkıma dair başka resimler asılıydı. Birçok kişi buraya, apartman yönetiminin ahşap koridoruna, akşam beş gibi, işten çıkar çıkmaz gelir, pek nadiren bir rapor filan gerektiğinden, daha ziyade bir şeylere kafa yorup söyleşerek ta geceyarısına kadar öylece dikilirdi. Moskova Çestnova'yı şaşırtmıştı bu durum; insanların neden jakta, bir büroya, raporlara, ufak mutluluğun yerel ihtiyaçlarına yapıştığını, ıvır zıvır işlerle canlarını tükettiğini anlayamıyordu, şehirde dünya tiyatroları varken, yaşamın ıstıraplarına dair ezeli bilmeceler henüz çözülmemişken ve dahası dış kapının önünde kemancı kimsenin dikkatini çekmeksizin şahane müziğini çalarken.

İnsan gürültüsü içinde –duman ve çeşitli sorular arasında– çalışan yaşlı başlı apartman yöneticisi, Çestnova'ya yedek er hakkında gayet net bilgiler verdi: İkinci katın koridor sisteminde 4 numaralı odada kalıyordu, üçüncü dereceden emekliydi, jaktın sosyal aktivistleri birçok kez yanına gitmiş, askerlik durumunu vaktinde kaydettirmesi için onu ikna etmeye çalışmıştı; yedek er birkaç yıldır bunu yapmaya söz veriyor, güya ertesi sabahtan itibaren tüm gününü formalitelere adamaya niyetleniyordu, oysa bugüne değin sözünü anlamsız bir nedenden ötürü tutmamıştı; yarım yıl kadar önce apartman yöneticisinin kendisi, onu bu mevzuu görüşmek üzere ziyaret etmiş, üç saat boyunca öğütler ver-

miş, efkâr ve sıkıntısını bedensel kirlilikle kıyaslamıştı; dişini fırçalamamak, yıkanmamak gibi bir şeydi bu. Neticede Sovyet insanını kötülemek amacıyla, kendi kendisini rezil ediyordu.

"Nasıl adam edeceğim bilmiyorum," dedi apartman yöneticisi. "Bütün jaktta bir tane."

"Neyle uğraşıyor peki genel olarak?" diye sordu Moskova.

"Dedim ya sana: Üçüncü dereceden emekli, kırk beş ruble alıyor. Ha, bir de polisle dayanışma üyesi, gider tramvay durağında durur, millete ceza keser ve gerisin geri döner evine..."

Moskova bir insanın bu şekilde yaşıyor olmasına üzülerek, "Ne kötü bütün bunlar!.." dedi.

Apartman yöneticisi ona aynen katıldı: "İyi bir tarafı yoktur!.. Yazın sık sık Kültür Parkı'na giderdi ama o da boşuna. Ne orkestra dinler, ne temaşaları gezer, geldiği gibi polis şubesinin önüne oturur ve tüm günü öylece oturarak geçirir – ya biraz laflar ya bir görev verirler buna, o da gider halleder. İdari işleri sever, iyi bir dayanışma görevlisi..."

"Evli midir?" diye sordu Moskova.

"Hayır, belirsizdir... Resmen bekâr ama her geceyi çaktırmadan kadınlarla geçirir, kaç yıldır böyle bu. O kadarı kendi prensiplerine kalmış, jakt karışmaz böyle işlere... Ama şu da var ki yanına gelip giden kadınlar kültürsüz, renksiz tipler, sizin gibisi ilk. Tavsiye etmem – sefil bir insandır..."

Moskova apartman idaresinden ayrıldı. Müzisyen girişte eskisi gibi duruyor ama hiçbir şey çalmıyor, sessizce bir şeyler dinliyordu geceden. Uzak akşam kızıllığı şehir merkezinin üzerinde titriyordu koşuşan bulutlarda çalkalanarak ve karanlığın yığıldığı gökyüzü, tramvay tellerinde parlayıveren saniyelik keskin ışıkla ansızın aydınlanıyordu. Yerel ulaştırma işçilerinin gittiği yakınlardaki bir kulüpte, genç kadın işçiler korosu ilhamın gücüyle kendi yaşamlarını geleceğin uzak diyarlarına sürükleyerek şarkı söylüyordu. Çestnova o kulübe girdi, şarkı söyledi, dans etti, ta ki gençlerin istirahatını düşünen teşrifatçı ışığı söndürünce-

ye kadar. O zaman Moskova sahne kulisinin arkasındaki kontrplak dekorların üzerine yatıp, kendisi gibi yorgun ve mutlu bir kız olan geçici arkadaşına genç kızlık alışkanlığıyla sarılarak uyudu.

5

ZAMAN TASARRUFUNDAN SAVSAK ve çapaçul biri olan Sambikin dış dünya maddesini derisini tahriş eden bir şey gibi hissediyordu. Bütün dünyada meydana gelen olayları gece gündüz takip ediyor, zihni maddenin tüm o çılgın kaderinden sorumlu olabileceği korkusuyla yaşıyordu.

Sambikin geceleri, şimdi elektriğin aydınlattığı Sovyet topraklarında yapılan işleri tahayyül etmekten uzun süre uyuyamıyordu. Uyanık insanların, rüzgârlı yükseklere erişebilmek ve dünyanın kıyısında günbatımının bir kırıntısı gibi gezinen geceyi herkesle birlikte izleyebilmek için uyku nedir bilmeden, taze ormandan kesilmiş genç tahtaları sağlamlaştırdığı, tıka basa padavra dolu yapıları görüyordu. Sambikin sabırsızlık ve sevinçten yumruklarını sıkıyor, sonra yarım saat gözlerini kırpmayı unutarak düşüncelere dalıveriyordu karanlıkta. Ülke sathının her köşesinde nöbetini devretmiş binlerce mühendis delikanlının da şimdi uyumadıklarını, yurtlarda ve yeni evlerde huzursuzca dönüp durduklarını, bazılarınınsa daha dinlenmeye çekilir çekilmez inşaata dönmek için mırıldanarak, yavaş yavaş üstlerini yeniden giyindiklerini çünkü gündüz unuttukları ve gece kazasına sebebiyet verebilecek bir ayrıntının akıllarını kurcaladığını biliyordu.

Sambikin karyoladan kalkıyor, ışığı yakıyor ve endişeyle, derhal birtakım işlere girişmek arzusuyla dolanıyordu. Radyoyu açıp müziğin artık çalmadığını ama boşluğun yürüyüp gitme isteği uyandıran insansız bir yol gibi telaş içinde uğuldadığını duyuyordu. O zaman Sambikin enstitü kliniğine telefon açıyor ve yardım edebileceği acil bir ameliyat olup olmadığını soruyordu.

Ona olduğunu söylüyorlardı: Kafasındaki ur dakikalar içinde büyüyen bir çocuk getirmişlerdi ve oğlanın bilinci kararıyordu.

Sambikin, Moskova caddesine fırlıyordu; tramvaylar geçmiyordu bu saatte, asfalt kaldırımlarda tiyatro ya da laboratuvarlardan yahut da sevdikleri kişilerin yanından dönen kadınların yüksek topukları tıkırdıyordu. Sambikin uzun bacaklarını çalıştırarak özel amaçlı deneysel tıp laboratuvarının inşa edildiği Bauman semtine koşuyordu hızla. Enstitü henüz tüm donanımlara sahip değildi ve şimdilik yalnızca iki bölüm çalışıyordu içinde – cerrahi ve travmatoloji. Enstitü avlusu borular, tahtalar, vagonetler ve bilimsel araç gereç kutularıyla doluydu; inşaatı bir apartmandan ayıran, çocuk boyu yüksekliğindeki çit eğilmiş ve hepten boynunu bükmüştü.

Bu avluda Sambikin, kalbine melodisinden ziyade yaşanmış ve unutmaya bırakılmış bir şeyin belli belirsiz hatırasıyla dokunan acıklı bir müzik duyuverdi. Bir dakika kadar durup dinledi; müzik yoksul çitin öte tarafında çalıyordu. Sambikin çite çıktı ve gecenin ikisinde tenhada durup keman çalan ihtiyarı gördü. Kemancının önünde dikilip çaldığı giriş kapısının üstündeki tabelayı okudu: "Jakt İdaresi ve Apartman Yönetimi." Sambikin bir ruble çıkardı ve çalışması karşılığında müzisyene vermek istedi ama kemancı parayı geri çevirdi. Şimdi kendisi için çaldığını çünkü bunaldığını ve ancak şafakta uyuyabildiğini, onun da henüz çok uzak olduğunu söyledi...

Küçük ameliyat salonunun önünde iki yumuşak oksijen tüpü asılı duruyor, nöbetçi başhemşire hazır bekliyordu. Koridorun sonundaki bir uçtan diğerine camla kaplı ayrı bir hücre-odada hasta çocuğu ameliyata hazırlıyorlardı – iki hemşire hızlıca başını tıraş etmekteydi. Oğlanın sol kulağının arkasında başının yarısını kaplayan, boz renk sıcak irin ve kanla dolu bir baloncuk büyümüştü ve bu baloncuk çocuğun tükenen yaşamını emen ikinci bir vahşi kafaya benziyordu. Çocuk yatakta oturuyor ve uyumuyordu; yedi yaşındaydı. Boşalmış, uykulu gözlerle bakıyor, kal-

bi acıdan sıkıştığında azap içinde ve merhamet beklemeden kollarını hafifçe havaya kaldırıyordu.

Sambikin bilincinde çocuğun hastalığını aynen hissetti; balon şeklindeki uru ararcasına kulağının arkasını ovuşturdu – ölümcül irinin yoğunlaştığı ikinci akılsız kafayı. Ameliyat için hazırlanmaya gitti.

Üzerini değiştirir ve düşünürken sol kulağında bir gürültü duyuyordu – çocuğun beynini koruyan son kemik tabakasını da kimyasal etkilerle kemirip aşındıran irindi bu; oğlanın zihnini şimdi ölümün pusu kaplıyor, hayatsa henüz kemiksi zarın koruması altında tutunuyordu ama zarın kalınlığı bir milimetreden fazla değildi ve incelen kemik irinin gerilimi altında titreşmekteydi.

"Bilincinde ne görüyordur şimdi?" diye soruyordu kendisine Sambikin hastayı düşünerek. "Onu dehşetten esirgeyen rüyalar görüyordur... Kendisini küvette yıkayan iki anne görüyordur ama aslında iki hemşire saçlarını tıraş ediyor. Ve tek bir şeyden korkuyordur: neden iki anne?.. Evinde, odasında yaşayan sevgili kedisini görüyordur ve bu kedi şimdi kafasına yapışmış..."

Sambikin'in yardım edeceği yaşlı cerrah geldi. İhtiyar hazırdı ve asistanını çağırıyordu. Sambikin'in ameliyatları kendi başına yürütmesine izin vermiyorlardı henüz: Yirmi yedi yaşındaydı ve sadece iki yıllık cerrahi stajı vardı. Enstitüdeki tüm sesler itinayla bastırılmıştı ve iletişim renkli ışıklar aracılığıyla sağlanıyordu. Nöbetçi doktorun odasında farklı renklerde üç lamba yandı ve peşi sıra neredeyse hiç ses çıkarmadan birkaç iş görüldü: Koridorun mantar halısından lastik tekerlekli alçak bir sedye geçti ve hastayı ameliyat salonuna getirdi; elektrikçi, elektrik ışığını enstitünün akümülatör bataryasına bağladı ki ışık şehir şebekesinin rastlantılarına bağımlı kalmasın, sonra ameliyathaneye ozonlanmış hava pompalayan aleti devreye soktu; ameliyat salonunun kapısı sessizce açıldı ve çocuğun yüzüne özel cihazdan serin, hoş kokulu bir yel vurdu – çocuk bayıldı ve acının son izlerinden de azat olarak gülümsedi.

"Anne, çok hastalanmışım çok, şimdi kesecekler beni ama hiç de canım acımıyor!" dedi ve âciz, kendi kendine yabancı kaldı. Hayat içinden tekrar kopup gitmiş ve çocuk rüyaların ırak, mahzun seyrine odaklanmıştı; nesneleri, izlenimlerinin toplamını görüyor, bu nesneler önünden son hızla akıp geçerken tanıyordu onları: İşte çok eskiden elinde tuttuğu ve unuttuğu çivi – şimdi paslanmış, eskimişti; işte küçük kara köpek – bir zamanlar avluda oynamıştı onunla, şimdiyse çöplerin içinde, kafasında bir cam kavanoz kırığı, ölü yatıyordu; işte alçak ambarın demir çatısı – yukarıdan bakmak için üzerine çıkardı, şimdiyse boştu ve demir onu özlüyordu, o ise çoktandır yoktu; yazdı, annesinin gölgesi yere uzanmıştı, polis geçit yapıyordu ama orkestrasının sesi işitilmiyordu...

İhtiyar cerrah, Sambikin'e ameliyatı yürütmesini önerdi, kendisi de asistanlığını yapacaktı.

"Başlayalım!" dedi ihtiyar salonun aydınlık kuytuluğunda.

Sambikin eline aldığı sert parlak aletin yardımıyla her meselenin özüne, insan bedenine girdi. Keskin, ani bir ok oğlanın gözlerinin ardındaki zihinden çıkıp bedenini dolaştı –Sambikin hayalinde onu takip ediyordu– ve kalbine saplandı: Oğlan titredi, tanışı tüm nesneler onun için ağladı ve hatıralarla dolu düşü yok oldu. Hayat daha da aşağılara indi, sabırla beklerken sade, koyu bir sıcaklık olarak tütüyordu. Sambikin elleriyle çocuğun bedeninin giderek ısındığını hissediyor ve acele ediyordu. İrini kafanın yarılmış zarlarından akıtıyor ve kemiğin içine sokularak enfeksiyonun primer odaklarını arıyordu.

"Sakin, daha yavaş!" dedi yaşlı cerrah. "Nabzı söyleyin!" dedi sonra başhemşireye yönelerek.

"Ritim bozuk, doktor," dedi hemşire. "Bazen hiç duyulmuyor."

"Olsun, kalp alışkanlıkla çarpmayı sürdürür hep – düzelir."

"Kafasını tutun!" dedi Sambikin hemşirelere. Gözeneklerinde irinin yuvalandığı kemik bölgelerinin boşaltımına başlamıştı.

Alet soğuk metal işlenirken olduğu gibi tınlıyordu. Sambikin el yordamıyla, bazen derinlere inip bazen de daha temkinli davranarak, sanatın keskin duygusuyla ilerliyordu; iri gözleri nemsizlikten camlaşmıştı –göz kırpmaya vakti yoktu– solgun yanakları kalbinin derininden yardıma koşan kanın kuvvetiyle esmerleşmişti. Sambikin çıkardığı kemik parçacıklarını reflektör ışığına tutup bakıyor, kokluyor, daha iyi tanımak için sıkıyor ve başhekime naklediyordu; beriki aldırışsızca kâseye fırlatıyordu onları.

Beyin yaklaşıyordu; Sambikin kafatasından çıkardığı kemik parçalarını şimdi de mikroskopla inceliyor ve içlerinde hâlâ streptokok yuvaları buluyordu. Çocuğun kafasının kimi yerlerinde Sambikin beyni çevreleyen son kemik plakasına kadar ulaşmış ve yüzeydeki ölümcül gri zarı almıştı. Elleri kendiliğinden düşünür gibi iş görüyor, her hareketin makul sınırını hesaplıyordu. Streptokoklar temizlendikçe azalıyordu fakat Sambikin irin yuvarlarının hızla eksilse bile yine de büsbütün yok olmadığını gösteren daha güçlü mikroskoplara geçiyordu. Sonsuz uzunluktaki bir çubuk üzerinde yayılan ısıyı ifade eden ünlü matematik denklemini anımsadı ve ameliyatı sonlandırdı.

"Tamponlayıp sarın!" dedi, zira streptokokları tamamıyla yok etmek için yalnızca hastanın kafasının tümünü değil ayak parmaklarına kadar bütün vücudunu da ufalamak gerekirdi.

Sambikin, hastanın deşilmiş, binlerce emici kan damarı yarılmış ateşli, çaresiz bedeninin streptokokları her yerden, havadan ve bilhassa adamakıllı sterilize edilmesi olanaksız aletlerden açgözlüce çektiğini açıkça görüyordu. Çoktan elektrikli cerrahiye geçilmesi gerekirdi –vücudun ve kemiklerin içine temiz ve saniyelik mavi aleviyle elektrik arkı girmeliydi– o zaman ölüm getiren her şey kendiliğinden yok olur ve yaralara sızan yeni streptokoklar içerde bir kültür ortamı değil yakılmış bir çöl bulurdu.

"Bitmiştir!" dedi Sambikin.

Hemşireler hastanın kafasını sarıyorlardı artık. Çocuğun yüzünü doktorlara çevirmişlerdi.

Yaşam sıcaklığı kendine içerlerden yol açıp çocuğun solgun yüzünde pembe çizgiler halinde geziniyor ve çabucak dağılıp gidiyor, sonra tekrar beliriyor ve yeniden sönüyordu. Gözleri neredeyse açıktı ve öylesine kuruydu ki retina maddesi bir miktar büzüşmüştü kuruluktan.

"Öldü!" dedi yaşlı doktor.

"Henüz değil," diye yanıtladı Sambikin ve çocuğu solmuş dudaklarından öptü. "Yaşayacak. Ona biraz oksijen verin. Sabaha kadar da su içirmeyin."

Sambikin klinikten çıkarken titreyen çarpıntılı bir kadına rastladı – çocuğun annesiydi bu. Kurallar gereği geceyarısından sonra bile içeri almıyorlardı onu. Sambikin kadını selamladı ve oğlunun yanına geçirilmesini söyledi.

Sabah tutuşuyordu. Sambikin çitin üzerinden komşu jakta baktı, meydan boştu, kemancı uyumaya gitmişti. Kapıdan, mütevazı görünümlü bir adam yanında senelerin ve zorlukların kırıştırıp eskittiği bir kadınla çıktı. Yol arkadaşı kadına etkileyici laflarla ilanıaşk ediyordu; Sambikin gayriihtiyari sesine kulak verdi – bağırdan yükselen karanlık bir keder dokunaklı bir tını veriyordu ona, halbuki adam ucuz, aptalca laflar etmekteydi.

"Savaş çıkacak, bırakacaksın beni," diye itiraz ediyordu kadın ürkekçe.

"Ben mi? Hiç de bile! Son kategorideyim ben, yedek erim, neredeyse bir hiç... Gel ambarın arkasına gidip yatalım, yine ruhum sancıyor."

"Odada yeterince sevmedin miydi beni?" dedi kadın mutlu bir şaşkınlıkla.

"Azıcık daha," dedi yedek er olan âşık. "Kalbim ağrıyor hâlâ, soğumadı."

"Pabucumun Hamlet'i!" dedi kadın gülümseyerek. "Sağlığına da acıdığı yok!"

Erkeklerin hoşuna gittiği, onları cezbedebildiği için gururluydu şimdi. Yedek er haşatı çıkmış yorgun paltosunun içinde sabah serinliğinden büzüşmüştü, anlaşılan bir an evvel her şeyi savuşturmak arzusuyla kadının koluna girip alelacele yürüdü...

Sambikin Moskova sokaklarında dolaşıyordu. Boş tramvay duraklarını, beyaz çizelgelerin üzerindeki tenha, siyah istikamet numaralarını görmek hem tuhafına gidiyor, hem içine hüzün salıyordu – kaldırımlar ve meydandaki elektrikli saatle birlikte kalabalığı özlüyor olmalıydı tramvay direkleri.

Sambikin alışkanlık edindiği üzere maddenin yaşamı, yani kendi kendisiyle ilgili düşüncelere daldı; kendisine bir kobay hayvanı, bütünü ve belirsizi araştırmak için eline geçirdiği bir numune, dünyadan bir parça muamelesi yapıyordu.

Hiç ara vermeden devamlı düşünüyor, akıl yürütmeyi bıraktığında ruhu sancıyordu; o zaman kafası tekrar, değiştirebilmeyi umduğu dünyayı hayal etmeye koyuluyordu. Geceleyin rüyasında kırık dökük fikirlerini görür, bunların gündüzki düzenini anımsamak için yatakta beyhude yere döner, sonra acı çekerek uyanır, sabah aydınlığına ve geri dönen zihin açıklığına sevinirdi. Uzun kuru bedeni –uysal ve büyük– haris bir adammış gibi daima bangır bangır yaşar ve nefes alır, durmadan yiyip içmek isterdi; koca yüzü kederli bir hayvanınki gibi bakardı ama burnu öylesine büyük ve koca yüze bile öylesine yabancıydı ki tüm karakterine bir alçakgönüllülük veriyordu.

Sambikin eve hava ağardığında, engin yaz sabahı yeryüzünün üzerinde alev alev yanar ve ona ışığın gümbürdediğini düşündürürken döndü. Enstitüyü aradı, ona ameliyat edilen çocuğun güzel güzel uyuduğunu, ateşinin düştüğünü, annesininse diğer karyolada yeniden uykuya daldığını söylediler. Sambikin o günkü ameliyatı ve ardı sıra gelen problemlerin tamamını düşündükten sonra sızlayan boş yüreğini duydu – kafa yoracağı yeni bir bilmece temin etmek ve ruhunun muğlak, doyumsuz, insaflı feryadını dindirmek için yeniden faaliyete geçmeliydi. Az uyur-

du ve genellikle büyük bir iş bitirdikten sonra tatlı gelirdi uyku, o zaman ödüllendirilmiş gibi rüyalar da düşerdi yakasından. Şimdi kâfi derecede iş görmemişti ve zihni kafasının içinde yorulmuyor, bu yüzden de uykuyu reddederek çalışmak istiyordu. Sambikin bir müddet odanın içinde biçare dönendikten sonra banyoya girdi, soyundu ve delikanlı vücudunu şaşkınlıkla süzdü, sonra bir şeyler mırıldandı ve soğuk suyun altına girdi. Su yatıştırdı onu ama hemen sonra şunu fark etti: İnsan henüz pek ev yapımı, pek zayıf donanımlı bir varlıktı – bulanık bir ceninden, çok daha gerçek bir şeyin tasarımından fazlası sayılmazdı ve bu ceninden, hayallerimize gömülü o uçan, üstün suretin çıkması için kim bilir daha ne kadar çok çalışmak gerekecekti...

6

O AKŞAM KOMSOMOL'UN semt kulübünde genç biliminsanları, mühendisler, pilotlar, doktorlar, pedagoglar, artistler, müzisyenler ve yeni fabrikaların işçileri toplandı. Aralarında yirmi yedi yaşının üzerinde kimse yoktu ama her biri tüm memlekette –yeni dünyada– çoktan ün salmıştı ve her biri yaşamasına mâni olan bu erken şöhretten bir parça utanıyordu. Ömürlerini ve yeteneklerini talihsiz burjuva döneminde harcamış olan yaşlı kulüp çalışanları iç fukaralıklarından ötürü gizli gizli iç geçirerek iki salonu düzenlemişlerdi – birini toplantı, diğerini sohbet ve yemek için.

İlk gelenlerden biri yirmi dört yaşındaki mühendis Selin'di, yanında Komsomollu Kuzmina vardı – müziği düşlemekten her daim dalgın bir piyanist.

"Gel bir şeyler lüpletelim!" dedi ona Selin.

"Lüpletelim," diye kabul etti Kuzmina.

Birlikte lokantaya gittiler; şikemperver pembe Selin orada tam sekiz sucuklu sandviç yedi, Kuzmina'ysa kendisine sadece iki dilim pasta aldı, zira enstrüman çalmak için yaşıyordu, sindirim için değil.

"Selin, neden bu kadar çok yiyorsun?" diye sordu Kuzmina. "Böyle yemek iyi midir kötü müdür bilmem ama insan sana bakmaya utanıyor!"

Selin infial içinde yiyor, tarla sürer gibi çiğniyordu – ısrarcı bir gayretle, sağlam çenesinin her iki yanına abanarak.

Kısa süre sonra on kişi birden çıkageldi: gezgin Golovaç, makine uzmanı Semyon Sartorius, ikisi de hidrolikçi olan iki kız arkadaş, bestekâr Levçenko, astronom Sitsılin, havacılık servisi meteoroloğu Veçkin, jet uçağı mühendisi Muldbauer, elektrotek-

nikçi Gunkin ve eşi. Onların peşinden yine insan sesleri duyuldu ve birileri daha geldi. Herkes birbirini tanıyordu – işten, karşılaşmalardan ve çeşitli duyumlardan.

Toplantı başlayana kadar her biri kendi keyfine daldı – kimi arkadaşlığa, kimi yemeğe, kimi çözülmemiş problemlere, kimi müzik ve dansa. Kuzmina yeni bir kuyruklu piyanonun durduğu küçük bir oda bulmuş, keyifle Beethoven'in dokuzuncu senfonisini çalıyordu – tüm bölümlerini, peş peşe, ezberden. Bu müziğin temelindeki esin yüklü fikirden ve derin hürriyetten, ayrıca kendisi böyle bir şey besteleyemeyeceğinden ötürü duyduğu bencilce kederden yüreği sıkışıyordu. Elektroteknikçi Gunkin Kuzmina'yı dinliyor ve elektriğin evreni kurşun misali delip geçen yüksek frekansını, insan bilincini içine çeken yüksek, korkunç dünyanın boşluğunu düşünüyordu... Mildbauer, müzikte havanın uzak ve hafif diyarlarının tasvirini görüyordu – siyah bir göğün orta yerinde güneş asılıydı, ölgün ışığıyla, parıltısız; yine orada, yeşili solgun sıcak yeryüzünden uzakta sahici, ciddi uzay başlıyordu: arada bir yıldızların sinyalleriyle, yolun çoktandır serbest ve açık olduğuna dair sinyallerle tutuşan dilsiz boşluk... Bir an önce yeryüzünün ağır gailesi son bulsun ve ihtiyar Stalin insanlık tarihinin hız ve itme gücünü yerçekiminin dışına yöneltsindi – aklın, kaderine çoktan yazılmış bir eylemin cesaretiyle eğitilip bilenmesi için.

Bir süre sonra Moskova Çestnova da geldi; yoldaşlarını görmenin ve yüce yazgısını gerçekleştirmesi için yaşamına ilham veren müziği duymanın sevinciyle sessizce gülümsüyordu.

Kulübe son olarak cerrah Sambikin geldi; az önce enstitü kliniğine uğramış, ameliyat ettiği oğlanın pansumanını bizzat yapmıştı. İnsan bedeninin kemikler arasında yaşam ve hareketten ziyade acı ve ölümü kıstıran yapısına ilişkin duyduğu gamdan ezilmiş vaziyetteydi. Bu kaygı ve sorumluluğun geriliminde şimdi kendisini iyi hissedebilmeyi ise garipsiyordu. Aklı topyekûn düşüncelerle doluydu, kalbi sakin ve emin atıyordu, daha iyi

bir mutluluğa gereksinimi yoktu – bir yandan da bu gizli hazzın bilinci utandırıyordu onu... Ölümle ilgili araştırmasını enstitüde gece boyu sürdürmek için kulüpten çıkmaya hazırlanıyordu ki önünden geçen Moskova Çestnova'yı görüverdi. Gizemli cazibesi şaşırtmıştı Sambikin'i; mütevazı ve hatta ürkek ifadesinin ardındaki gücü ve ışıltılı heyecanı görmüştü. Zil sesi toplantının başladığını bildirdi. Herkes Sambikin'in bulunduğu odadan çıktı, bir tek çorabını düzelten Çestnova geride kaldı. İşini bitirdiğinde, kendisine bakan yalnız Sambikin'i gördü. Çekine çekine ve aynı dünyada yaşayıp aynı işi yaptıkları halde tanışmamış olmanın mahcubiyetiyle selamladı onu. Sambikin Moskova'ya yaklaştı ve beraberce toplantıyı dinlemeye gittiler.

Yan yana oturdular; konuşmalar, şan şöhret ve selamlaşmalar ortasında Sambikin Moskova'nın göğsünün içinde atan kalbini açık seçik duyabiliyordu.

Kulağına fısıldayarak sordu:

"Kalbiniz neden öyle atıyor? Duyuyorum resmen!"

"Uçmak istiyor da ondan," diye fısıldadı Moskova Sambikin'e gülümseyerek. "Paraşütçüyüm ben!"

"İnsan bedeni kayıp bin yılların ötesinde bir yerde uçmuş olmalı," diye düşündü Sambikin. "Göğüs kafesi kapanmış kanatları andırıyor."

Isınan kafasına dokundu: Orada da bir şey, karanlık kimsesiz darlıktan sıyrılıp uçma arzusuyla çırpınmaktaydı.

Toplantının ardından toplu akşam yemeği ve eğlence faslı başladı. Genç konuklar ortak masaya oturmadan önce çeşitli köşelere dağıldılar.

Makine uzmanı Sartorius Moskova Çestnova'yı dansa kaldırdı; genç kadın makine sanayi alanında nam salmış bu mucidin, dünyanın önemli hesap mühendislerinden birinin büyük yuvarlak yüzünü ilgiyle süzerek pistte daireler çizmeye gitti. Sartorius Moskova'yı sımsıkı tutuyor, adımlarına zor ayak uyduruyor ve duyduğu ani ilgiyi ele vererek utangaç utangaç gülümsüyor-

du. Moskova'ysa ona, âşık olmuş gibi bakıyordu – duygularına çabuk kapılır, kadınlara has ilgisizlik politikasına başvurmazdı. Bu renksiz adamdan hoşlanıyordu – boyu boyundan kısa, iyi ve asık suratlı, yüreğine yenik düşüp kendine göre uç bir cesaret sergileyerek bir kadına yanaşmış, onu dansa kaldırmış. Ne var ki kısa süre sonra Sartorius'un canı sıkılmıştı besbelli; elleri Moskova'nın ince elbise altında yanan vücudunun sıcaklığına alışmış, bir şeyler mırıldanmaya başlamıştı. Bunu duyan Moskova hemen alınıverdi:

"Bana sarılan da kendisi benimle dans eden de, ama başka şeyler düşünüyor!" dedi.

"Önemli bir şey değil," dedi Sartorius yanıt olarak.

"Söyleyin hemen – neymiş önemli olmayan?" dedi Moskova kaşlarını çatıp ve dansı bıraktı.

Sambikin rüzgâr gibi önlerinden geçti – o da fevkalade alımlı bir Komsomolluyu almış dans etmekteydi. Moskova ona gülümsedi:

"Siz de dans ediyorsunuz ha? Amma da tuhafsınız!"

"Çok yönlü yaşamak gerek!" diye yanıtladı onu Sambikin geçerken.

"Hoşunuza gidiyor mu ki?" diye seslendi Moskova.

"Hayır, numara yapıyorum!" diye yanıtladı Sambikin. "O dediğim, işin teorisi!"

Komsomollu gücenmişti, Sambikin'i derhal terk etti, o ise güldü.

"Konuşun çabuk!" dedi Moskova yapmacık bir ciddiyetle Sartorius'a yönelerek.

"Aptal mı ki acaba? Yazık!" diye düşündü Sartorius. Bu sırada yanlarına meteorolog Veçkin, sonra da Sambikin geldi ve Sartorius Moskova'ya yanıt vermeye vakit bulamadı. Ancak bir saat sonra yeniden bir araya geldiler – toplu yemek masasında.

Elli kişilik büyük bir masa hazırlanmıştı. Güzelliklerinden ötürü dalgın görünen çiçekler yarım metrede bir masayı kesiyor,

ölüm sonrası hoş kokular yayıyordu. Eğitmen eşleri ve genç kadın mühendisler cumhuriyetin en iyi ipeğini kuşanmıştı – hükümet en iyi insanları süslüyordu. Moskova Çestnova ancak üçdört gram çeken çay rengi bir elbise giymişti; hem öyle maharetle dikilmişti ki bu elbise kan damarlarının atışı bile ipeği ürpertiyordu. Savsak Sambikin ve saçı sakalı birbirine karışmış mahzun Veçkin de dahil tüm erkekler, ince kumaştan, sade ve kıymetli takım elbiselerle gelmişlerdi; kötü ve pasaklı giyinmek, orada bulunanlara en seçkin kıyafet ve yemeklerini sunan, kendi de bu gençliğin gücü ve baskısıyla, onun emeği ve yeteneğiyle büyüyen ülkeye yoksulluğu için sitem etmek anlamına gelirdi.

Küçük bir Komsomol orkestrası balkonda, açık kapının ardında kısacık parçalar çalıyordu. Gecenin engin havası balkon kapısından salona doluyor, uzun masanın üzerindeki çiçekler havayı soludukça daha bir keskin kokuyor, kendilerini kayıp topraklarında diri gibi duyuyorlardı. Kadim kent yeni bir bina gibi uğuldayıp ışıyor, kimileyin yoldan geçen birinin gülüşü, sesi oraya, kulübe değin yükseliyordu ve Çestnova Moskova dışarı çıkıp herkesi yemeğe çağırmak istiyordu – sosyalizm geliyordu ne de olsa! Zaman zaman kendini öyle iyi hissediyordu ki bedenini elbisenin içinde bırakıp başka bir insan olmak istiyordu – Gunkin' in hanımı, Sambikin, yedek er, Sartorius, Ukrayna'da kolhozlu bir kadın...

"Elektropribor"* fabrikasının avizeleri insanları ve zengin dekoru solgun ve yumuşak bir enerjiyle örtüyordu; hafif başlangıç mezeleri duruyordu masada, ana yemekse ötede, mutfaktaki ocaklarda ısınmaktaydı.

Doğuştan ya da heyecan ve süregiden gençlikten güzel katılımcıların, en cazip komşuyu arayarak ama nihayetinde herkesin yakınında oturmayı dileyerek yerlerine yerleşmeleri uzun sürdü.

Böylece otuz kişi yerlerini aldıktan sonra birbirlerinin için-

* Elektrikli aygıt. –*ç.n.*

deki hayati olanakları harekete geçirip çoğalttılar ve onların arasında doğdu yaşam samimiyetinin, aklı başında dostluk çerçevesinde keyifli bir rekabetin ortak dehası. Zaferin muğlak oyunlarla kazanılmadığı zorlu teknoloji kültürünün bir kazanımı olan karşılıklı iletişimin incelikli ölçüsü, aptallığa, hissiliğe ya da kendini beğenmişliğe geçit vermiyordu. Orada bulunanlar, tabiatın iç karartıcı taraflarını, tarihin ilerleyişini, geleceğin uzun sürdüğünü ve kendi güçlerinin gerçek boyutlarını biliyor ya da seziyorlardı; rasyonel ve pratik insanlar olarak boş hayallere pabuç bırakmazlardı.

Herkesten daha sabırsız ve çılgın olan Moskova Çestnova' ydı. Kimseyi beklemeden bir bardak şarap içmiş ve sevinçten, içkiye alışık olmadığından kızarmıştı. Bunu fark eden Sartorius ona köy yerine benzeyen eğreti geniş yüzüyle gülümsedi. Babasının soyadı Sartorius değil Juyboroda* idi, köylü anasıysa onu içerlerinde, çiğnenmiş sıcak çavdar ekmeğinin yanı başında taşımıştı.

Sambikin de Çestnova'yı izliyor ve düşünüyordu: Sevse miydi onu sevmese miydi? Genel olarak güzeldi ve kimsenin değildi ama bu kadına bağlılığını sığdırabilmesi için vücudundan ve yüreğinden kaç düşünce ve duyguyu kovalaması gerekecekti? Hem zaten Moskova Çestnova ona sadık kalmaz ve hayatın olanca gürültüsünü bir tek insanın fısıltısına asla değişmezdi.

"Hayır, sevmeyeceğim onu, elimden de gelmez!" diye karar verdi Sambikin ebediyen. "Üstelik bir şekilde bedenini bozmak gerekecek ki acırım, hele gece gündüz nasıl harikulade bir insan olduğumun yalanını söylemek... İstemem, zor iş!" Masadakileri hafızasında büsbütün yitirerek düşüncelerinin akışına kapılıp gitti. Onlarsa bereketli ve lezzetli bir masanın başında oturmalarına rağmen az ve ağır ağır yiyor, kolhozluların emeği ve sabrıyla tabiat ve sınıf düşmanına karşı verilen savaşın yokluklarında

* *Juy*: "çiğne"; *baroda*: "sakal"; *Juyboroda*: "Çiğnesakal".

elde edilmiş kıymetli yiyeceklere kıyamıyorlardı. Bir tek Moskova Çestnova kendinden geçmiş, yırtıcı bir hayvan gibi yiyip içiyordu. Saçmalayıp duruyor, Sartorius'u kafaya alıyor, kendi yüz kızartıcı durumunu üzülerek kavrayan yalancı, bayağı aklını aşıp kalbine sızan utancı duyuyordu. Kimse Çestnova'nın kalbini kırmadı, durdurmadı onu, ta ki gücü tükenip kendiliğinden susana kadar. Sambikin biliyordu ki, aptallık, amacını ve tutkusunu bulamamış avare duygunun tabii ifadesidir; Sartorius ise davranışlarından bağımsız Moskova'nın tadını çıkarmaktaydı; canlı bir hakikat olarak sevmişti bile onu ve sevincinin arasından hayal meyal, çarpık görüyordu bu kızı.

İnsan gürültüsü ve ilerlemiş akşamın ortasında salona usulca Viktor Vasilyeviç Bojko girdi ve fark edilmemeyi dileyerek duvarın dibindeki divana oturdu. Kızarmış neşeli Moskova Çestnova'yı görünce korkup irkildi. Moskova'nın yanına bilgili bir genç adam yanaşmış, tepesinde şarkı söylüyordu:

Şaraptan mest olmuş,
Sararmış solmuşsun,
Öyle hoş, ah ne hoş
Sadık dost, sadık dost...

Bunu duyan Moskova yüzünü elleriyle kapadı – ağlıyor muydu kendinden mi utanmıştı belli değildi. Sartorius bu sırada Veçkin ve Muldbauer'le tartışıyor, sınıf insanından sonra yeryüzünde, tüm dünyayı uygulamada, çalışarak duyumsayan zeki bir teknik varlığın yaşayacağını kanıtlamaya çalışıyordu... Tarihi başlatan eski insanlar da teknik varlıklardı; Yunan şehirleri, limanları, labirentleri, hatta Olimpos Dağı kikloplar, yani tek gözlü işçiler tarafından yapılmıştı; antik aristokatlar onların diğer gözünü oymuştu. – ülkeler, tanrı meskenleri ve deniz gemileri yapmaya mahkûm edilmiş proletarya olduklarının ve tek gözlüler için kurtuluş bulunmadığının işaretiydi bu. Üç ya da dört bin yıl, yüzlerce nesil gelip geçmiş ve kiklop soyu tarih labirentinin karanlığın-

dan doğanın ışığına çıkmıştı; yeryüzünün altıda biri ellerindeydi, dünyanın kalanıysa ancak onların beklentisi içinde yaşıyordu. Tanrı Zeus bile muhtemelen bir kikloptu –Olimpos tepesinin yığılmasında çalışmış, yukarıdaki bir kulübede yaşayan son kiklop– ve antik aristokrat kabilenin hafızasında yer etmişti. Köhne zamanların burjuvazisi aptal değildi, ölmüş büyük işçileri tanrılar katına çıkarıyordu; yaratımı zevkten bağımsız tahayyül edemediğinden, ölenlerin sessiz sedasız en üst iktidara –yani çalışma kabiliyetine ve emeğin ruhu olan tekniğe– sahip olmalarına da gizliden gizliye şaşırıyordu.

Sartorius ayağa kalktı ve şarap kadehini aldı. Bu kısa boylu adam, yaşamın ısıttığı, zihinsel faaliyetten büyümüş sıradan yüzüyle mutlu ve çekiciydi. Çestnova Moskova ona gözlerini dikti ve bir gün öpüşmeye karar verdi onunla. Susan yoldaşlarının arasında durarak şöyle dedi Sartorius: "Gelin isimsiz kiklopların şerefine içelim, nice eziyetler çekmiş ölü babalarımızın anısına ve tekniğe – insanın gerçek ruhuna!"

Herkes içkisini içti ve müzisyenler sözleri Yazıkov'a ait eski bir besteyi çaldılar:

Orada ardında fırtınaların
Gökkubbenin kararmadığı
Mutlu bir diyar var
Sessizliğin hiç bozulmadığı

Bojko sesini çıkarmadan bir köşede oturuyor, toplantının katılımcılarından fazla seviniyor, fırtınaların geçtiğini, yıldızlar ve elektriğin aydınlattığı mutlu diyarın pencerenin hemen ardında olduğunu biliyordu. Orayı cimrice, suskunca seviyor ve varlığından düşen her bir kırıntıyı eğilip alıyordu ki topyekûn sağ kalsın.

Bereketli akşam yemeği geldi masaya. Özenle tatmaya koyuldular onu ama Semyon Sartorius artık bir şey yiyip içecek durumda değildi. Çestnova Moskova'ya duyduğu aşkın eziyeti tüm

vücudunu ve yüreğini kaplamıştı, öyle ki göğsünde bir sızı duyar gibi ağzını aralamış ha gayret nefes alıyordu. Moskova ona uzaktan gizemli gizemli gülümsüyor, esrarengiz varlığı Sartorius'a ısı ve endişe şeklinde ulaşıyor, keskin gözleriyse dikkatsizce, alelade bir olguya bakar gibi bakıyordu. "Hey gidi kahpe fizik!" dedi Sartorius kendi kendine; durumunu anlıyordu. "Evet ya, aptallık ve şahsi mutluluk dışında ne yapabilirim ki şimdi!"

Şehir gecesi uzak arabaların da gerilimiyle ışıldıyordu dışarının karanlığında; milyonlarca insanın ısıttığı coşkun hava Sartorius'un kalbine keder olup sızıyordu. Balkona çıkmış, yıldızlara bakmış ve kulaktan dolma bellediği eski bir sözü fısıldamıştı: "Tanrım!" Sambikin masa başında yemeklere dokunmadan oturuyordu hâlâ; yarın sabahı da aşan düşüncelerle meşguldü, sisle örtülü bir denizin ortasındaymış gibi hayal meyal seçiyordu gelecek ölümsüzlüğü. Ölmüş varlıkların cesetlerinden uzun yaşama gücünü ya da, kim bilir, sonsuzluğu elde etmek istiyordu. Birkaç yıl önce insanların ölü bedenlerini kurcalarken kalp, beyin ve cinsel salgı bezlerinden ince dokular almıştı. Bunları mikroskopla incelemiş ve dokuların üzerinde yabancı bir maddenin birtakım silik izlerini fark etmişti. Daha sonra, bu neredeyse sönmüş izlerin kimyasal reaksiyonlarını, elektrik iletkenliğini, ışığa tepkisini test ederken, yabancı maddenin yakıcı bir yaşam enerjisine sahip olduğunu, ancak ona sadece ölülerde rastlandığını, oysa canlılarda bu maddenin bulunmadığını keşfetmişti; bilakis canlılarda vefatlarından çok önce ölüm lekeleri birikiyordu. Sambikin o zaman uzun yıllar süren bir kafa karışıklığına kapılmıştı ve bu karışıklık şimdi de geçmiş değildi: Demek ki ceset kısa bir süre için bile olsa en coşkun, en keskin hayatın deposuydu. Daha yakından inceleyip neredeyse hiç ara vermeden kafa yorduktan sonra Sambikin, ölüm anında insanın bedeninde bir tür gizli savağın oluştuğunu ve oradan organizmaya ölüm irinini zehirleyen, bitkinlik tozunu silen, en büyük tehlike anına kadar bir ömür boyu itinayla korunan özel bir sıvının aktığını anlamaya başla-

mıştı. Fakat karanlığın içinde, insanın dar boğazlarında bu son yaşam enerjisini cimrice ve sapasağlam koruyan savak neredeydi? Bir tek vücudu dolaşan ölüm o sıkışmış yedek yaşamın mührünü sökebiliyor ve yaşam insanın içinde başarısız bir el silah sesi gibi son kez yankılanıyor, ölü kalbin üzerinde belirsiz izler bırakıyordu... Taze cesedin her yerine gizli maddenin izleri siniyor ve ölünün her parçası hayatta kalanlar için yaşatıcı bir güç barındırıyordu. Sambikin ölüleri, canlıların uzun ömürlülüğü ve sağlığını besleyecek bir güce çevirmeyi planlıyordu. Son nefesinde insanın içini yıkayan bebeksi sıvının bakirliğini ve kudretini kavramıştı; bu sıvı canlı ama iki büklüm olmuş bir insana akıtıldığında onu dik, sağlam ve mutlu kılmaya muktedirdi...

Sartorius balkonda uzun bir süre dikildi; artık onun için her şey açık ve net ama yabancıydı. Tanımadığı insanlar sokaktan tramvayla geçiyordu; hareket ve konuşma sesleri kulağına çok ötelerden gelir gibiydi; bunları yalnız bir hasta gibi ilgisiz ve meraksız dinliyordu. Derhal eve ulaşmak, yorganın altına girmek ve sabaha doğru, tekrar [işe]* gitme vakti gelene değin dinsin diye apansız acısını ısıtmak istedi.

Arkasında yaşıtları, başarılarının bilincinin ve müstakbel teknolojik düşlerinin tadını çıkarıyordu. Muldbauer, elli ila yüz kilometre yüksekte bulunan atmosfer tabakasından söz etmekteydi; orada, mor boşlukta her canlı organizmanın yorulmadan, ölmeden sonsuza dek var olabileceği ışık, ısı ve elektromanyetik koşullar bulunmaktaydı. Orası eski insanların "Gökkubbe"si ve gelecektekilerin mutlu ülkesiydi – yakınımızdaki kapalı havanın ötesinde gerçekten de bir saadet ülkesi mevcuttu. Muldbauer stratosferin tez vakitte fethedileceğini ve ardından ölümsüzlük ülkesinin bulunduğu mavi yücelere nüfuz edileceğini söylüyordu; o zaman insan kanatlanacak, yeryüzü hayvanlara miras olarak bırakılacak ve yeniden, ebediyen köhne bakirliğinin ormanlarıyla ör-

* Yazar metinde bu kelimenin üzerini çizmiş.

tülecekti. "Ve hayvanlar bunu seziyor!" diyordu Muldbauer, inanmış. "Gözlerine baktığımda şöyle düşünüyorlarmış gibi geliyor bana: Ne zaman bitecek tüm bunlar, ne zaman bırakacaksınız bizi! Hayvanlar, insanların kendilerini kaderleriyle ne zaman baş başa bırakacağını merak ediyor!"

Sartorius keyifsizce gülümsedi; o şimdi dünyanın en dibinde olmayı, gerekirse bir boş mezara girmeyi ve ölene değin Moskova Çestnova'dan ayrılmadan yaşayıp gitmeyi isterdi. Ne var ki çocukluğundan beri kendisine bakan bu gece yıldızlarını yanıtsız bırakmaya, emeğe, insanların yakınlaşması hissine dayanan ortak yaşama kayıtsız kalmaya gönlü razı olmuyordu; sokaklarda başı önünde, konuşmadan, kendine kilitlenmiş yalnız aşk düşüncesiyle dolaşmaktan korkuyordu; çizgilere dökülmüş fikirlerin örttüğü masasına, sayısız kereler yattığı demir karyolasına, karanlık ve sessiz çalışma gecelerinin sabırlı şahidi masa lambasına karşı kayıtsız olmayı istemiyordu... Sartorius gömleğinin altından göğsünü okşuyor ve şöyle diyordu kendisine: "Git, beni tekrar yalnız bırak, pis bela! Ben sıradan bir mühendis ve rasyonalistim, seni reddediyorum, kadını ve aşkı... Atom tozunun, elektronun önünde eğilirim daha iyi!" Gelgelelim gözlerinin önünde ışık ve gürültü şeklinde uzanan dünya suskunlaşıyor, yüreğinin karanlık eşiğini aşarak uzaklaşıyor ve ardında o biricik, âlemdeki en dokunaklı varlığı canlı bırakıyordu sadece. Atoma, bir toza, kül zerresine tapınmak için mi vazgeçecekti yani ondan?

Moskova Çestnova Sartorius'un yanına balkona çıktı. Gülümseyerek, "Neden böyle kederlisiniz?.. Seviyor musunuz beni, sevmiyor musunuz?" dedi.

Gülümseyen ağzının sıcaklığını soluyordu Sartorius'un yüzüne, elbisesi hışırdıyordu – kin ve cüretkârlık daralttı Sartorius'un içini. "Hayır. Diğer Moskova'nın tadını çıkarıyorum – şehrin," diye yanıtladı onu.

"İyi o zaman," dedi Moskova, durumu seve seve kabullenerek. "Gelin yemek yiyin. Yoldaş Selin herkesten çok yiyor... Şişti,

kıpkırmızı oldu, ama gözleri devamlı kederli. Nedendir biliyor musunuz?"

"Hayır," diye yanıtladı Sartorius kısık sesle. "Ben kendim de kederliyim."

Moskova karanlıkta onun orantısız yüzüne baktı, açık gözlerinden yaşlar süzülüyordu.

"Ağlamasanız daha iyi," dedi Moskova. "Ben de sizi seviyorum..."

"Yalan söylüyorsunuz," dedi Sartorius.

"Hayır, gerçek – kesinlikle doğru!" diye bağırdı Çestnova. "Çabuk gidelim şuradan..."

Kol kola bayram havasındaki arkadaşlarının arasından geçerlerken Sambikin onlara kırpmayı unuttuğu gözleri, şahsi mutluluktan uzak bir yere diktiği soyut düşünceleriyle baktı. Çıkışta Moskova'nın göğsünün dibinde Bojko belirdi ve saygıyla sabırlı bir ricada bulundu. Çestnova onu gördüğüne öylesine sevindi ki masadan kaptığı bir dilim pastayı Bojko'ya ikram etti.

Viktor Vasilyeviç şimdi Tartı ve Ağırlık Tröstü'nde çalışıyordu ve aklı fikri ağırlıklarla terazilerdeydi. Moskova İvanovna'dan kendisini, doğru tartan basit tartılar icat edebilecek, bunlardan düşük fiyata tüm kolhoz ve sovhozlara, ayrıca tüm Sovyet ticaretine yetecek kadar üretebilecek ünlü bir mühendisle tanıştırmasını rica etti. Bojko Sartorius'un hüznünü görmeden oracıkta, ulusal ekonominin büyük ve görünmez dertlerinden, sosyalizmin kolhozlarda karşılaştığı ilave zorluklardan, işgünü ücretlerinin düşürülmesinden, ağırlık, terazi ve kantarların kusurları yüzünden baş gösteren kulak* politikalarından, kooperatiflerde ve dağıtımda tüketici işçilerin istemeden ama kitlesel olarak kandırılıyor oluşundan söz etti. Ve tüm bu sorunlar sadece ölçüm cihazlarının haraplığı, tartıların eskimiş yapısı ve yeni tartı aletlerinin yapımı için yeterince metal ve ağacın bulunmayışı nede-

* Zengin, yanında ırgat çalıştıran Rus köylüsü. –*ç.n.*

niyle ortaya çıkıyordu.

"Buraya istemeden geldiğim için beni bağışlayın," dedi Bojko. "Sıkıcı olduğumun farkındayım. Az önce konuşuluyordu, duydum, insanın yakında uçacağını ve mutlu olacağını söylediler. Bunları duymak beni hep sevindirecek ama şimdilik pek az şeye ihtiyacımız var... Kolhozlarda tahılı ve yarmayı doğru dürüst ölçmemiz gerek."

Moskova ona değişken meşrebinin uysallığıyla gülümsedi, "Mükemmel insanımız bizim, Sovyet insanımız!.. Sartorius, hemen yarın bunların tröstüne yollanın, en ucuz, en basit tartıyı çizin onlara – ama doğru tartsın ha!"

Sartorius biraz düşündü.

"Zor iş," diye itiraf etti. "Lokomotif geliştirmek tartı geliştirmekten kolaydır. Tartı binlerce yıldır iş görüyor... Su için yeni kova icat etmek gibi bir şey bu. Ama tröstünüze geleceğim, elimden gelecek bir şeyse yardımcı olurum."

Bojko kurumunun adresini verdi ve sevinerek kendisini cümle âlemle mektuplaşmaktan ibaret olan gündelik işinin beklediği odasının yolunu tuttu.

7

ŞEHİR DIŞINA SON TRAMVAYLARDAN biriyle geldiler ve dönemediler. Gök uzaklardaki elektrik ışığının kızıllığını toprağa yansıtıyor, çavdar tarlasına ulaşabilen en cılız ışık başakların üzerinde erken sökmüş tekinsiz şafak gibi duruyordu. Oysa daha gecenin geç vaktiydi.

Çestnova Moskova ayakkabılarını çıkardı ve tarlanın yumuşak karnında yalınayak yürümeye koyuldu. Sartorius onu korku ve sevinçle takip ediyordu; artık Moskova ne yaparsa yapsın, her şey kalbine ürperti veriyor, içinde baş gösteren endişeli ve tehlikeli yaşamdan ürküyordu. Habire elinde olmadan geride kala kala peşi sıra ilerliyor ve onunla ilgili tekdüze ama dokunaklı bir şeyler düşünüyordu, öyle ki Moskova şimdi çömelip işese Sartorius ağlardı.

Çestnova taşıması için pabuçlarını verdiğinde belli etmeden onları kokladı, hatta onlara diliyle dokundu Sartorius; şimdi Moskova Çestnova ve onunla alakalı her şey, hatta pis şeyler bile en ufak bir tiksinti uyandırmıyordu içinde; bedeninden çıkan artıklara da büyük bir merakla bakabilirdi çünkü onlar da kısa süre önce bu mükemmel insanın bir parçasını oluşturuyordu.

"Yoldaş Sartorius, ne yapacağız şimdi?" diye sordu Moskova. "Baksanıza gece devam ediyor, birazdan da çiy düşecek..."

"Bilmem," diye yanıtladı Sartorius somurtarak. "Sanırım benim sizi sevmem gerekecek."

"Kolhoz da vadide uyuyor," diyerek öteleri gösterdi Moskova. "Tahıl kokuyordur orası şimdi, kurutma ambarlarında çocuklar uyuyordur. Otlağın bir yerlerinde inekler yatıyordur, sabah sisi çöküyordur üstlerine... Bütün bunları görmeyi ve yaşamayı o kadar seviyorum ki!"

Oysa cümle inekler ve uykuda hırlayan bebeler Sartorius'un hiç mi hiç ilgisini çekmiyordu şimdi. Hatta yeryüzünün boşalmasını, Moskova'nın dikkatinin hiçbir yere dağılmadan bütünüyle kendisine odaklanmasını yeğlerdi.

Sabaha karşı Moskova ve Sartorius, ekili tarlalardan çiftliğindeki kulak gibi saklanmış, sıcak yabani otların sardığı bir kadastro çukurunun içine girip oturdular.

Sartorius Çestnova'nın elini tuttu; tabiat –akıldan düşünce seliyle geçen, kalbi ilerilere sürükleyen, insanın karşısına çıkıveren, her daim yabancı ve ilkel kalan her şey– boy vermiş otlarıyla, yaşamın biricik günleriyle, engin göğüyle, insanların yakın yüzleriyle işte o tabiat Sartorius için tek bir bedene sıkışmış, elbisesinin sınırında, çıplak ayaklarının ucunda tükenivermişti.

Sartorius tüm gençliğini matematik ve fizik öğrenerek geçirmişti; sonsuzluğu bir cisim gibi hesaplamakla uğraşmış, ekonomik prensibini bulmayı denemişti. İnsan bilincinin akışında doğayla uyum içinde çalışan ve bu yüzden de –etkin bir tesadüfün sayesinde bile olsa– onun tüm gerçeğini yansıtan düşünceyi keşfetmek istiyor ve bu düşünceyi ebediyen bir formüle bağlamayı umuyordu. Oysa şimdi herhangi bir düşünceyi idrak edecek durumda değildi, zira kalbi kafasına uğramış, gözlerinin üzerinde atıyordu. Sartorius Moskova'nın elini, sıkıca bastırılmış cimri bir duygunun haznesi gibi sağlam ve dolgun elini okşadı.

"Semyon, ne istiyorsunuz benden söylesenize?" diye sordu Çestnova itaatkâr, iyiliğe hazır.

"Sizinle evlenmek istiyorum," dedi Sartorius. "Başka ne istenir bilmiyorum ki."

Moskova biraz düşündü ve genç haris ağzıyla bir yabani ot yedi.

"İnsanın sevdiğinde sahiden de isteyip isteyeceği tek şey bu. Aptallık diyorlar buna oysa!"

"Desinler," diye fısıldadı dertli dertli Sartorius. "Anca konuşurlar, kendileri sevmezler de ondan... Sensiz kalınca acı çeki-

yorsam ne gelir ki elimden!"

"Sarıl o zaman bana, ben de sana sarılayım."

Sartorius ona sarıldı.

"Ee, şimdi hafifledi mi acı çekmen?"

"Hayır, aynı," diye yanıtladı Sartorius.

"O zaman evlenmemiz gerekecek," dedi Moskova kabullenerek.

Her günkü masum sabah dev şehrin kolhozlarını ve civarı aydınlattığında, Çestnova ve Sartorius hâlâ kadastro çukurunun içindeydiler. Moskova'yı, vücudunun sıcaklığını, sadakatini ve mutluluğunu tümüyle öğrenen Sartorius şaşkınlık ve dehşetle, aşkının yorulacağına büyüdüğünü, kendinin de aslında hiçbir şeye ulaşamadığını ve eskisi gibi mutsuz kaldığını hissetti. Demek ki bir insanı bu yolla elde etmek ve onunla yaşamı gerçek anlamda paylaşmak mümkün değildi. Ne yapmalıydı o halde? Sartorius hiçbir şey bilmiyordu.

Moskova Çestnova sırtüstü yatıyordu; üzerindeki gök önce akışkandı, sonra mavileşti, taşlaştı, ardından da çiçeklerle bezenmiş gibi altınsı, ışıltılı bir hal aldı – güneş Ural'ın ardından doğmuş, onlara doğru yaklaşıyordu.

Moskova çukurun içinden çıktı, elbisesini çekiştirdi, ayakkabılarını giydi ve tek başına şehre doğru yola koyuldu. Sartorius'a sonunda karısı olacağını söyledi: Şimdilik Bojko'nun görev yaptığı Tartı ve Ağırlık Tröstü'nde çalışsındı, gerektiğinde kendisi bulurdu onu.

Çaresiz, bir hiç gibi Sartorius da çıktı çukurdan peşi sıra. Gündoğumunda, olgunlaşmamış tarlaların boşluğunda yalnız başına, kir pas içinde ve üzgün, son bulmuş bir kavgadan sağ çıkmış bir savaşçı gibi dikiliyordu.

"Neden gidiyorsun Moskova? Ben seni eskisinden de çok seviyorum!"

Moskova ona döndü.

"Seni terk etmiyorum Semyon. Döneceğim dedim ya... Ben

de seviyorum seni."

"Neden gidiyorsun o zaman yanımdan? Gelsene yine buraya, tekrar."

Çestnova on adım kadar ötede sersemlemiş halde duruyordu.

"Acıyorum Semyon..."

"Neye acıyorsun?"

"Bir şeylere acıyorum... Bunca zamandır yaşıyorum, yaşıyorum ama hayatım bir türlü istediğim şekilde gerçekleşmiyor."

Moskova kaşlarını çatmış, uzun çavdarların sınırında küskün küskün duruyordu. Güneş elbisesinin ipeğinde parlıyor, yabani otlardan bulaşan sabah neminin son damlaları saçlarında kuruyordu. Moskova Nehri kıyılarından hafif bir yel esiyor, çavdar tarlası şişkin başaklarıyla belli belirsiz bir şeyler mırıldanıyordu; güneş ışığı fikir ve tebessüm gibi doldurmuştu yöreyi; bir tek Moskova neşesizdi, aynı ışıltılı doğadan yapılma güzel elbisesi ve bedeni kederli yüzüyle uyumsuzdu. Sartorius Moskova'yı tekrar kuytu otların arasına getirdi, ikisinin de neden böyle usandığını anlayamıyordu.

"Git başımdan!" dedi Moskova Sartorius'tan ansızın uzaklaşarak. "Her şeyi yaptım ben, havalarda uçtum, kocalarla yaşadım – sen ilk değilsin ki mahzunum, canım benim!"

Çestnova arkasını döndü ve yüzünü toprağa vererek yattı. Derisinin altında saklı kanın ısıttığı büyük anlaşılmaz bedeninin görüntüsü Sartorius'u Moskova'ya sarılmaya ve onunla birlikte bir kez daha yaşamının bir parçasını konuşmadan, alelacele harcamaya itti – yapabileceği tek şeydi bu, zavallıca ve gereksiz olsa, aslında aşkı çözmekten ziyade insanı yorsa da. Sartorius'un kucaklamaları henüz sona ermeden Moskova ona yüzünü döndü ve alaycı alaycı gülümsedi – sevdiği insanı kandırıyordu bir konuda.

Sartorius hiçbir şey olmamış gibi ayağa kalktı. Kendisi de akıl erdiremiyordu – onu ağlatan, önüne katıp sürükleyen duygusu en ufak bir teselli bulamamıştı, kalbi Moskova ölü ya da

ulaşılmazmış gibi nafile sızlıyordu.

"Galiba sevmiyorsun sen beni!" dedi sırrı çözer gibi.

"Hayır, seviyorum, hoşuma gidiyorsun," dedi Moskova onu ikna etmeye çalışarak. "Ben de zorlanıyorum hem."

Uzakta bir yerde kolhoza ait at arabaları geçmeye başlamıştı toprağın üzerinden – şehre, işe gitme, kopma, birbirini terk etme vaktiydi.

Moskova otların üzerinde küskün küskün oturuyordu, Sartorius'sa ona duyduğu sevgiyi kabullenmişti; Moskova'yla evlilik hayatı sürmek, onu hayran hayran izlemek, belki çocuk doğurmak yetecekti sızısının sonunda dinmesine, aklın sakin ve verimli işleyişi için kalbin yıpranıp ebediyen susmasına.

"Çocukluğumda," diye anlattı Moskova, "gece vakti bir adamın ateşli bir sopayla, bir meşaleyle koşarak sokaktan geçtiğini görmüştüm. Hapishanedeki insanların yanına koşuyordu, hapishaneyi yakmaya..."

"Çok oldu öyle şeyler," dedi Sartorius.

"Devamlı ona acıyorum işte, öldürdüler onu sonra."

"Ne olmuş!" dedi Sartorius, şaşırmış. "Toprakta bir sürü ölü yatıyor ve herhalde aynı anda tüm ölüleri anımsayıp hepsine ağlayacak bir kalp hiçbir zaman bulunamayacaktır. Buna lüzum yok."

Moskova bir süre için sessizleşti, her şeye hasta gibi, sönük gözlerle bakıyordu.

"Semyon... Biliyor musun, en iyisi sen vazgeç beni sevmekten... Ben nicelerini sevdim, sense ilk beni. Sen kızsın, ben kadın!"

Sartorius susuyordu. Moskova bir koluyla kucakladı onu.

"Sahi söylüyorum Semyon: sevme! Ne çok şey düşündüm, ne çok şey hissettim ben biliyor musun? Korkunç! Hiçbir şey de olmadı."

"Ne olmadı?" diye sordu Sartorius.

"Hayat olmadı. Hiçbir zaman olmayacağından korkuyorum ve acelem var şimdi... Bir keresinde bir kadın görmüştüm, yüzünü duvara yaslamış ağlıyordu. Acıdan ağlıyordu, otuz dört yaşın-

daydı ve geçirdiği günlere öyle bir yanıyordu ki, yüz ruble ya da daha fazla kaybetmiş olmalı diye düşünmüştüm."

"Hayır, ben seni seviyorum Moskova," dedi Sortorius suratını asarak. "Seninle yaşamak iyi gelir bana!"

"Bana iyi gelmez ama!" diye karşı çıktı Moskova. "Sana da kötü gelir, niye iyi diyorsun, uydurma!.. Kaç kere hayatımı biriyle paylaşmak istedim, şimdi de istiyorum – zerre kadar acıdığım yok hayatıma, asla da acımam! İnsansız neme gerek ki benim şu hayat, bütün SSCB olmadan? Fakir bir kız olduğum için Komsomollu olmadım ben."

Çestnova ununu elemiş eleğini asmış deneyimli bir ihtiyar gibi üzgün ve ciddi konuşuyordu; göğsünün içinde karanlık bir meçhule düşmüş gibi sıkışan yüreğinin güçsüzlüğünden beti benzi atmıştı.

"Bana inanman için seni öpeceğim!" dedi ve üzüntüden yabanileşen Sartorius'u öptü; kızın aşikâr güzelliğinin nasıl bir çırpıda yaşlandığını izliyordu o sadece korkuyla, ama sevgisini daha da güçlendiriyordu bu.

"İnsanların birbirleriyle neden geçinemediğini buldum şimdi. Aşkla bir araya gelinmez de ondan, ben kaç kere geldim olmadı, anca zevke benzer bir şey... Mesela sen az önce benle birlikte oldun da ne oldu: Çok mu şaşırtıcı, çok mu şahane? Yoksa şöyle böyle mi..."

"Şöyle böyle," diye onayladı Semyon Sartorius.

"Benim tenim üşür bunun peşinden hep," dedi Moskova. "Aşk komünizm olamaz; düşündüm düşündüm ve olamayacağını gördüm... Sevmek gerekiyor sanırım, seveceğim de, yemek yemek gibi bir şey bu ama sadece zaruret, asıl hayat değil."

Sartorius bir ömür biriktirdiği sevgisinin hemen ilk seferde karşılıksız kalıp ölmesine içerlemişti. Fakat Moskova'nın sancılı düşüncesini anlıyordu – en iyi duygu bir başka insanı kavramakta, ikinci, yabancı bir yaşamın külfetini ve mutluluğunu paylaşmaktaydı, kucaklaşmalardaki aşksa çocuksu mesut bir sevinçten

ötesini vermiyor, insanların birlikte yaşamaya meyledişi problemini çözemiyordu.

"Peki şimdi ne yapacağız?" diye sordu Sartorius.

"Daha çok şeyler," dedi Moskova gülümseyerek. "Sen beni bekle, Bojko'yla birlikte tartı ve ağırlık fabrikasında çalış, yine geleceğim yanına... Ama şimdi gidiyorum."

"Nereye? Biraz daha otur benimle," diye rica etti Sartorius.

"Hayır, gitmeliyim," dedi ve kalktı yerden Moskova...

Güneş gökte küçülmüş, sabit kızgın bir ısı veriyordu artık. Yakınlardaki inşaatta iş lokomotifleri uğulduyor, küçük uçaklar gökte test uçuşları yapıyor, beş tonluk kamyonlar toprağı toza çevirerek arazide tomruk taşıyordu – sıcak ve emek erkenden yayılıyordu yeryüzüne.

Moskova Sartorius'la, başını kollarıyla sararak vedalaştı. Yine mutluydu, belirsiz bir keyfin sezgisiyle yüreğini epeydir sızlatan sayısız yaşama, iç içe geçmiş insanların karanlığına gitmek, onların arasında kendi varlığının gizini tüketmek istiyordu.

Hoşnut, doyumunu zapt etmeye çalışarak gitti; elbisesini çıkarıp atmak, güney denizinin kıyısındaymış gibi uzaklara doğru öylece koşmak istiyordu.

Sartorius yalnız kalmıştı. Çestnova'nın kendisine dönmesini, safça ve temelli karıkoca olmalarını istiyordu. Vücuduna kederin ve yaşama karşı aldırmazlığın sızdığını duyuyordu – içinde bulanık, sancılı güçler ayaklanmış, tüm zihnini, gelecekteki bir amaca yönelik her tür sağlıklı hareketi gölgelemişti. Fakat Sartorius, içinde peyda olan tüm sevecen, tuhaf ve insani şeyleri Moskova'nın kollarında tüketmeye razıydı, yeter ki böyle zorlandığını hissetmesin, yeter ki yeniden düşüncenin aydınlık hareketine, sabırlı yoldaşlarının safında günbegün uzun çalışmalara verebilsin kendini. Yaşamının mevcut ve gelecek her tür sarsıntısından sade, sevgili karısının aracılığıyla sıyrılmak istiyordu ve bu yüzden Moskova'nın dönüşünü beklemeye karar verdi.

8

KURUM LAĞVIN EŞİĞİNDEYDİ. Sartorius lağvı beklenenin kimi zaman yalnızca en sağlam değil, ebedi varlığa yazgılı da olabileceğini ancak sonradan anlayacaktı. Bu kurum Staro-Gostinniy'ın* bir zamanlar rutubetten sakınılan malların korunduğu asma katında bulunuyordu. Kurumun merdiveni aşağıya, eski çarşının tamamını çevreleyen taş galeriye iniyordu. Giriş kapısında demirden bir tabela asılıydı: Cumhuriyet Tartı, Ağırlık ve Cetvel Tröstü - "Emeğin Ölçüsü."

Bu neredeyse unutulmuş fakir ağır sanayi kolunun idaresi, yeraltı kemeri şeklinde oyulmuş alçak tavanlı büyük loş bir salonda bulunuyordu; burada tavan kenarlara doğru öylesine alçalıyordu ki, duvara yakın oturan memurların kafalarına değiyordu neredeyse. Salonda birkaç masa vardı, her birinin başında bir ya da iki kişi çalışıyor, ya yazı yazıyor ya da çörkülerle hesap yapıyorlardı. Memurların sayısı otuz, bilemedin kırk kadardı ama çalışırken çıkardıkları gürültüyle, hareketleri, soru ve nidalarıyla son derece önemli dev bir kurum izlenimi veriyorlardı.

Aynı gün tartı tasarım mühendisi olarak işe alınan Sartorius, Viktor Vasilyeviç Bojko'nun karşısındaki dümdüz masanın başına geçti.

Böylece yeni yaşamının günleri başlamış oldu. Birkaç gece içinde o zamana dek çalıştığı Deneysel Makine Mühendisliği Enstitüsü'ne hazırladığı son projeyi bitirdi ve dünyanın en eski makinesine, tartıya yoğunlaştı. Son beş bin yıllık tarihte hiçbir şey tartı kadar az değişmemişti. Kikloplar döneminde, antik Yunan'da ve Kartaca'da, Makedonyalı İskender'in darbeleriyle can

* Eski Konuk Avlusu. Moskova'da 15 yüzyıldan kalma tarihi çarşı. –*ç.n.*

veren büyük Pers İmparatorluğu'nda – daima, tüm zamanlarda ve her yerde en umumi ve gerekli makine tartıydı. Tartı silah kadar eski ve belki onunla aynı şeydi: Ortası taşın kaburgasına konulmuş bir savaş kılıcıydı – ganimetin galipler arasında adil paylaşımı için.

Kendisine verilen işin nesnesine zihninden ve kalbinden gelen bir sevgiyle bağlanmadan çalışmayı bilmeyen Bojko, Sartorius'a tartının insanlığın hayatındaki belirleyici önemini uzun uzun anlattı.

"Rahmetli Dmitri İvanoviç Mendeleyev'in kendisi bile," diyordu, "her şeyden çok sevmişti teraziyi! Kendi periyodik elementler sistemini bile o kadar sevmezdi! Gerçi normal! Orada da bütün olay tartıya dayanıyor: atomun ağırlığı işte, o kadar!"

Bojko ayrıca tartı cihazının neden en dikkat çekmez ve yoksul nesne olduğunu da biliyordu: Çünkü insan ancak terazinin üzerindeki şeye, sucuğa yahut ekmeğe alıcı gözüyle bakar, bunların altında ne olduğunuysa fark etmezdi; ekmekle sucuğun altında terazi bulunurdu oysa – dürüstlüğün ve adaletin aleti, basit fakir bir makine, sosyalizmin kutsal malını sayıp koruyan, işçinin ve kolhozlunun yiyeceğini onların yaratıcı emeğine ve özyeterlik ekonomisine göre hesaplayan.

Ve Sartorius tartıların kusurundan ötürü boşa giden ekmek kırıntılarına kıyamayarak gayretle çalışmaya verdi kendini. İki duygu, içinde herkesten gizli karşılaşmış ve birleşmişti: Moskova Çestnova'ya duyduğu aşk ve sosyalizm beklentisi. Bulanık muhayyilesinde, yaz, uzun çavdarlar, yeryüzünde ilk defa yokluk ve keder yükü olmaksızın düzen tutturan milyonlarca insanın sesi canlanıyor ve Moskova Çestnova uzaklardan karısı olmaya geliyordu. Bütün hayatı gezmiş dolaşmış; sonsuz sayıda insanla yaşamış; tahammül ve duygu dolu yılları, tükenen gençliğinin karanlığında bırakmıştı; eskisi gibiydi ona döndüğünde ama üzerinde yoksul bir elbise vardı, ayakları çıplaktı, elleri çalışmaktan büyümüştü, yine de eskisinden daha neşeli ve aydınlıktı, avare

yüreğini tatmin etmeyi başarmıştı...

Avare yürek! Uzun sürer yüreğin insanın içinde bir önseziyle titreyip durması; kemikler ve gündelik yaşamın derdi sıkıştırır onu ve nihayet sıcaklığını soğuk serin yollarda yitirerek atılır ileriye.

Sartorius masasının başında iki büklüm olmuş, bir an evvel tartıların yapısını düzeltmenin çaresine bakıyordu. Tröst yöneticisi Sartorius'a kolhozlarda eskinin Tuz İsyanı'na* benzer terazi isyanları çıkabileceğini bildirmişti, çünkü terazinin hatalı olması demek, işgünü sayısına göre gıda alanların ekmeğinin eksik tartılması ya da bunlara fazladan ekmek verilmesi demekti, o zaman da devlet kandırılmış oluyordu. Ayrıca yanlış tartan platform basküller kulak politikası ve sınıf mücadelesi sahasına dönüşüyordu. Ağırlık problemi de korkunç hadiselere gebeydi: Birçok noktada resmi damgalı ağırlıklar yerine tuğla, dökme demir kalıp gibi feci saçmalıklar kullanılıyor ve hatta kimi hallerde tartıya hamile kadınlar oturtuluyor, gövdelerinin kiralanması karşılığında da işgünü ücreti ödeniyordu. Tüm bunlar kaçınılmaz olarak binlerce kental tahılın kaybına yol açacaktı.

Çestnova'yı düşünüp düşünüp gamlanan ve odasında yalnız başına yaşamaktan korkan Sartorius bazen geceyi kurumda geçiriyordu. Bekçi akşam onda evvela girişteki sandalyenin üzerinde uyuyakalıyor, sonra yöneticinin kontrplak odasına geçerek yumuşak koltuğa yatıyordu. Büyük resmi saatin kadranında zaman ilerliyor, boş masalar memurları özletiyor, kimileyin fareler meydana çıkıyor ve ürkek gözlerle Sartorius'a bakıyordu.

Bir zamanlar Arşimet'in, daha sonra da Mendeleyev'in kafa yorduğu problemi çözmeye çalışıyordu o tek başına. Problemin

* 1648 Moskova İsyanı ya da Tuz İsyanı, halkın yüksek vergilere tepkisi sonucu başlayan köylü ve tüccar ayaklanması. Vergilendirilen ve fiyatı artan maddelerden biri de o dönemin koşullarında büyük öneme sahip olan tuzdu. Başlıca gıda koruyucu kimyasal madde olan tuzun fiyatının artması yiyeceklerin son tüketim tarihinin kısalmasına, genel olarak yiyecek fiyatlarının artmasına vs. neden olmuştu.– *ç.n.*

altından kalkamıyordu, tartılar zaten iyiydi ama yapımlarına daha az metal harcanması için başkalarına ve daha iyilerine ihtiyaç vardı. Sartorius prizmalara, manivelalara, deformasyon gerilimlerine, malzeme maliyetine ilişkin hesaplarla ve diğer verilerle sayfalar dolduruyordu. Birdenbire gözlerinden sızıveren yaşlar yanaklarından süzülünce, şaşırıyordu bu işe; bir şey vücudunun derinliğinde bağımsız bir hayvan gibi yaşıyor ve ağırlık sanayiyle ilgilenmeksizin sessizce ağlıyordu. Geceyarısından sonra uzak bitkilerin ve ferah arazilerin kokusu tüm şehrin üzerinden geçerek pencerenin açık vasistasından bir dalga halinde ulaşınca, Sartorius zihninin netliğini yitirerek başını masaya koyuyordu. Bir zamanlar Çestnova da yakınında böyle tabiat ve iyilik kokardı. Onu kıskanmıyordu şimdi: Bol bol lezzetli şeyler yesin, hastalanmasın, sevinsin, gelip geçeni sevsin, sonra da bir yerlerde sıcak sıcak, hiçbir mutsuzluğu aklına getirmeksizin uyusundu.

Gecede bir ya da iki kez ansızın telefon çalıyor, Sartorius aceleyle ahizeyi dinliyor ama kimse onu aramıyordu – yanlış numara. Karşıdaki özür diliyor ve sessizlikte ebediyen yok olup gidiyordu; çok sayıda arkadaşından hiçbiri Sartorius'un nereye kaybolduğunu bilmiyordu, teknolojinin anayolunu uzun süreliğine terk etmiş ve dünyaya mal olabilecek makine uzmanı ününü unutmuştu.

Bir defasında Sambikin evine misafirliğe geldi. Cerrah, Sartorius'a insanın omuriliğinin bir tür rasyonel düşünme kabiliyetine sahip olduğunu, yani düşüncenin yalnız kafadaki akla mahsus olmadığını söyledi; Sambikin bunu yakınlarda, ikinci kez kafa trepanasyonu yaptığı bir çocuğun üzerinde denemiş, ... alması gerekmişti.*

"Ne olmuş yani!" dedi Sartorius hevessizce.

"Hayatın temel sırrı bu, bilhassa insan denilen varlığın tüm sırrı," dedi Sambikin dalgın dalgın. "Eskiden omuriliğin yalnız

* Yazar cümleyi tamamlamamış.

kalp ve organik fonksiyonlar için çalıştığını iddia ederlerdi, beyinse en üst koordinasyon merkeziydi... Ama doğru değilmiş bu – omurilik düşünebiliyor, beyinse en basit, içgüdüsel süreçlere katılıyor..."

Sambikin keşfinden ötürü mutluydu. İnsanın gri sıradan bakışlarının, zamanı ve mekânı görebileceği zirveye bir çırpıda çıkabileceğine inanıyordu hâlâ. Sartorius Sambikin'in saflığına bıyık altından güldü: Onun hesaplarına göre tabiat böyle ani bir zaferden daha çetindi ve onu tek bir yasayla özetlemek imkânsızdı.

"Ee sonra?" diye sordu Sartorius.

Sambikin'in bağrı büyük heyecanların gürültüsünden fıkır fıkır kaynadı.

"Sonrası şöyle... Daha binlerce deneye tabi tutmak gerek. Fakat yaşamın sırrı pek tabii insanın çifte bilincinde saklı olabilir. Her zaman aynı anda iki şey düşünürüz, bir değil! Aynı mevzuya bakan iki organımız vardır da ondan! Birbirlerinin yolunu keserler, aynı konuyu düşünseler bile... Anlasana, dünyada var olmayan sahiden bilimsel, diyalektik psikolojinin temeli olabilir bu. İnsanın her konuyu iki defa düşünebiliyor oluşu onu yeryüzündeki en üstün hayvan kılmış..."

"Ya diğer hayvanlar?" diye sordu Sartorius. "Onların da kafası ve omurgası var."

"Doğru. Ama buradaki ayrım çok basit, gerçi bu basit mesele dünya tarihini belirlemiş. İki düşünceyi koordine etmeye, tek bir içtepide birleştirmeye alışmak gerekliydi – bunların biri ta toprağın içinden, kemiklerin bağrından yükseliyor, diğeri kafatasının tepelerinden iniyor. Hep tek bir anda karşılaşmaları, iki dalganın çarpışması, birbirinin sesine ses vermesi gerek... Hayvanlara gelince, onların da her izleniminin karşısına iki düşünce çıkıyor ama ayrı yönlere gidiyor ve tek bir darbede birleşmiyor bu ikili. İşte insanın evriminin sırrı bunda, işte bu sayede tüm hayvanları geride bırakmış! Neredeyse bir hiç sayesinde kazanmış: iki duyguya, iki karanlık akıntıya karşılaşmayı ve güçlerini yarıştırmayı

öğreterek... Karşılaştıklarında insan düşüncesine dönüşüyorlar. Bu tabii hiçbir şekilde hissedilmiyor... Hayvanların da böyle halleri olabilir ama nadiren ve tesadüfen. İnsanı ise tesadüfler eğitmiş, ikili bir varlık olmuş... Ve işte bazen, hastayken, mutsuzken, âşıkken, feci bir kâbus gördüğümüzde, genel olarak normdan uzaklaştığımız durumlarda iki kişi olduğumuzu açık seçik duyarız: Yani ben tek kişiyimdir ama içimde biri daha vardır. Bu gizemli "o" sık sık mırıldanır, bazen ağlar, içinden çıkıp uzak bir yere gitmek ister, canı sıkılır, korkar... Görürüz ki iki kişiyiz ve birbirimizden bıkmışız. Bilincimiz çift değil tek olduğunda bir hafiflik, özgürlük duyarız, manasız bir hayvan cennetine düşmüşüz gibi. Bilincimizin ikiliğini kaybettiğimiz an bizi hayvanlardan ayıran çizgi çok incedir; sık sık arkaik zamanlarda yaşarız, anlamını kavramaksızın... Fakat sonra iki bilincimiz tekrar kenetlenir ve biz yeniden "iki manalı" düşüncemizin kucağında insan oluruz; yoksul bir teklik prensibine göre kurulmuş tabiatsa bizzat doğurmadığı, kendiliğinden meydana gelmiş ürkütücü ikili yapıların etkisinden kaçmak için dişlerini gıcırdatır, büzülür... Şimdi tek başıma kalmak tüylerimi ürpertiyor! Kafamı ısıtan iki tutkunun o ezeli kaynaşması yok mu..."

Belli ki epeydir uyumamış, yemek yememiş olan Sambikin bitap düştü ve çaresizlik içinde oturdu.

Sartorius ona konserve ve votka ikram etti. Yavaş yavaş yorgunluğa yenildiler ve soyunmadan, elektriği yanık bırakıp yattılar; kalpleri ve zihinleri, alelade duyguları ve evrensel sorunları zamanında çözmenin acelesiyle boğuk boğuk kıpırdanmayı sürdürüyordu içlerinde.

Spasskaya Kulesi'nde geceyarısının çalındığı, Enternasyonal marşının kesildiği çok olmuştu; yakında şafak sökecekti ve bunu sezinleyen, misafirliği kısa en nazlı kuşlar çalı içlerinde ve fidanlıklarda kıpırdanmaya koyuldu, sonra havalanıp yazın soğumaya başladığı ülkeden uzaklara uçtular.

Şafak söküp de lambalar sarardığında uzun Sambikin ve

ufak tefek Sartorius yine aynı divanda uyuyor ve vücutları boşmuş gibi gürültüyle nefes alıyorlardı. Dünyanın nihai yapısına kavuşturulması kaygısı uyku tarafından bastırılsa dahi vicdanlarını kemirmeye devam ediyor, zaman zaman içlerindeki tedirginliği kovalamak için kelimeler mırıldanıyorlardı. Moskova Çestnova neredeydi şimdi, nerede uyuyordu, dostlarını bekleyişe mahkûm etmiş, güz başında hangi hayat yazını arıyordu? Rüyası sona ererken Sartorius gülümsedi; yumuşak karakterli bu adam ölü bedeninin toprağa, derin sıcaklığa gömüldüğünü, yukarıda, mezarın aydınlık yüzeyindeyse kendisi için bir tek Moskova Çestnova'nın gözyaşı döktüğünü görmüştü. Başka da kimse yoktu; isimsiz, bütün hedeflerini filhakika gerçekleştirmiş bir insan olarak ölmüştü: Cumhuriyet lüzumundan fazla teraziye kavuşmuş, kader tehlikelerden arınsın ve asla çaresizlikle çakışmasın diye gelecek zamanın aritmetik hesabı yapılmıştı.

Hoşnut, besinlerin temel yaşamsal özünü insan bedenine doğadan otomatik olarak pompalayacak cümle teknik malzemeyi üretme ve mükemmelleştirme kararlılığıyla uyandı. Fakat Moskova'yı anımsayınca gözleri erkenden donuklaştı ve ıstırap korkusuyla Sambikin'i uyandırdı.

"Sambikin!" dedi Sartorius. "Doktorsun sen, hayatın bütün nedenini bilirsin... Neden bu kadar uzun sürüyor ve onu avutmanın ya da sonsuza dek şenlendirmenin yolu ne?"

"Sartorius!" diye yanıtladı Sambikin şaka yollu. "Mekanikçisin sen, vakumun ne demek olduğunu bilirsin..."

"Bilirim: bir şeyi emip içine çeken boşluk..."

"Boşluk," dedi Sambikin. "Gel, sana yaşamın bütün nedenini göstereceğim."

Çıkıp tramvaya bindiler. Pencereden dışarıyı izleyen Sartorius yaklaşık yüz bin kişiye rastladı ama hiçbir yerde Moskova Çestnova'nın yüzünü seçemedi. Ölmüş bile olabilirdi, zaman geçiyordu ne de olsa ve tesadüfler geliyordu başa.

Deneysel Tıp Enstitüsü'nün cerrahi kliniğine geldiler.

"Bugün dört ceset inceleyeceğim," diye bildirdi Sambikin. "Üç kişi aynı konu üzerine çalışıyoruz burada – izleri her taze cesette bulunan gizemli bir maddeyi elde etmek için. Yorgun canlı organizmaları diriltici güce sahip çok kuvvetli bir madde bu. Neyin nesi olduğu bilinmiyor! Ama biz anlamaya çalışacağız..."

Sambikin her zamanki hazırlığını yaptı ve Sartorius'u anatomik patoloji bölümüne götürdü. Dört ölü insanın, çifte bölmeleri arasında buz bulunan kutular içinde yattığı soğuk bir salondu bu.

Sambikin'in iki yardımcısı kutuların birindeki genç kadın bedenini çıkarıp cerrahın önüne, müzisyenlerin nota sehpalarının büyüğüne benzer eğimli bir masaya yatırdılar. Kadının açık gözleri aydınlıktı; gözlerinin maddesi öyle kayıtsızdı ki çürümese ölümden sonra da parlayabilirdi. Sartorius kendisini kötü hissetti ve bir an evvel enstitüden kaçıp tröstüne gitmeye, yerel sendika komitesine uğrayıp onu gamlı kalbinin dehşetinden koruyacak bir yoldaş yardımı istemeye karar verdi.

"Güzel," dedi çalışmaya hazır Sambikin ve Sartorius'a açıklamalarda bulundu: "Ölüm anında insan bedeninde henüz keşfedemediğimiz bir son savak açılıyor. Organizmanın bu savağın ardındaki karanlık bir boğazında son yaşam enerjisi korunuyor, cimrice, sapasağlam. Ölüm dışında hiçbir şey bu kaynağı, bu havuzu açamıyor – yitime dek sımsıkı mühürlenmiş halde bekliyor... Ama ben bu ölümsüzlük sarnıcını bulacağım..."

"Ara," dedi Sartorius.

Sambikin kadının sol göğsünü kesti, sonra göğüs kafesinin parmaklığını olduğu gibi çıkardı ve büyük bir ihtiyatla kalbe ulaştı. Yardımcılarıyla birlikte kalbi çıkardı ve incelemeyi sürdürmek için alet yardımıyla camdan bir silindirin içine koydu özenle; sonra bu silindiri alıp laboratuvara götürdüler.

"Bu kalpte de sana sözünü ettiğim o meçhul salgının izleri var," diye bildirdi Sambikin arkadaşına. "Ölüm bedeni gezerken bu yedek, kıstırılmış yaşamın mührünü söküveriyor ve yaşam hedefini bulamayan bir kurşun gibi son bir kez geziniyor insanın

içinde, ölü kalbin üzerinde silik izler bırakıyor... Ama bu madde enerjisi itibariyle en büyük cevher. En canlı şeyin son nefeste ortaya çıkması ne garip... Tabiat işini garantiye almayı iyi biliyor!"

Daha sonra Sambikin ölü kızı, Sartorius'a dolgunluğunu ve erdenliğini ibraz eder gibi evirip çevirmeye koyuldu.

"Güzelmiş," dedi cerrah belli belirsiz; bu ölü, birçok canlıdan daha güzel, sadık ve yalnız kadınla evlenme ihtimalini geçirdi aklından ve tarumar göğsünü bandajla özene bezene sardı. "Şimdi de yaşamın ortak nedenini göreceğiz..."

Sambikin karnın yağlı zarını deşti ve bıçağını bağırsaklar boyunca gezdirerek içindekini gösterdi – henüz işlenmemiş yiyeceklerin yekpare sütunuydu bu fakat bir süre sonra sonu geldi ve bağırsaklar boşaldı. Sambikin ağır ağır boş kısmı geçti ve dışkının başladığı yere varınca büsbütün durdu.

"Gördün mü!" dedi Sambikin yiyecekle dışkı arasındaki boş kısmı bir güzel aralayarak. "Bağırsaklardaki bu boşluk tüm insanlığı çekiyor içine, dünya tarihini yönlendiriyor. Ruhtur bu – kokla!"

Sartorius kokladı.

"Pek özel bir şey değil," dedi. "Biz de bu boşluğu doldururuz, o zaman başka bir şey ruh olur."

"Ne mesela?" dedi Sambikin gülümseyerek.

"Bilmiyorum ne," diye yanıtladı Sartorius acınası bir aşağılanmışlık hissi duyarak. "Önce insanları beslemek gerek ki bağırsağın boşluğuna yuvarlanmasınlar."

"Ruhu olmadan insan ne kimseyi besleyebilir ne de kendi doyar," diye itiraz etti Sambikin sıkılmış gibi. "Hiçbir şey yapamaz."

Sartorius cesedin üzerine, insanın boş ruhunun bulunduğu bağırsağa eğildi. Parmaklarıyla dışkı ve yiyecek kalıntılarına dokundu, tüm bedenin dar, sefil yapısını itinayla inceledi ve sonra, "En iyi, en olağan ruh budur ki zaten. Başka da yok hiçbir yerde," dedi.

Mühendis arkasını dönüp ceset bölümünün çıkışına yöneldi. Kamburunu çıkardı ve ardında Sambikin'in tebessümünü hissederek ayrıldı oradan. Yaşamın kederi ve yoksulluğu yaralamıştı onu; öylesine çaresizdi ki yaşam, gerçek durumunun bilincinden hayaller yoluyla sıyrılmaya mecbur kalıyordu devamlı. Sambikin bile düşüncelerinde ve keşiflerinde hayale yöneliyordu, o da dünyanın karmaşık ve yüce özüne kapılmıştı muhayyilesinde. Oysa Sartorius dünyanın daha ziyade, sevilmesi neredeyse imkânsız olan ama anlaşılması gereken düşkün bir maddeden meydana geldiğini görebiliyordu.

9

EVİNE DÖNMEME VE SARTORİUS'U bir daha sevmeme kararı aldığında Moskova Çestnova'nın gidebileceği başka bir yer kalmamıştı. Uzun saatler boyunca yayan ve vasıtalarla gezmişti şehri, kimse dokunmamıştı ona, kimse bir şey sormamıştı. Ortak yaşam etrafında çerçöp gibi savrulurken Moskova insanları bağlayan hiçbir şey olmadığını ve aralarındaki boşlukta hayretin durduğunu düşünmüştü.

Akşama doğru yedek erin kaldığı jaktın yolunu tuttu. Kemancı apartman idaresinin girişinde kemanını akort ediyordu; çitin diğer yanındaki Tıp Enstitüsü inşaatında bir yuvarlak testere vızıldıyor, jakt sakinleri mutat sohbetler için koridorda toplanıyordu.

Yedek er Komyagin küçük odasındaki demir karyolanın üzerinde yatmaktaydı. Beyhude yere içinde bir fikir, duygu ya da ruh hali arıyor ve hiçbir şey bulamıyordu. Bir şey düşünmeye kalkışsa, mevzuya daha baştan ilgi duymadığı için arzusundan cayıveriyordu. Şayet bilincinde kazara bir bilmece belirse illaki çözümsüz kalıyor ve Komyagin onu fiziksel yolla, örneğin bol bol kadınlarla yatarak ya da uzun uykularda imha edene kadar beyninin içinde zonklayıp duruyordu. Sonra tekrar boşalmış ve dinginleşmiş vaziyette uyanıyor, içindeki yıkımı anımsamıyordu. Kimileyin terk edilmiş bir toprakta bitiveren yaban otları gibi acı ya da öfke baş gösteriyordu içinde ama Komyagin kendi önlemlerini alarak hızlıca kayıtsızlığa çeviriyordu onları.

Fakat son yıllarda kendiyle başka bir adamla savaşır gibi savaşmaktan yorulmuştu ve zaman zaman karanlıkta, yüzünü, üretildiği günden beri yıkanmamış yorganla örterek ağlıyordu.

Komyagin'in sıradışı bir yaşam sürdüğü zamanlar çok geride kalmıştı. Hâlâ dairesinin duvarlarında yarım kalmış yağlıboya Roma tasvirleri, peyzajlar, çeşitli kulübe ve çavdarla kaplı koyak resimleri asılıydı. Bir vakitler Komyagin resme başlamıştı zira, fakat üzerinden on yıl ya da daha fazla zaman geçmiş olmasına rağmen bir tekini bile bitirmeye muvaffak olamamıştı tablolarının; bu yüzden kulübecikler viran, çatısız kalmış, çavdar başak bağlayamamış, Roma'ysa bir vilayete benzemişti. Yatağının altında bir yerde, cılkı çıkmış eşyaların içinde gençliğinde başladığı şiirlerin yazılı bulunduğu bir defter ve yine bitirilmemiş, kelime ortasında bırakılmış koca bir günlük sürünüyordu, sanki birisi Komyagin'e vurmuş ve kalemi ebediyen düşürmüştü elinden. Üç yıl önce Komyagin eşya ve nesnelerinin bir dökümünü oluşturmaya karar vermiş ama bu listeyi de bir türlü bitirememiş, ancak dört maddeyi not edebilmişti: kendi kendini, karyolayı, yorgan ve sandalyeyi. Diğerleri gelecek güzel günlerde kayıtlara geçmeyi bekliyordu.

Kısa süre önce Komyagin köşe bucak bir düğme ararken yarım şiirlerinin olduğu defteri bulmuştu. Köy yaşantısından esinlenerek yazdığı şiirlerinden biri şöyle başlıyordu:

O gece, o gece ekinler, köyler ince uykudaydı,
Yollar onlara çağırır da güya, çıkardı yıldızlara.
Ve bozkırın rehavetle nefes alırdı sessiz yüreği,
teni çıplaktı,
Bir köprü titreyerek kayar gibi ayaklar altında...

Şiirin sonu yoktu. Odadaki yegâne sandalye ayaklarının üzerinde durmuyor, acil tamir istiyordu. Komyagin bu iş için bir zamanlar iki çivi bile getirmiş ama onarmaya hâlâ eli varmamıştı.

Bazen Komyagin içinden şöyle düşünüyordu: Bir ya da iki ay sonra yeni bir hayata başlarım, resimleri bitiririm, şiirleri tamamlarım, dünya görüşümü baştan sona gözden geçiririm, do-

kümanları hale yola koyarım, düzgün bir işe girerim, örnek işçi olurum, bir kadın-arkadaş sever ve evlenirim... Bir-iki ay kadar sonra zamanın kendisinde de özel bir şey gerçekleşeceğini ve duraklayıp kendisini hareketinin içine alacağını umuyordu, oysa yıllar penceresinin önünden dur durak bilmeden, mutlu bir tesadüf denk gelmeksizin geçip gidiyordu. O zaman Komyagin yatağından kalkıyor ve polisle dayanışma görevlisi sıfatıyla millete kalabalık mahallerde ceza kesmeye gidiyordu.

Ve işte geçip giden yıllardan birinin ağustos ayı gelip çatmıştı. Akşam, gökyüzüne ırayan uzun ve kederli bir ses yayarak ilerliyor, her aralık yüreğe efkâr ve pişmanlık salıyordu. O akşam Moskova Çestnova Komyagin'in kapısını çaldı. Yataktan kalkmadan sol eliyle kapı çengelini kaldıran Komyagin misafirini içeri buyur etti. Üzerinde pahalı elbisesiyle girdi içeri Moskova, garip ve tanıdık; odayı alıştığı eviymiş gibi süzdü. Yedek er hemen teslim olmaya karar verdi – dokümanları düzensizdi ve mazereti yoktu. Oysa Çestnova ona sadece hayatının nasıl gittiğini ve böyle yalnız ve faydasız yaşamaktan sıkılıp sıkılmadığını sordu.

"İdare ediyorum," dedi Komyagin. "Yaşadığım da söylenemez zaten, sadece karışmış oldum bir defa dünyaya, aldılar bulaştırdılar beni bu işe... Ne gereği varsa!"

"Nasıl ne gereği varsa?" diye sordu Moskova.

"Gönlüm yok," dedi Komyagin. "Sürekli şişinmek gerekiyor – ya düşüneceksin, ya konuşacaksın, ya bir yere gideceksin, ya bir faaliyet göstereceksin... Oysaki benim hiçbir şeyde gönlüm yok, yaşadığımı da unutuyorum devamlı, anımsarsam da bir ürperti..."

Moskova bu çoktan başlanmış ve hâlâ bitirilmemiş insanın yaşam koşullarına hayret ederek yanında kaldı. Komyagin ona akşam yemeği için lapa ısıttı, sonra Çestnova'nın bilmediği zamanlara ait en sevdiği resmini gösterdi. Komyagin bu resmi yatağın altındaki hırtı pırtı zulasının içinden çıkarmıştı; resim tamamlanmış değildi ama ressamın fikri açık bir şekilde işlenmişti.

"Devletin itirazı olmasa ben de böyle yaşardım," dedi Komyagin.

Resimde bir köylü yahut tüccar görülüyordu, fakir değil ama pis ve yalınayaktı. Ahşap, köhne bir eşikte dikilmiş tepeden aşağı doğru işiyordu. Rüzgâr alttan gömleğini havalandırmaktaydı, yerleşik küçük sakalına çerçöp ve saman karışmıştı; ıssız âlemin, solgun güneşin ya doğduğu ya battığı bir yerlerine boş boş bakıyordu. Köylünün arkasında herhalde reçel kavanozlarının, böreklerin saklandığı ve neredeyse ebedi bir uyku için üretilmiş ahşap bir karyolanın durduğu gösterişsiz büyük bir ev vardı. Yalnız kafası görünen yaşlı bir hatun camekânlı avlu yapısında oturuyor, bir ahmağın ifadesiyle avludaki boş bir yere bakıyordu. Köylü uykudan yeni ayılmış, su dökmeye ve özel bir şey olup olmadığını kontrol etmeye çıkmıştı, fakat her şey daimiydi, rüzgâr yolunmuş sevimsiz tarlalardan esip geliyordu; adam az sonra tekrar istirahata çekilecekti – uyumaya ve hayatı hafızasız yaşayıp bitirmek için rüya görmemeye.

Az sonra Komyagin'in evine boşandığı yaşlı karısı geldi; epeydir çökmüş, sararıp solmuş bir kadındı. Komyagin'e nadiren uğruyor ve belli ki eski bağlılığın anısıyla hâlâ kimi hisler uyandırıyordu onda. Komyagin konuklarına ikramlarda bulundu fakat eski karısı çayını sessizce yudumlayıp bir an evvel kalkmaya davrandı; kocasının bu yeni, şişman kızla –Çestnova'yı böyle değerlendirmişti– baş başa kalmasına mani olmak istemiyordu. Bu kadına göre herkes şişmandı ve bir tek onunla kimse ilgilenmiyordu. Ne var ki Komyagin Çestnova'yı koridora çıkardı ve biraz dolaşmasını, sonra gerek duyarsa dönmesini rica etti.

"Kadınlarla olmazsam azap çekiyorum da," diye itiraf etti Komyagin. "Elimden bir şey gelmez, ilgim de yok hem... Sizin benimle, kusura bakmayın ama zaten işiniz olmaz."

"Hayır, olur," dedi Moskova; Komyagin'in derdi mahcup etmişti onu. "Neyse, gidin siz yanına."

Fakat Komyagin biraz daha durdu onunla koridorda.

"Gücenmeyin ne olur..."

"Gücenmiyorum, hem biraz hoşuma da gidiyorsunuz," diye yanıtladı Moskova.

Komyagin yine de üzüldü ve başını eğdi.

"Karımdı o benim... Kötü kokardı, çocuklar doğururdu benden, öldü hepsi... Pis pis uyurduk ikimiz. Erkek kardeşim gibi olmuştu, şimdi zayıflıyor, çirkinleşiyor, aşkımız artık daha iyi bir şeye dönüştü, ortak yoksulluğumuza, akrabalığa ve kucaklaşmışsak – kedere..."

"Bunu anlıyorum," diye kabullendi Moskova sessizce. "Sen toprak deliklerinde yaşayan küçük sürüngenlerdensin. Ufakken, tarlada yüzükoyun yatarken görürdüm onları."

"Bu gayet açık," dedi Komyagin seve seve kabullenerek. "Ben bir hiçim."

Moskova kaşlarını çattı: "Neden, neden yaşıyor ki bu adam? Böyle bir tanesinin yüzünden bütün insanlar alçakmış gibi görünüyor, önüne gelen ölümüne vuruyor insanlara rasgele!"

"Bir gün geleceğim yanınıza ve karınız olacağım," dedi Moskova.

"Bekleyeceğim sizi," dedi Komyagin kabul ederek.

Ama Moskova henüz katılaşmamış eğreti bir varlık gibi çabucak fikrini değiştirdi:

"Hayır, beklemeyin, asla gelmeyeceğim bu eve, sen acınası bir ölüsün!"

Sinirlenmiş, mutsuz olmuştu, başını duvara dayadı.

Tasarruf adına koridorun ışıkları söndürüldü. Komyagin odasına gitti ve uzun süre oradan, geçici duvarın ardından perişan aşk sesleri ve insan tükenikliğinin nefesi duyuldu. Moskova Çestnova göğsünü, yukarı kattan inen soğuk kanalizasyon borusuna dayadı; utançtan ve korkudan sinmişti, kalbi duvarın berisindeki Komyagin'inkinden daha feci atıyordu. Oysa kendisi aynı şeyi yaptığında yabancı birinin de, kim bilir neden, böyle kederlenebileceğini bilmezdi.

Hayır, yaşamın ötelere uzanan büyük yolu buradan geçmiyordu – ne bu yoksul aşktan, ne bağırsaklardan ne de müspet detayların, Sartorius'un yaptığı gibi, gayretle kavranmasından.

Dışarıya çıktı, gece başlamıştı artık. Yalnız kendi cılız ışığıyla aydınlanan dev bulutlar neredeyse şehir çatılarının yüzeyine değiyor ve tarlaların karanlığına, boş, zapt edilmez toprağın biçilmiş arazilerine çekiliyordu.

Çestnova yol boyu tüm konutların ışıl ışıl aydınlık pencerelerinden içeri bakarak ve kimilerinin önünde duraklayarak merkeze doğru yürüdü. Evlerdeki insanlar aileleri ya da misafirleriyle çay içiyor, büyüleyici kızlar piyano çalıyor, radyolardan opera ve dans sesleri yükseliyor, delikanlılar Kuzey Kutbu ve stratosfere ilişkin konular tartışıyor, anneler çocuklarını yıkıyor, iki-üç karşıdevrimci, komşular sözlerini duymasın diye pompalı gaz ocağını kapının yanındaki sandalyenin üzerinde yanık bırakarak fısıldaşıyordu... Moskova yeryüzünde olup bitenlere karşı öyle büyük bir merak içindeydi ki ayakkabılarının ucuyla duvar çıkıntılarına basıp dairelerin içlerini gözetliyordu, ta ki yoldan geçenler onu alaya alıncaya dek.

Birkaç saati böylesi gözlemlerle geçirdi ve her yerde sevinç ya da memnuniyete rastladı, ama kendi kederi giderek büyüdü. Tüm insanlar yalnızca dostlarıyla karşılıklı egoizmleriyle, sevdikleri fikirlerle, yeni dairelerin sıcaklığı ve kendi doyumlarının rahat duygusuyla meşguldü. Moskova mutlu ve alelade yaşamak için neye bağlanacağını, kimin kapısını çalacağını bilmiyordu. Evlerde sevinç bulamazdı, ocakların sıcaklığında ve masa abajurlarının ışığında huzur göremiyordu. Ocaklardaki odun ateşini ve elektriği seviyordu ama kendisini insan değil de ateş ve elektrik, dünyaya ve yeryüzü saadetine hizmet eden gücün heyecanı olarak düşündüğünce.

Moskova'nın çoktan karnı acıkmıştı ve bir gece restoranına girdi. Hiç parası yoktu ama oturup yemek söyledi. Orkestra merkezkaç kuvvetiyle yüklü çılgın bir Avrupa müziği çalıp duruyor-

du; bu müzikte edilen dansların ardından insanın canı sıcaklığın içine kıvrılıp dar, yalnız bir tabutun içine girmek isterdi. Bunu dikkate almayan Moskova salonun ortasındaki dansa katıldı; topluluğun içindeki neredeyse herkes kendinde yitirdiği bir şeyi onda bularak Moskova'yı dansa kaldırıyordu. Kısa süre sonra şarabın ölçüsünü kaçıran kimileri Moskova'nın elbisesine kapanıp ağlar olmuş, diğerleriyse ince ayrıntılara girerek günah çıkarmaya koyulmuştu. Restoranın, müzikten ve insan çığlıklarından sağırlaşmış, sigara ve bastırılmış tutku dumanına feci şekilde boğulmuş küresel salonu dönüp durur gibiydi; içeride her ses iki kez işitiliyor ve acı tekrarlanıyordu. İnsan burada hiçbir şekilde mutat alandan –düşüncelerin çoktan açılmış yollarda yuvarlandığı kafasının yuvarlak küresinden, eski duyguların içlerine yeni hiçbir şeyi kabul etmeden ve alışıldık olanı bırakmadan kapana kıstırılmış gibi çırpındığı yüreğinin kesesinden– kurtulamazdı ve müziğin ya da karşılaşılan bir kadına duyulan aşkın sağladığı kısa süreli teselli ya sinir bozukluğu ya da çaresizlik gözyaşlarıyla sonuçlanırdı. Zaman ne kadar ilerlerse neşe de bir o kadar koyulaşıyor, restoranın küresel salonu bir o kadar hızlı dönüyor, çoğu misafir kapının yerini unutuyor ve ortada bir yerde dans ettiğini varsayarak korku içinde dönüyordu. Uzun süre suskun kalmış, gözlerinde loş bir ışık olan orta yaşlı bir adam, sadistçe bir keyifle Moskova'ya bir şeyler ısmarlıyor, sanki leziz yemekleri değil de kendi iyi yüreğini aşılıyordu ona. Gelgelelim Çestnova kendi yaşıtlarıyla geçirdiği başka akşamları anımsıyordu; orada, açık yaz pencerelerinin gerisinde sonsuz boşluğa açılan sade bir tarla görmüştü; hem yoldaşlarının göğsünde, bu habire tekrarlanarak sonunda kendi yeisine varan küresel düşünce dönüp durmazdı – orada hareketin ve ümidin oku vardı, dönüşsüz eylem adına ileriye, düz ve sert boşluğa doğru gerilmiş.

Gece sabaha dönüyordu. Bir yerlerde Komyagin zayıf bir kadınla uyuyor, Sartorius tüm problemlerin çözümüne kafa yoruyor, orkestra aynı tempoyu sanki çıkışsız boş bir kürenin iç yüze-

yinde yuvarlayarak çalıp çeşitlendiriyordu; Moskova'nın muhatabı aşkı ve hüznüyle, yalnızlıkla ilgili asırlık fikirleri mırıldanıyor ve dudaklarını Moskova'nın dirseğindeki temiz tene bastırıyordu. Susuyordu Çestnova. O zaman mola niyetine biraz şarap içen tanışı ona tekrar bağlılığından, Moskova'nın da kendisine aşkla yanıt vermesi halinde sahip olacakları muhtemel saadetten bahsediyordu.

"Yeter aynı plağı çalıp durduğunuz," diye yanıtladı onu Çestnova. "Gerçekten sevdiyseniz, kesin..."

Moskova'nın ahbabı kabul etmedi:

"Bizler kadınların göğsünde doğar ve ölürüz," dedi hafifçe gülümseyerek, "yazgımızın hikâyesi bunu gerektiriyor, mutluluğumuzun bütün halkası..."

"Siz de düz bir çizgide yaşayın, hikâyesiz, halkasız," diye önerdi Moskova ve göğüslerine işaretparmağıyla hafifçe dokundu. "Hem bakın, benim üzerimde ölmeniz pek kolay olmaz, hiç de yumuşak değilim..."

Çestnova'nın beklenmedik yoldaşının gözlerinin karanlığında güçlü, iyi bir ışık belirdi; kızın iki göğsüne dikkatle baktı ve şöyle dedi: "Haklısınız, canım benim. Henüz çok sertsiniz, anlaşılan sizi kıyasıya yoğurmamışlar... Göğüs uçlarınız bile iki matkap ucu gibi ileri bakıyor... Ne garip, nasıl acı benim için bunları görmek!"

Dertli dertli başını çevirdi; belli ki Moskova'da fark ettiği her yenilik, hatta çoraplarının rengi bile ona olan aşkını kuvvetlendiriyordu. Sartorius da aynen böyle seviyordu onu, muhtemelen Sambikin de... Moskova ilgisiz gözlerle süzdü ahbabını; karşılaştığı yeni yüzlerde önceden terk ettiği kişilere rastlamak istemiyordu. Eğer karşısında Sartorius gibi bir insan oturuyorsa ilk Sartorius'a dönmek ve onu bir daha bırakmamak en iyisiydi.

Gün ağarmadan önce, sindirimi bile tetikleyebilen müthiş hareketli bir fokstrot çalmaya başladı. Moskova yeni arkadaşıyla dansa kalktı; uzatmalı neşenin bir felaket misali boşalttığı salo-

nun ortasında neredeyse yalnız dans ediyorlardı. Birçok ziyaretçi kestiriyor, yemek ve sahte tutkulardan şişen bazıları ölüler gibi bakıyordu.

Müzik, çıkışı bulunmayan kemiksi, yuvarlak kafanın içine hapsolmuş keder gibi hızla dönüyordu. Fakat melodinin gizli enerjisi öylesine güçlüydü ki, bir an geldiğinde yalnızlığın hantal kemiklerini aşındırmayı yahut hiç değilse yaş olup gözlerden akmayı vadediyordu. Çestnova ayakları ve elleriyle yaptığı saçmalıkları görüyordu görmesine ama birçoğu, hatta en gereksizleri bile hoşuna gitmekteydi.

Küresel salonunun penceresinin ardında şafak sökmekteydi. Dışarıda bir ağaç vardı; tan ışığında seçiliyordu şimdi. Ağacın dalları hiç kıvrılmadan, geriye dönmeden doğruca yukarı ve yanlara doğru uzuyor, daha da yukarılara gidebilmesi için gücü ve imkânı yetmediğinde ağaç ansızın bitiveriyordu. Moskova bu ağaca bakıyor ve şöyle diyordu içinden: "Buyum ben, ne güzel! Şimdi ebediyen gideceğim buradan."

Kavalyesiyle vedalaştı ama o gideceğini duyunca dertlendi.

"Nereye böyle? Aceleye lüzum yok... Buradan bir yerlere daha gidelim. Ama bekleyin biraz, hesabı ödeyeyim..."

Moskova susuyordu. Şöyle önerdi adam peşinden: "Tarlalara açılırız buradan – yolumuzu hiçbir şey kesemez yeryüzünde, ancak karanlıktan bir yel eser! Karanlıksa hep iyidir..."

Üzüntüsünü gizlemeye çalışır, ayrılık öncesi son saniyeleri sayarken gergin gergin gülümsüyordu adam.

"Yo, yo!" dedi Moskova şen şakrak. "Şuna bak, amma da budalaymışsınız... Hoşçakalın, teşekkür ederim."

"Nereden öpeyim sizi – yanağınızdan mı elinizden mi?.."

"Oralardan olmaz," dedi Moskova gülerek. "Dudaklarımdan öpebilirsiniz. Durun ben sizi..."

Öptü ve gitti. Adam hesabı ödemek üzere kaldı, sever gibi tutkuyla öpüşen, oysa sonsuza dek vedalaşan genç neslin kalpsizliğine şaşırarak.

Çestnova şafak vakti tek başına geziniyordu başkentte. Kurula kurula ve alaycı bir edayla yürüyordu, öyle ki kapıcılar peşinen hortumlarını çekiyor, tek damla olsun sıçratmıyorlardı Moskova'nın elbisesine.

Ömrü uzundu daha, önünde neredeyse sonsuzluk seriliydi. Hiçbir şey kalbini ürkütmüyor, uzakta bir yerde, gençliğini ve özgürlüğünü korumak için toplar pinekliyordu, kışın fırtınanın bulutlarda uyuması gibi. Moskova gökyüzüne baktı; rüzgârın yükseklerde bir canlı gibi yürüyüşünü ve insanlığın gece boyu soluduğu bulanık sisi kıpırdatışını izledi.

Kalançovskaya Meydanı'nda, tünelin tahta çitinin berisinde metro kompresörleri tıslıyordu. Personel girişinde "Komsomollu genç, Komsomollu kız! Metro tüneline gel!.." yazılı bir afiş asılıydı.

Moskova Çestnova inandı ve kapıdan içeri girdi; her şeye iştirak etmek istiyordu ve hayatın o nihai çözümü kadar mutlu belirsizliğiyle dopdoluydu.

10

SARTORİUS KOLHOZLARIN tartı sorununu çözmüştü. Tahılın kuvars taşı üzerinde tartılması yöntemiydi bulduğu. Bu taş topu topu birkaç gramlık ufak bir şeydi. Yükün sıkıştırmasıyla kuvars taşı radyo lambalarının güçlendirdiği cılız bir elektrik yayıyor ve kadranın ağırlık ölçen okunu gerektiği kadar oynatıyordu. Her yerde radyolar vardı, tahıl teslim merkezlerinde, kolhoz konutlarında, kulüplerde; bu yüzden tartılar sadece ahşap platform, kuvars taşı ve kadrandan oluşuyor, bu da eski yüzlük tartılara göre üç misli ucuza mal oluyor ve demir gerektirmiyordu.

Şimdi Sartorius cumhuriyetin tüm tartılarını elektrik sistemine geçirmekle meşguldü. Pasif dünya değişmezini –yerçekimini– aktif bir değişmeze –elektik alanın enerjisine– dönüştürmekti istediği. Böylece ağırlık mekanizmaları keskin bir hassasiyet kazanacak ve tartı makineleri ucuzlayacaktı.

Yaz bitmiş yağmurlar başlamıştı, aynı ilk çocukluğunun kapitalizmindeki gibi durmak bilmez ve sıkıcı. Sartorius eve nadiren uğruyor, sevdiği kayıp Moskova'nın özlemiyle baş başa kalmaktan korkuyordu. Bu nedenle bütün dikkatini verdiği çizimleriyle uğraşıyor, kalbi, tartı cihazlarının teknik açıdan düzeltilmesi sayesinde devletin ve kolhozluların milyonlarca rublesinin birikmesindeki faydayı kavrayarak huzur buluyordu.

Yine burada, Staro-Gostinnıy'daki gariban, yarı unutulmuş sanayi kurumunda Sartorius emeği karşılığında hürmet görmekle kalmamış, kederine de insanca bir avuntu bulmuştu.

Tartı Tröstü Yerel Komitesi'nin başkanı olan Viktor Vasilyeviç Bojko, Sartorius'un sırrını öğrendi. Yine bir gün Sartorius akşamın geç saatlerine kadar çalışmıştı. Tröstte bir tek muhasebeci kalmış, üç aylık mali tabloyu çıkarıyor, bir de Bojko ileride du-

var gazetesinin yeni sayısını yapıştırıyordu. Sartorius pencereden dışarıyı izlemeye dalmıştı; insanlar koca kalabalıklar halinde tramvaylara binmiş, tiyatrolardan, misafirliklerden dönüyordu; birlikte olmaktan neşe duyuyorlar, yaşamları sağlam adımlarla iyiye gidiyordu – yalnız araçlar zorlanıyordu altlarında; vagonların yayları bükülüyor, motorlar yorgun argın uğulduyordu.

Bunu gören Sartorius daha da kaygılanarak işine sarılıyordu. Yalnızca tartı sorununu değil, demiryolu araçları ve gemilerin Kuzey Buz Denizi'nden geçiş problemini de çözmek, mutluluk, ıstırap ve ölümün kaynağı olan iç mekanik kanununu saptamayı denemek gerekiyordu. Sambikin ölü yurttaşın ruhunu dışkıyla yeni besin maddesi arasındaki bağırsak boşluğunda ararken yanılıyordu. Bağırsaklar beyne benziyordu, emici duygusu son derece rasyonel ve tatmine müsaitti. Yaşam tutkusu salt bağırsak karanlığında yoğunlaşsaydı dünya tarihi böyle uzun ve neredeyse kısır olmazdı; ortak yaşayış yalnızca midenin aklını bile temel alsa çoktan mükemmele kavuşurdu. Hayır, geçmiş binyıllar içinde tüm dünyayı yöneten tek başına boş bağırsak karanlığı değil, daha saklı, daha kötü ve utanılası başka bir şeydi, insanı isyana sürükleyen mide bile bunun karşısında bir çocuğun kahrı gibi dokunaklı ve mazur görünürdü; bilince sızamayan ve bu nedenle önceden hiç anlaşılamamış bir şeydi bu: Bilince/akla,* ancak ona benzer, düşüncenin kendisine benzer bir şey girebilirdi zira. Ama şimdi! Şimdi her şeyi anlamak gerekliydi çünkü sosyalizm insanın içindeki son gizli barınağa kadar ulaşmayı bilecek ve orada yüzyıllar boyu damla damla birikmiş irini akıtacaktı; aksi takdirde yeni bir şey gelemezdi meydana ve her bir kişi içindeki korkunç ruh barınağını itinayla ısıtarak ayrı gayrı yaşamaya çekilir, böylece insanlar yine kösnül bir çaresizlik içinde birbirlerine yapışır ve yeryüzünü son ağlayan insanıyla birlikte yalnız bir çöle çevirirdi...

* Burada ve ileride yazarın iki seçenek yazdığı ama bir seçim yapmadığı yerler "/" ile gösterilmiştir. –*ç.n.*

"Ne kadar çok çalışmamız gerek!" dedi Sartorius yüksek sesle. "Gelme, Moskova, vaktim yok şimdi..."

Geceyarısı Bojko elektrikli ısıtıcıda çay kaynattı ve hürmetle Sartorius'a ikram etmeye koyuldu. Havacılık, atomun bölünmesi ve yüksek hızlı ulaşım alanlarındaki şanını bir kenara bırakıp bu önemsiz, ünsüz sanayi kolunda çalışmaya memnuniyetle razı olan genç çalışkan mühendise derin bir saygı besliyordu. Çay içiyor, ağırlık kusurlarının kökünün kazınması, tartı aletlerinin kontrolüne ilişkin yirmi birinci kural ve buna benzer şeklen sıkıcı başka konular üzerine sohbet ediyorlardı. Fakat Bojko için tüm bunların ardında yürek dolusu tutku saklıydı çünkü kusursuz ağırlıklar kolhoz ailesinin refahına bir katkı sağlıyor, sosyalizmin gelişimine yardımcı oluyor, en nihayetinde yeryuvarlağındaki tüm sefillerin ruhuna bir ümit salıyordu. Ağırlık elbette küçük bir şeydi ama Bojko kendisini de büyük görmüyor, bu yüzden mutluluk için malzemesi her daim yetişiyordu.

Başkent uykuya dalıyordu. Yalnız uzakta bir yerde, bir gece ofisinde bir daktilonun tıkırdadığı, MOGES'in* bacalarının uğuldadığı işitiliyordu, ama insanların çoğu istirahata çekilmiş kucak kucağa yatıyor ya da dairelerin karanlığında kapalı ruhlarının sırlarıyla, egoizm ve düzmece bahtiyarlığın karanlık fikirleriyle besleniyorlardı.

"Geç oldu," dedi Sartorius Bojko'yla epeyce çay içtikten sonra. "Moskova'da herkes uyuyor, bir alçaklar ayaktadır şimdi herhalde, şehvetin pençesinde çile çekiyorlardır."

"Kimmiş ki onlar, Semyon Alekseyeviç?" diye sordu Bojko.

"Ruhu olanlar."

Bojko nezaketen yanıt vermeye hazırdı ama sustu çünkü ne diyeceğini bilmiyordu.

"Ve herkesin ruhu vardır," dedi Sartorius somurtarak; başını yorgun argın masaya koydu, her şeyden sıkılmış, nefret etmişti,

* Moskova Devlet Elektrik İstasyonları Birliği'nin kısaltması. –*ç.n.*

gece bedbaht göğüste kalbin tekdüze atışı gibi bezgin geçiyordu.

"Ruhun her yerde bulunduğu kesin olarak keşfedildi mi ki?" diye sordu Bojko.

"Hayır, kesin değil," diye açıkladı Sartorius. "Henüz bilinmiyor."

Sartorius sustu; zihni, durmadan Moskova Çestnova'yı seven, çileli, sıkıntılı kalbine karşı verdiği savaştan ötürü gerilmişti ve bunun dışındaki dünyanın çeşitliliğine ancak bilincin cılız ışığı vuruyordu.

"Peki ya ruhun neyin nesi olduğu bir an evvel keşfedilemez mi?" diye sordu Bojko merakla. "Öyle ya, bütün âlemi değiştireceğiz diyelim, iyi de olacak. Ama vahşetle geçen binlerce yıl içinde de insanlığa az pislik akmamıştır, bir yerlere salmak lazım onu! Bedenimiz bile olması gerektiği gibi temiz değil, rezillikle dolu içi."

"Rezillikle," dedi Sartorius.

"Delikanlılığımda," diye anlattı Bojko, "sık sık bütün insanların birden ölmesini, sabaha tek başıma uyanmayı isterdim. Ama diğer her şey kalacaktı: yiyecekler, tüm evler, tabii bir de yalnız, güzel bir kız, o da ölmeyecekti ve biz ayrılmamak üzere kavuşacaktık..."

Sartorius üzülerek baktı ona – hepimiz nasıl da benzeriz, aynı irin akıyor bedenlerimizin içinde!

"Ben de böyle düşünüyordum, bir kadını severken."

"Kimdi o, Semyon Alekseyeviç?"

"Çestnova Moskova," diye yanıtladı Sartorius.

"Ha, o mu!" dedi Bojko sessizce.

"Siz de mi tanıdınız onu?"

"Dolaylı olarak, Semyon Alekseyeviç, uzaktan, benimle alakası yoktu."

"Boşverin!" diyerek kendine geldi Sartorius. "İnsanın içine sızacağız nasılsa, yoksul, korkunç ruhunu bulacağız onun."

"Zamanı da gelmişti, Semyon Alekseyeviç," dedi Bojko. "Bı-

kıyoruz doğaya tabi eski insan tiplemesinden – sıkıntı basıyor kalbimizi. Sakatlamış bizi tarih ana!"

Kısa süre sonra Bojko uyuma niyetiyle masanın üzerine yattı, Sartorius'a ise yöneticinin koltuğunda yatak açmıştı. Bojko şimdi daha da hoşnuttu, zira en iyi mühendisler iç ruhun değişimine gönül vermişti. Çoktandır komünizm için gizlice endişeleniyordu – dakika başı insan organizmasının aşağılarından yükselen azgın titreme/ecnebi ruh lekelemesindi onu! Ne de olsa kadim, uzun kötülük cismimizin derinlerine işlemişti; bedenimizin kendisi de herhalde yekpare, sabırlı bir yara yahut tekmil dünyayı alt etmek ve tek başına yemek için ondan özellikle kopmuş bir dalavereydi...

Bojko sabahleyin uyandığında, Sartorius'un hiç yatmadığını anladı. Elektrikli tartılara ilişkin bir tomar çizim şeması ve hesap hazırlamıştı; öte yandan da yüzünde kurumuş gözyaşı izleri ve acılı yüreğin sırnaşık çaresizliğine karşı verdiği savaşın kırışıklıkları seçiliyordu.

Aynı günün akşamında Bojko yerel komitenin prezidyumunu toplayıp mühendis Sartorius'un özel derdini nazik bir şekilde açtı ve acısının azaltılması için alınması gereken önlemlere işaret etti.

"Bizler sadece ortak ve geniş şeylere müdahale etmeye alışmışız," dedi Bojko prezidyumda, "oysaki özel ve derin şeylere de deva olmayı denemek lazım. Bunu etraflıca bir düşünün yoldaşlar, Sovyetçe ve insanca – Stalin'in mühendis Fedoseyenko'nun küllerinin durduğu kabı nasıl taşıdığını anımsayın... Her ne kadar yoldaş Sartorius'un derdi duyguları itibariyle sıradışı olsa da onu sıradan bir önlemle azaltmak gerekiyor, çünkü görebildiğim kadarıyla –ki belki de yanlıştır– hayatta en güçlü şey sıradan bir şeydir, yani ben öyle sanıyorum."

Yerel komite üyesi daktilocu Liza inanmaya hazır bir gönüllülükle Sartorius'u seviverdi içinden, ama sonra utandı. Hassas ve kararsızdı, insanlarla birlikteyken yaşadığı vicdani gerilim-

den ötürü yüzü hemen hemen her zaman pembeydi. Erken kilo almaya başlayan bu bakirenin koyu renk saçları giderek daha da gürleşiyor, çoklarının ona dikkat edip saadet kaynağı olarak görmelerini sağlayacak kadar çekici bir dış görünüme kavuşuyordu. Bir tek Sartorius onu pek dolaylı bir biçimde fark ediyor ve hakkında hiçbir varsayımda bulunmuyordu.

İki gün sonra Bojko Sartorius'a Liza'ya bir bakmasını öğütledi – çok tatlı ve iyi ama utangaçlıktan ötürü mutsuzdu.

İlerleyen zamanlarda Sartorius ortak girişimler sonucu Liza'yla daha yakından tanıştı ve şaşkınlık içinde, ne diyeceğini bilemeyerek daktilo masacığı üzerinde duran elini okşayıverdi. Liza onun elini tutmadı ve suskun kaldı; akşamdı, ay kurumun duvarları ardındaki gökte zaman gibi hızla, anbean eriyen gençliği imlercesine yükseliyordu.

Liza ve Sartorius toplumun burada ürediğini düşündürecek denli sıkışık bir insan kalabalığının doldurduğu sokağa çıktılar. Tramvayla şehir dışına vardılar; orada şimdi olgun güz hissettiriyordu kendini; tümsekli tarlalara soğuk bir kuruluk ve bir zamanlar dimdik duran, Moskova'nın gece ışıklarının şafağımsı kızıllığıyla aydınlanan, şimdiyse biçilmiş ve mekânı ıssız bırakmış çavdar egemendi. Anılarından korkan Sartorius gecenin kimsesiz karanlığını bir uçtan diğerine süzerek Liza'ya sarıldı; Liza da karşılığında ona sokuldu, ısınarak, bilinçli bir ev kadını gibi elleriyle kazanarak onu.

O günden sonra Sartorius kurumda ruhuna teselli buldu ve Moskova Çestnova'nın bıraktığı hazin sızı sanki ölmüş birine dair kederli bir anıya dönüştü... Taş tartı sayesinde eline bol para geçti, onunla Liza'yı allayıp pulladı ve bir süre kendini aşka, tiyatro oyunlarına ve günlük zevklere vererek rahat ve hatta neşeli yaşayıp gitti. Liza ona sadık ve mutluydu, tek bir şeyden korkuyordu: Sartorius'un kendisini bırakmasından. Bu nedenle o uyurken uzun uzun yüzüne bakıyor ve dış görünüşünü acı vermeden ve sezdirmeden bozmanın yolunu düşünüyordu – gerçi

pek yakışıklı da sayılmazdı, fakat bir ucubeye dönüşürse başka hiçbir kadın onu sevmez, ölene kadar kendisiyle yaşardı. Ne var ki Liza'nın aklına hiçbir yöntem gelmiyor, tüm dünyanın Sartorius'tan tiksinmesi için ne yapabileceğini bilmiyordu – ve o uykusunda meçhul, hafif bir rüyaya gülümsediğinde Liza'nın gözlerinde kıskançlık ve uç veren hiddetten yaşlar birikiyordu.

Sartorius'un aklı durulmuş, yine fidelik misali, istemsizce düşünce ve fantazi üretmeye başlamıştı; keşifler ve uzak tasavvurlarla dolu halde uyanıyor, gözünün önüne gariban Güney Sovyet Çini'ni ve tüm dünyanın çoktan unuttuğu, buzda donan İsveçli bilimadamı Malmgren'i getiriyordu. Ve yaşam sorumluluğunun verdiği huzursuzlukla, hayatın hızı, havailiği ve asılsız tatminleri karşısında duyduğu korkuyla Sartorius giderek daha da aceleyle çalışıyor, ölmekten ya da tekrar Moskova Çestnova'yı sevip acılara gömülmekten ürküyordu.

Kış geldi. Sartorius birçok geceyi kurumda sabahlayarak geçiriyor, bu esnada Liza da daktiloda bir şeyler yazıyordu. Yıldızları uzaktan, doğunun ufku üzerinde göründükleri an tartan elektrikli tartıyı tasarlamış, ağır sanayi halk komiseri yardımcısı bu keşfi için öpmüştü onu; fakat Sartorius yavaş yavaş tartılara da yıldızlara da ilgisini kaybediyordu – içinde şen gençlikle açıklanamayacak muğlak bir heyecan vardı ve insan yaşamının sırrına eremiyordu; ona gelene kadar insanlar hiç yaşamamış da tüm eziyetlerle kendisinin cebelleşip her şeye en baştan katlanması gerekiyormuş gibi hissediyordu, ancak bu şekilde her bir insan bedeni için henüz var olmayan büyük yaşamı bulabilecekti. Sıkıntı ve bıkkınlık içinde, sırf başka şeylere dalıp gitmek ve düşüncelerini değiştirmek için Liza'sını öpüyor, genç kızsa Sartorius'un duygularını ciddiye alıyordu. Oysa hemen ardından posası çıkmış kalbiyle uzun uykulara dalıyor ve çaresizlik içinde uyanıyordu Sartorius. Moskova Çestnova aşkın komünizm/gelecek olmadığı ve tutkunun keder verdiği hususunda haklıydı.

11

KIŞIN GÜNDÜZ/GECE İKİDE 18. Metro Madeni'nin asansörü kaza alarmıyla harekete geçti, nöbetçi kız yukarıya çıkarıldı, acil yardım arabası çağrıldı. Kızın sağ bacağının kalın üst bölgesi, dizinin yukarısı ezilmişti.

"Çok canınız yanıyor mu?" diye sordu yorgunluk ve korkudan grileşmiş vaziyette üzerine eğilen şef.

"E tabii ki, ama o kadar da değil!" diye serinkanlılıkla yanıtladı onu madenci kız. "Belki kalkarım bile şimdi..."

Gerçekten de sedyeden kalktı, birkaç adım attı ve kara düştü. Kan aktı içinden; projektörün aydınlattığı karda kan sarı ve bedenin içinde çok önceden çürümüş gibi görünüyordu, ama düşenin yüzü ışıltılı gözlerle bakmaktaydı ve dudakları sağlıktan ya da yüksek ısıdan ötürü kırmızıydı.

"Nasıl oldu bu?" diye sorgulamayı sürdürdü şef, kızın döşeğe yatmasına yardım ederken.

"Anımsamıyorum," diye yanıtladı yaralı, "vagonetler üzerime fırladı birden ve kör geçitte sıkıştım... Ama uzaklaşın şimdi, uyuyacağım, acı duyasım yok."

Şef, bu kızın tek parça kalması için kendi bacağını koparmaya razı, uzaklaştı. Otomobil geldi ve uyuyan madenciyi cerrahi kliniğine götürdü. Deney kliniğinde gece nöbetine Sambikin kalmıştı; acil hasta getirilmediği için ölü maddeyle baş başa oturuyor, gerçekleşmemiş uzun bir yaşam uğruna içinde depolanmış o az bilinir maddeyi çıkarmaya çalışıyordu.

Sambikin'in önündeki deney masasında bir zamanlar ameliyat ettiği çocuk yatmaktaydı. Uzun bir süre hastanede acı çekmiş ama dün ölmüştü; ölmeden önce kısa bir süreliğine aklını yitir-

mişti çünkü ameliyatın yürütüldüğü kemik gediklerinde irin belirmiş ve tutuşma hızıyla anında bilincini zehirlemişti. Hemşire, Sambikin'e küçük hastanın sakin, iyilikle dolu gözlerini bir dakikalığına yumduğunu ve açtığında bu gözlerin delinmiş gibi boş ve bezgin baktığını anlatmıştı.

Uzun bir yalnızlığın sarmaladığı Sambikin, ölenin çıplak vücudunu en kutsal sosyalizm mülkünü okşar gibi okşamıştı – içinde ıssız, kimsenin çözemeyeceği bir sızı ısınıyordu.

Geceyarısına doğru aletle kalbi ölünün göğsünden sökmüş, sonra boğaz bölgesindeki bezeyi çıkarmış ve bu organları birtakım araç ve preparatlar yardımıyla inceleyerek tükenmemiş yaşam enerjisinin saklandığı yeri bulmaya çalışmıştı. Sambikin yaşamın yalnızca ebedi ölü maddenin ender özelliklerinden biri olduğuna inanıyordu ve bu özellik maddenin en sağlam bileşiminde gizliydi, bu yüzden ölenlerin ölmek için ne kadar az şeye ihtiyaçları varsa canlanmak için de o kadar az şeye gereksinimleri vardı. Dahası ölümün kemirdiği kişinin yaşam gerilimi öylesine yüksekti ki, hasta sağlıklı birinden daha güçlü, ölüyse yaşayanlardan daha hayat dolu olabiliyordu.

Sambikin ölüleri ölülerle canlandırmaya karar vermişti ki onu yaralı canlının yanına çağırdılar.

Madenci kızı sargı odasının masasına yatırıp yüzüne iki kat tülbent örtmüşlerdi – uyuyordu.

Sambikin kızın bacağını muayene etti; tazyikli kan fışkırdığı yerde hafifçe köpükleniyordu; kemik yarık hizasında parçalanmış ve yaraya çeşitli pislikler işlemişti. Fakat bunları çevreleyen vücut yumuşak esmer bir renge ve masumiyetin son demlerinin taze dolgun hatlarına sahipti, öyle ki bu madenci ölümsüzlüğü hak ediyordu; teninden yayılan ağır ter kokusu bile ekmeği ve engin çayırları anımsatarak bir büyü ve yaşam coşkusu yayıyordu.

Sambikin sakatlanan kızın ertesi gün için ameliyata hazırlanmasını söyledi.

Sabahleyin Sambikin ameliyat masasında Moskova Çestnova'yı gördü; şuuru yerindeydi ve kendisiyle selamlaştı fakat bacağı kararmıştı ve ölü kan dolu damarları sklerozlu bir ihtiyarınkiler gibi şişmişti. Moskova yıkanmış, kasıklarındaki tüyler tıraş edilmişti.

"Haydi bakalım, görüşmek üzere!" dedi Sambikin büyük ellerini ovuşturarak.

"Görüşürüz," diye yanıtladı onu Moskova ve gözbebekleri kaydı çünkü hemşire uyutucu bir madde koklatmıştı. Sızdı ve ateşli vücudunun susuzluğunda dudaklarını kıpırdattı.

"Uyudu," dedi hemşire Moskova'yı çırılçıplak soyarken.

Sambikin bacağın üzerinde uzun bir süre çalıştı, ta ki organizmayı kangrenden kurtarmak için büsbütün sökene kadar. Moskova sakin sakin yatıyordu; bilincinde müphem, kederli bir rüya yüzmekteydi: Hayvanların ve insanların yaşadığı bir sokakta koşuyordu, hayvanlar vücudunun parçalarını koparıp yerken insanlar da yapışmış alıkoymaya çalışıyorlardı onu ama o uzağa, aşağılara, birinin kendisi için ağladığı boş denize kaçıyordu; gövdesi anbean ufalmaktaydı, kıyafetlerini çoktan insanlar sıyırıp almıştı, nihayet fırlayan kemikleri kalmıştı geriye – o zaman bu kemikleri de yoluna çıkan çocuklar kırmaya başladı; kendisini zayıf ve gitgide daha da ufak hisseden Moskova sabırla uzaklara kaçıyordu, yeter ki terk ettiği korkunç yerlere asla dönmesin, yeter ki sağ kalsın, birkaç kuru kemikten ibaret değersiz bir varlık bile olsa... Sert taşların üzerine düştü ve kaçışı esnasında kendisini yolup yiyenler ağırlık olup üzerine abandı.

Moskova uyandı. Sambikin üzerine eğilmiş onu kucaklıyor, göğüslerini, boynunu ve karnını kana buluyordu.

"Su!" dedi Moskova.

Ameliyathanede kimse yoktu, Sambikin yardımcı hemşirelerini çoktan yollamıştı, uzak köşelerin birinde bir gaz ibiği cızırdıyordu.

"Topal kaldım," dedi Çestnova.

"Evet," diye yanıtladı Sambikin onu bırakmadan. "Ama bunun önemi yok. Ne diyeceğimi bilemiyorum ki size..."

Onu ağzından öptü; ağzın içinden boğucu kloroform kokusu yükseliyordu ama Sambikin şimdi Moskova'nın içinden her ne yayılsa soluyabilirdi.

"Dursanıza, hastayım ben," diye rica etti Çestnova.

"Afedersiniz," dedi Sambikin çekilerek. "Her şeyi yok eden şeyler vardır, siz onlardan birisiniz. Sizi gördüğümde düşünmeyi unutmuştum, öleceğimi sanmıştım..."

"Peki, tamam," dedi Moskova belli belirsiz gülümseyerek. "Bacağımı gösterin bana."

"Yok, evime yollamalarını söyledim onu."

"Neden? Ben bacak değilim ki..."

"Nesiniz peki?"

"Bacak değilim ben, göğüs değilim, karın ya da göz değilim, ne olduğumu kendim de bilmiyorum. Götürün beni, uyuyacağım."

Ertesi gün Moskova'nın sağlığı bozulur gibi oldu, ateşi çıktı ve idrarı kanlı geldi. Sambikin aşktan ayılabilmek için kafasını yumrukluyor, kendi durumunu fizyolojik ve psikolojik açıdan analiz ediyor, zorla yüzünü buruşturup gülüyor ama hiçbir sonuç elde edemiyordu. İş yoğunluğu ve gerilimi terk etmişti onu, uzak caddelerde aşkın sıkıcı sabit düşüncesiyle meşgul, yapayalnız dolaşıyordu avare. Bazen gece bulvarında dayanılmaz bir sızı duyarak başını bir ağaca yaslıyor, yanaklarından süzülen tek tük gözyaşlarını diliyle ağzınınçevresindetoplayıp yutuyordu utanarak.

İkinci gece Sambikin ölen çocuğun kalbini ve boyun bezesini alıp esrarengiz bir süspansiyon hazırladı ve Çestnova'nın vücuduna serpti. Neredeyse hiç uyuyamadığından şafak sökene kadar şehri arşınladı ve sabahleyin klinikte ölü oğlanın annesine rastladı – cenaze için evladını almaya gelmişti. Sambikin onunla birlikte gitti, yapılması gereken işlere yardımcı oldu, öğleden sonra da göğsü boş çocuğun tabutunu taşıyan arabanın ardı sıra bu zayıf, titreyen kadınla birlikte yürüdü. Bilinmez, tuhaf bir

dünya aralanmıştı önünde – acının ve yüreğin, anıların, teselli ve bağlılık ihtiyacının dünyası. Bu dünya, akıl ve gayretli çalışmaların dünyası kadar yüce ama daha sözsüzdü.

Moskova Çestnova'nın düzelmesi uzun sürdü; sararmış, elleri hareketsizlikten kurumuştu. Yine de pencereden hastane avlusundaki bir ağacın dallarını görüyordu; dallar uzun mart geceleri boyunca pencere camına sürtünüyor, sıcakların yaklaştığını hissederek üşüyor, dertleniyordu. Moskova nemli rüzgârın ve dalların hareketini dinliyor, onlara yanıt verir gibi parmağıyla camı tıkırdatıyor ve yeryüzünde yoksul ve mutsuz bir şey olabileceğine inanmıyordu – mümkün değildi bu! "Yakında çıkıp yanınıza geleceğim!" diye fısıldıyordu ağzını cama dayayarak.

Bir keresinde nisanda, kliniğin uykuya çekildiği bir akşam vakti Çestnova uzakta bir yerde keman çalındığını duydu. Kulak verdi ve müziği tanıdı – Komyangin'in oturduğu o yakınlardaki jaktın kemancısıydı çalan. Zaman, yaşam ve hava değişiyor, bahar geliyor, kooperatif kemancısı da eskiye göre daha iyi çalıyordu – Moskova dinliyor ve çayırlarda gece koyaklarını, soğuk karanlığı zaruretten yarıp geçen kuşları canlandırıyordu gözünde.

Öğlenleri Moskova'yı toprağın altındaki eski işyerinden kız arkadaşları ziyaret ediyordu sık sık; ameliyattan sonra iki kez metro madeninin yönetim üçlüsü uğramış ve sendika parasıyla aldıkları pastaları getirmişlerdi ona kutular içinde.

"İyileşeyim Komyagin'le evleneceğim," diye düşünüyordu Moskova geceleri, jakt kemancısının müziğinin havalarda yayılışını dinlerken, "artık topal bir hatunum ben!"

Nisan sonunda taburcu edildi. Sambikin ona geriye kalan ömrünün upuzun yolu için yeni sağlam koltuk değnekleri getirdi. Ne var ki Moskova'nın gideceği bir yer yoktu, hastaneden önce kırk beşinci metro inşaatı yurdunda kalıyordu fakat o yurdun şimdi nereye taşındığını bilmiyordu.

Sambikin otomobilin kapısını açmış, gideceği yerin adresini söylemesini bekliyor, Moskova yüzünde bir tebessüm, susuyor-

du. O zaman Sambikin onu kendi evine götürdü.

Sambikin birkaç gün sonra Moskova'yı, bacağındaki yaranın tam olarak iyileşmesini beklemeden Kafkasya'ya, Karadeniz kıyısındaki bir dinlenme evine götürdü.

Her sabah kahvaltıdan sonra Sambikin Moskova'yı çağıltılı denizin kıyısına götürüyor, saatlerce dönüşsüz boşluğa bakıyordu Moskova. "Bir yerlere gideceğim, bir yerlere," diye fısıldayıp duruyordu aynı sözleri. Sambikin onun yakınında bir yerde durup susuyor, içi ağır ağır çürür gibi sancıyor, boşalan kafasında Moskova'nın yoksul düşmüş, bacaksız bedenine karşı duyduğu aşka ilişkin aynı sefil düşünce dönüp duruyordu. Sambikin böyle zavallıca yaşamaktan utanıyordu; ölgün öğle sonralarında dağdaki koruya gidip bir şeyler mırıldanıyor, dal kırıyor, şarkı söylüyor, tüm tabiata yakasını bırakması ve kendisine nihayet huzur ve çalışma kabiliyeti bahşetmesi için yalvarıyor, toprağa yatıyor ve tüm bunların ne kadar sıkıcı olduğunu hissediyordu.

Akşamleyin döndüğünde Sambikin çoğu kez Çestnova'ya ulaşamıyordu bile – tatilde şişmanlayan erkeklerin dikkati, ilgisi ve sırnaşıklığıyla o derece kuşatılmış oluyordu. Moskova'nın ucubeliği şimdi pek belli olmuyordu: Tuapse'den protez getirilmişti ona ve değneksiz, üzerine Moskova'dan hoşlanan herkesin çoktan isim ve tarih kazıdığı, çılgın tutkuların sembollerini işlediği bastonuyla geziyordu. Bastonunu inceleyen Moskova, resimler samimi olsa kendisini asması gerekeceğini anlıyordu, zira tanıdığı kişilerin çizdikleri şey esasında hep aynıydı – ondan çocuk istedikleri.

Bir defasında Moskova'nın canı üzüm çekti ama baharda üzüm yetişmez. Sambikin kolhoz dolaylarını hep gezdi ama üzümler çoktan şaraba dönüştürülmüştü her yerde. Moskova pek kederlendi – bacağını kaybedişinin ve hastalığının ardından küçücük bir şey için sabırsızlanmak gibi çeşitli huysuzlukları peyda olmuştu. Sözgelimi her gün başını yıkıyor çünkü sürekli saçlarının kirlendiğini hissediyor ve hatta kiri çıkaramadığı için üzün-

tüsünden ağlıyordu. Bir akşam yine Moskova bahçede bir leğene eğilmiş başını yıkarken ihtiyar bir dağlı çite yanaştı ve sessizce onu izlemeye koyuldu.

"Dede, bana üzüm getirsene!" dedi ona Moskova rica yollu. "Yok mu üzümünüz?"

"Yok," diye yanıtladı dağlı adam. "Ne gezer bu mevsimde!"

"Madem öyle bakma bana," dedi Çestnova. "Bir tanecik yemişiniz de mi yok, görüyorsun ya sakatım ben..."

Dağlı yanıt vermeden gitti ama sabahleyin Moskova onu tekrar gördü. Kızın kapının önüne çıkmasını beklemişti ve yeni bir sepet hediye etti ona – içinde taze yapraklarla örtülü, özenle seçilmiş, bir puddan* biraz fazla üzüm vardı. Sepetten sonra dağlı Moskova'ya küçük bir şey daha, renkli bir bez parçası verdi. Moskova bezi açtı ve bir başparmak tırnağı gördü. Anlam veremiyordu.

"Al bunu, Rus kızım," diye açıkladı ona yaşlı köylü. "Altmış yaşındayım, ondan tırnağımı hediye ediyorum sana. Kırkımda olsam parmağımı getirirdim, otuzumda olsam sende noksan olan bacağımı koparıverirdim ben de."

Moskova sevincini kontrol altında tutabilmek için kaşlarını çattı, sonra kaçmak için arkasını döndü ve bacağının cansız tahtası eşiğe takılarak düştü.

Dağlı, insan hakkında her şeyi değil en iyi şeyleri bilmek istiyordu, ondandır ki hemen evine gitti ve bir daha da gelmedi.

Tatil ve tedavi zamanı geçti, Moskova tam olarak iyileşti ve tahta bacağını canlı gibi benimsedi. Sambikin eskisi gibi her gün deniz kıyısına götürüp yalnız bırakıyordu onu.

Suyun boşluktaki hareketi Moskova Çestnova'ya yaşamının büyük yazgısını, dünyanın gerçekten de sonsuz olduğunu ve uçlarının hiçbir yerde birleşmeyeceğini anımsatıyordu – insan dönüşsüzdü.

* 1 pud= 16,58 kg. *–ç.n.*

Dönme vaktine doğru Moskova'ya duyduğu aşk Sambikin için öyle çetin bir düşünsel bilmeceye dönüşmüştü ki kendisini onun çözümüne adadı ve yüreğindeki cefakâr duyguyu unuttu.

12

SARTORİUS BİRLİK ÇAPINDA mühendis ününü kaybetmiş, gözlerden ırak kurumun işlerine yoğunlaşmıştı tümüyle; eski yoldaşları ve namlı enstitüler yavaş yavaş izini yitirmişlerdi. Eve giderek daha seyrek uğruyor, geceleri de yine kurumda geçiriyordu, bu nedenle günün birinde ikamet kuralları gereği apartman defterinden sildiler onu, eşyalarını da polis karakolunun emanetine verdiler. Suskun yaşamına gömülen Sartorius eşyalarını emanetten aldı ve genellikle tröst bekçisinin muhtemel bir mülk hırsızlığına geçit vermemek için uyukladığı köşeye yığdı. O zamandan itibaren kurum Sartorius'un tam anlamıyla yuvası, sığınağı ve yeni dünyası oldu – orada sadık kız Liza'yla yaşıyor, iş arkadaşlarıyla yârenlik ediyor ve Bojko'nun başında bulunduğu yerel komite onu her tür dert ve tasadan koruyordu.

Gündüzleri Sartorius neredeyse her zaman mutlu ve mevcut işlerinden memnundu, ama geceleri eski dosyaların üzerinde sırtüstü yatarken içine bir kasvet çörekleniyor, göğüs kemiklerinin altından çıkıp ağaç gibi Staro-Gostinnıy'ın tavan kubbesine kadar yükseliyor ve orada siyah yapraklarını oynatıyordu. Neredeyse hiç hayal kuramadığından bunları acı çekerek seyretmek kalıyordu Sartorius'a bir tek.

Aklı giderek yoksullaşıyor, çalışmaktan sırtı yoruluyor ama o kendisine sabırla katlanmayı sürdürüyordu; ancak arada bir kalbi sancıyordu – ısrarla ve uzun uzun, vücudunun uzak derinliklerinde, karanlık, insanı isyan ettiren bir ses olup yankılanarak. O zaman Sartorius eski dosyaların durduğu dolabın arkasına çekiliyor ve demirbaşların arasında bir süre dikiliyordu, duygunun bu sancılı sıkıntısı yalnızlık ve tekdüzelikte eriyene kadar.

Geceleri Sartorius az uyuyordu. Daktilocu Liza'nın ailesine misafirliğe gidiyor, o ve çağdaş edebiyattan, özellikle de güzel sanatların gelişim yollarından söz etmeyi seven ufak tefek ihtiyar annesiyle çay içiyor ve çaresizlikten mahcup mahcup gülümsüyordu. Bazen yine buraya Viktor Vasilyeviç Bojko geliyordu – bir vakitler, Sartorius'tan önce, Liza Bojko'ya yakıştırılıyordu ama kurum işlerine, iş arkadaşlarıyla günlük hayatın akışına kapılan Bojko evlenip bir konuta çekilmeye henüz şiddetli bir ihtiyaç duymamış ve hatta Liza'yı Sartorius'u avutmaya teşvik etmişti. İş arkadaşının saadeti ve ona faydalı olma isteği Bojko'nun gözünde gönül tutkularını gölgelemiş, onun şahsi ruhunu ısıtan yuvaysa Tartı ve Ağırlık Tröstü olmuştu. Şimdi Viktor Vasilyeviç, Sartorius ve Liza'ya hepsinin tanıdığı ihtiyar kadının yanında rastladıkça nişanlanmaları için didinip duruyordu; gençlerin birbirlerini sevdikten sonra da aynı kurum ve sendikada kalacaklarını, ağırlık sanayiinin küçük ama sıcak sisteminden kopmayacaklarını düşünmek cezbediyordu onu.

Eğer Liza'yı ziyaret etmemişse Sartorius şehirde kilometrelerce yürüyor, kendi tasarımı elektrikli tartılarda hububat ve sebzelerin tartılışını uzun uzadıya gözlemliyor ve içini daraltan hazin, tekdüze varoluş sürecinden ötürü iç geçiriyordu. Sonra, boş gece tramvayları aceleyle son seferlerine koştururken, Sartorius uzun süre tek tük yolcuların yabancı anlaşılmaz yüzlerini inceliyordu. Bir yerlerde Moskova Çestnova'yı görmeyi bekliyordu – başını pencere kenarına dayamış, hareketin rüzgârında uyurken açık tramvay penceresinden aşağı dökülen canım saçlarını onun.

Onu durmaksızın seviyordu, sesi her an yakınında bir yerde çınlamadaydı – Moskova'nın herhangi bir sözünü anımsamayagörsün, anında tanıdık ağzı, çatık kaşlı güvenilir gözleri ve itaatkâr dudaklarının sıcaklığı canlanıyordu hafızasında. Kimileyin rüyasında görürdü onu, acınası ya da ölü halde, gömülmeden önceki son gün perperişan yatarken. Sartorius acı ve hırsla uyanır, bu kederli ve yanlış düşünceyi gölgelemek için hemen kuruma

faydalı bir işle uğraşmaya koyulurdu. Genellikle rüya görmezdi ama Sartorius, boşa kaygılanma kabiliyetine sahip değildi zira.

Zaman uzun aylar boyu neredeyse aynı şekilde, belki ancak küçük değişikliklerle geçti. Kadınlar çoktan sıcak tutan şapkalar takmış, patinaj pistleri açılmış, bulvardaki ağaçlar bahara kadar dallarını karla örterek uykuya çekilmiş, elektrik istasyonları artan karanlığı aydınlatmak için giderek daha gayretli çalışmaya başlamıştı – Moskova Çestnova'ysa hiçbir yerde yoktu: ne doğada, ne adres masasının kayıtlarında.

Bir kış gününün ortasında Sartorius Doktor Sambikin'i ziyaret etti. Beriki klinikteki gece nöbetinden dönmüştü ve aklını meşgul eden yeni bilmecenin akışını izleyerek kıpırtısız oturuyordu.

İki yoldaşın ayrılık sonrası ilk görüşmelerinin neşesiz geçmesi garipti, oysa Sambikin Sartorius'un ziyaretini her zamanki gibi manidar bir hadise olarak görmüştü. Hayrete kapılmıştı hatta.

Sonra Sambikin'in Moskova'yı beyhude yere sevdiği ve aşk problemini bir köşede toptan çözmek için ondan bilinçli olarak uzaklaştığı ortaya çıktı – çünkü bu fazlasıyla ciddi bir problemdi ve müphem bir işe gözünü karartıp atılmak yanlıştı. Sambikin ancak hissi sorununu aydınlattıktan sonra Moskova'yla görüşmeyi ve ölüp yakılana kadarki zamanını onunla geçirmeyi düşünüyordu.

"Topal artık o," dedi bir de Sambikin, "ve polisle dayanışma gönüllüsü yoldaş Komyagin'in odasında yaşıyor. Soyadı da artık Çestnova değil."

"Onu neden topal ve yalnız bıraktın?" diye sordu Sartorius. "Seviyordun hani?"

Sambikin fevkalade şaşırdı: "Dünyada milyarlarca kadın ve içlerinde büyük ihtimalle daha şahane biri varken tek bir kadını sevmem tuhaf olabilir. Önce bunu kesin olarak öğrenmem gerek, insan kalbinin bariz bir yanılgısı söz konusu, başka da bir açıklaması olamaz bu işin."

Moskova'nın adresini öğrenen Sartorius Sambikin'i yalnız

bıraktı. Doktor, Sartorius'u kapıya kadar geçirmedi ve az önceki gibi insanlığın en mühim meselelerine odaklanarak oturmayı sürdürdü, tekmil dünyayı aydınlatmayı, mutluluk ve acının tüm veçhelerinde bir uzlaşı sağlamayı dileyerek.

Akşamleyin Semyon Sartorius, Komyagin'in kaldığı Bauman jaktının avlusuna girdi. Apartman çitinin ardındaki Deneysel Tıp Enstitüsü inşaatı bitirilmişti ve bina elektriğin temiz ateşiyle aydınlanıyordu. Apartman idaresinin girişinde kel kafalı ihtiyar bir dilenci oturmaktaydı, şapkası boşluğu yukarı gelecek şekilde yerde duruyor ve üzerinde enlemesine bir keman yayı uzanıyordu. Sartorius şapkanın içine biraz para koydu ve fukaraya yayın anlamını sordu.

"Bu benim işaretim," dedi ihtiyar adam. "Ben sadaka toplamıyorum ki, emekli aylığı topluyorum: Ömrüm boyunca şevkle keman çaldım Moskova'da, bura nüfusunun tüm nesilleri beni keyifle işitmiştir – bir çorba parası verseler ne çıkar ölme vakti gelmeden!"

"Keman çalsaydınız ya – dilenmek niye!" diye önerdi Sartorius.

"Yapamam," dedi ihtiyar reddederek. "Ellerim güçsüzlük telaşından titriyor. Sanatta buna yer yoktur – ben baştan savma iş yapamam. Ama dilenci olabilirim."

Eski apartmanın uzun koridoruna yıllanmış iyodoform ve ağartıcı kalıntılarının kokusu sinmişti; herhalde iç savaş sırasında Kızıl Ordulular yattığı bir hastaneydi burası, şimdiyse apartman sakinleri oturuyordu.

Sartorius Komyagin'in kapısına yaklaştı; kapının ardından Moskova Çestnova'nın alçak sesi geliyordu; karyolaya uzanmış, ev arkadaşı ya da kocasıyla konuşuyor olmalıydı.

"Hatırlıyor musun, sana çocukluğumda meşaleli karanlık bir adam gördüğümü anlatmıştım, gece sokakta koşuyordu, güzün karanlık zamanıydı ve gökyüzü o kadar alçalmıştı ki nefes almak..."

"Hatırlıyorum," dedi erkek sesi. "Açıklamasını da yapmıştım sana, düşmana doğru koşuyordum, bendim o."

"O yaşlıydı," dedi Moskova üzüntüyle karışık bir kuşkuyla.

"Yaşlı olsun. İnsan küçük bir kız olarak yaşarken on altı yaşındaki biri de yaşlı başlı ihtiyar gibi görünür ona."

"Bu doğru," dedi Moskova; 19. yüzyılda yaşayan kırkında bir kadınmış da olay büyük bir dairede cereyan ediyormuş gibi, sesinde biraz sinsilik, biraz keder vardı. "Şimdiyse iyice kavrulup karardın."

"Gayet doğru, Musya," dedi Komyagin; kısaca hitap ediyordu ona. "Yok oluyorum ben, eskimiş bir şarkıyım, istikametimin sonuna geldim, yakında kişisel ölümümün çukuruna devrileceğim..."

Musya bir süre suskun kaldıktan sonra, "Ve senin şarkını söyleyen kuş çoktan sıcak memleketlere uçmuş," dedi. "Zavallı adamın birisin, işi bitmiş adamlardan!"

"Köhnedim," diye yanıtladı Komyagin onu. "Doğruya doğru. Artık cumhuriyetimizin düzenceğizinden başka bir şeyi sevmiyorum."

Musya o kendisine has yumuşacık gülüşüyle güldü.

"İkinci kategori yedek erisin! Koca kalabalıkların içinde nereden rastladım ki ben sana?"

"Dünya o kadar büyük değil ki" diye açıkladı Konyagin, "iki kez bilhassa kafa yordum ben buna. Yerküreye veya haritaya bir baktın mı büyük gibi gelir, oysa o kadar da değil; hem her şey hesaplanmış kayda geçilmiş, yarım saat içinde nüfus ve toprak sicilinin tamamına göz gezdirebilirsin – adıyla, baba adıyla, soyadıyla, temel karakteristik verileriyle!"

Koridorda, gecenin maksimal saatinin gelmesi ve enerji yetkilisinin tasarruf denetimi yüzünden ışık söndü. Sartorius başını, bir defasında Moskova'nın sarıldığı soğuk kanalizasyon borusuna yasladı ve yukarı katların pisliklerinin aralıklarla aktığını duydu.

"Dünyanın küçük olduğu da iyi aslında – sakin sakin yaşana-

biliyor üzerinde!" diyordu Komyagin.

Musya-Moskova susuyordu. Sonunda tahta bacağı tıkırdadı. Sartorius onun oturduğunu tahmin etti.

"Komyagin, sen sahiden Bolşevik miydin?" diye sordu.

"Ne ilgisi var canım, hiç olmadım!"

"Peki o zaman neden on yedi yılında, ben daha büyürken meşaleyle koşuyordun?"

"Öyle gerekiyordu," dedi Komyagin. "O zamanlar ne polis vardı ne de tabii polisle dayanışma timi. Şehir sakinlerinin kendi kendilerini tüm düşmanlardan koruması icap ediyordu."

"Bizim ve senin yaşadığımız yerde hep sefillerle açlar vardı ama... Babamın bütün mal varlığının bedeli üç rubleden ibaretti ki onu bile bedeninden koparmaları, karnından sökmeleri gerekti – neyin bekçiliğini yapıyordunuz ki aptallar? Neden koşuyordun elinde meşale?"

"Halk koruma müfettişiydim, nöbetçileri kontrol ediyordum... Her şeyin az olduğu yerde yoksulluk var demektir ve onu daha da bir korumak gerekir, en kıymetli şeydir çünkü, tahta kaşık olur sana gümüş! Öyle işte!"

"Peki kim ateş etti de hapishaneden çığlık sesleri geldi?.. Uydurma ama bak!"

"Ne diye uyduracakmışım! Gerçek daha kötü. Yalnız/gizli bir serseri ateş etmişti. Hapishanede miting vardı; yemekler iyiydi orada, kimse dışarı çıkmak istemiyordu – zorla defetmek gerekiyordu milleti. Ben de çorbalarını içerdim tanıdık bir gardiyanın yanında."

Moskova yavaş yavaş soyunuyor, burnundan soluyor ve tahta bacağını kıpırdatıyordu – sabaha kadar sürüyor olmalıydı yerleşmesi.

Sartorius korku içinde olayların sonunu bekliyordu. Arada bir apartman sakinleri ortak helaya gitmek için koridordan geçiyor ama birçok ve çeşit çeşit anlaşılmaz hadiseye alışkın olduklarından yabancıya bakmıyorlardı karanlıkta.

"Isırgan otlarının içinde bir körsün sen," dedi kapının ardında Moskova. "Yatma benimle, pislik!"

"Gıcırdıyorsun yine, tahta bacak!" dedi Komyagin sabırla. "Ne anlarsın sen bizim istisnai yaşantımızdan..."

"Anlamaz olur muyum? Öldürmek lazım seni, yaşamak diye ben ona derim."

"Dur bakalım, tek bir işimi bile bitirmedim ben daha, en önemli düşüncelerimi tamamlamadım..."

"Ne zaman yapacaksın ki bunları, yaşlandığının farkında değil misin?.. Neye güveniyorsun?"

Komyagin utana sıkıla ikrazla birkaç bin ruble kazanmayı umduğunu ve o zaman düşüncelerden sıyrılıp başladığı tüm işleri bitireceğini bildirdi.

"İyi de bu yakın zamanda olmaz ki!" dedi Moskova dertli dertli.

"Ölmeden bir saat önce bile olsa yeter bana!" dedi Komyagin. "Kazanmasam bile, hayatımı yoluna koyamasam bile doğal ölümümü sezer sezmez bütün işlere el atmaya ve o zaman her şeyi bitirip düşüncelerini yoluna koymaya karar verdim; şöyle bir gün içinde, daha fazlasına ihtiyacım yok. Bir saat içinde bile insan tüm yaşamsal sorunların üstesinden gelebilir!.. Hayatta öyle büyütecek bir şey yok ki, iyice düşündüm ben bunu ve doğru anladım. İnsan yüz yıl yaşaması gerek sanıyor, ancak o kadarı tüm sorunların çözümüne yeter sanıyor! Hiç de öyle değil! İnsan kırk yıl haybeye yaşayabilir ama mezara girmeden önce bir el atarsa her şeyi güzelce düzene koyabilir, doğduğuna da değer!.."

Daha fazla konuşmadılar. Seslere bakılırsa Komyagin yere yatmıştı; zaman geçip giderken işlerinin yerinde durmasına yanarak iç geçirdi uzun bir süre. Sartorius bir karar veremeden bezgin bezgin dikiliyordu. Birinin dış giriş kapısını kilitleyip son uyanık kişi olarak odasına uyumaya gittiğini duydu. Fakat Sartorius bütün geceyi koridorun karanlığında geçirmekten korkmuyordu; Komyagin yakında ölürdü belki, böylece odaya kendisi

girer ve Moskova'yla kalırdı. Beklenti halindeydi, uyumuyor, karanlık sessizlikte olaylarla dolu gece vaktinin adım adım ilerleyişini izliyordu. Kanalizasyon borusundan başlayarak sayıldığında üçüncü kapının ardında yasal birleşme sesleri başladı; boş helânın duvar haznesi kâh güçlü kâh zayıf bir sesle hava üfleyerek kudretli su tesisatının çalıştığını haber veriyordu; uzakta, koridorun sonunda yalnız bir apartman sakini birkaç kez rüyasının dehşetinden çığlık atmaya yeltendi ama teselli edecek kimsesi yoktu ve kendiliğinden yatıştı; Komyagin'in kapısının karşısındaki odada birisi kasten uyanıp fısıltıyla Tanrı'ya yalvardı: "Cennetinde beni de an, ne olur Tanrım, ben de seni anıyorum bak; bana şöyle somut bir şey ver, lütfen, yalvarırım!" Koridorun diğer dairelerinde de kendince olaylar yaşanıyordu – küçük ama kesintisiz ve gerekli, zira gece de gündüz kadar yaşam ve hareket yüklüydü. Sartorius kulak veriyor ve ne kadar yoksul olduğunu anlıyordu, zira her yanı kapalı tek bir gövdeye sahipti. Moskova ve Komyagin kapının gerisinde uyuyor, uysal uysal atıyordu kalpleri; koridora tüm insanların barışçıl nefesi hâkimdi, her birinin göğsünde safi iyilik varmış gibi.

Sartorius bunalıyordu. Birisi uyansın ve bir şey olsun diye dikkatlice kapıyı çaldı. Hassas Moskova yatakta döndü ve Komyagin'e seslendi. Beriki sinirli sinirli cevap verdi – gündüz bile kendisinden hayır yokken gece ne istiyordu ki?

"Tahvillerini kontrol et," dedi Moskova. "Işığı yak."

"Ne oldu ki?" dedi Komyagin, korkmuştu.

"Kazanmış olabilirsin... Kazandıysan kurallara uygun yaşamaya başlarsın, kaybettiysen yatar ve ölürsün. Sovyetler Birliği'nde teksin, nasıl utanmıyorsun!"

Komyagin gevşeyen düşüncelerini güçlükle topluyordu kafasında.

"Sovyetler Birliği, Sovyetler Birliği, bana ne Sovyetlerden! Herkes dolamış diline aynı lafı, ben içinde yaşıyorum onun, sıcacık koynuna girmişim..."

"Yeter yaşadığın, kahraman gibi öl," diye üsteledi Moskova iğneli iğneli.

Komyagin sahiden ölse de büyük bir kayıp olmayacağını düşünüyordu, bin milyarlarca ruh ölümü göğüslemiş ve kimse şikâyet etmek için geri dönmemişti. Fakat yaşam belli ki kemikleriyle, boğum boğum etleri ve damardan ağlarıyla hapsediyordu onu hâlâ – kendi varlığının mekanik dayanıklılığı fazlasıyla güvenilir ve yerleşikti. Dizlerinin üzerinde tamamlayamadığı arşivlerini karıştırmaya ve tahvil sayfalarını çevirmeye koyuldu, Moskova'ysa ona Halk Finans Komitesi mecmuasından kazanan serilerin listesini okuyordu. Yalnızca on ruble değerinde bir kazanç saptadılar, fakat Komyagin bu şanslı tahvilin ancak çeyreğine sahipti ve eline geçecek net gelir iki buçuk ruble tutarındaydı – hayatı belki pek azıcık güçlenirdi bununla ama yine de sonunu zarara uğramadan getirmek olanaksızdı.

"Ee, şimdi ne yapacaksın?" diye sordu Moskova.

"Öleceğim," dedi Komyagin kabullenerek. "Yaşama şansım yok. Yarın polis karakoluna ceza makbuz defterini götür, sana beş ruble faiz verecekler, benden sonra onunla geçinir gidersin."

Sonra bir şeyin üzerine yattı ve sustu.

Birazdan Moskova fısıldayarak bir soru daha sordu: "Evet, Komyagin?" Yabancısıymış gibi soyadıyla sesleniyordu ona. "Yine uyuyorsun ve uyanacaksın değil mi?"

"Sanmam," diye yanıtladı Komyagin. "Şimdi düşündüm de... Polisle dayanışmada on yıl daha çalışsaydım halka disiplin aşılamayı öyle güzel öğrenirdim ki bir Cengiz Han bile çıkardı benden!"

"Kes konuşmayı!" dedi Moskova, kızgın. "Üçkâğıtçı! Devletten kendine zaman çalıyorsun!"

"Hayır," diye itiraz etti Komyagin ve usulca konuştu: "Mus, okşasana beni, o zaman daha çabuk çökerim, sabaha bir bakmışsın meleğe dönüşmüşüm, ölmüşüm."

"Bir okşarsam seni şimdi görürsün!" diye sertçe yanıtladı

onu Moskova. "Geberip gitmezsen tahta ayağımla ezeceğim seni!"

"Tamam, tamam, geçti! Derler ki insan ölümden önce bütün hayatını anımsarmış, kızma bana, bırak da acilen hatırlayayım."

Komyagin'in aklından varlığının uzun yılları sırasıyla geçerken sessizlik oldu.

"Hatırladın mı?" dedi Moskova az sonra acele ettirerek.

"Hatırlayacak bir şey de yok ki," dedi Komyagin. "Bir tek mevsimleri hatırlıyorum – sonbahar, kış, ilkbahar, yaz, sonra tekrar sonbahar, kış... On bir ve yirmi bir yıllarının yazları sıcaktı, kışları çıplak, karsız, on altı senesinde aksine yağmurlar sel oldu, on yedinin sonbaharı uzundu, kuruydu, devrim için müsaitti... Dün gibi hatırlıyorum!"

"Ama bir sürü kadın sevmişsin Komyagin, herhalde senin mutluluğun da bunda gizliydi."

"Benim gibi adamda mutluluk ne gezer be! Mutluluk değil, anca şehvet fukaralığıydı hepsi! Aşk dediğin acı bir ihtiyaçtan başka şey değil."

"O kadar da aptal değilsin aslında Komyagin!"

"Ortalama," dedi Komyagin kabul ederek.

"Eh, yeter," dedi Moskova aydınlık bir sesle.

"Yeter," dedi Komyagin de.

Tekrar sustular, bu sefer uzun süreliğine. Sartorius kapının arkasında dikilmiş, içeri girmek için umursamazca Komyagin'in ölmesini bekliyordu. Karanlık ve süreğen yürek sızısından gözlerinin ağrımaya başladığını hissediyordu.

Nihayet Komyagin Musya'dan başını yorganla bir iyice örtmesini ve kaymaması için yorganı aşağıdan iple bağlamasını rica etti. Moskova tahta bacağıyla karyoladan indi ve Komyagin'i gerektiği gibi sarıp sarmaladı, sonra içini çeke çeke geri yattı.

Gece akıntısız su gibi duruyordu. Yorgun düşen Sartorius yere oturdu – koridorda henüz uyanan yoktu, sabah Pasifik'in aynası üzerinde bir yerdeydi hâlâ. Tüm sesler kesilmiş, olaylar bel-

li ki uyuyanların vücutlarının ortasına gömülmüştü, buna karşın duvar saatlerinin rakkasları oda içlerinde uluorta tıkırdıyor, sanki mühim mi mühim mallar üreten bir fabrika işliyordu. Aslında sahiden de rakkasların işi en mühimiydi – ağır ve mutlu hisler insanın içinden duraksamadan ve onu büsbütün yıkmadan geçip gitsin diye, biriken zamanı savuşturuyorlardı.

Komyagin'in odasında rakkas tıkırdamıyordu; oradan sadece uyuyan Moskova'nın temiz, düzenli nefesi yükseliyordu; başka bir nefes işitilmiyordu – Sartorius yakalayamıyordu en azından. Biraz daha bekleyip kapıyı çaldı.

"Kim o?" diye sordu Moskova.

"Ben," dedi Sartorius.

Yerinden kalkmadan, sağlam ayağının parmağıyla kapı çengelini kaldırdı Çestnova.

Sartorius girdi. Odanın içinde tahvil kontrolünün ardından söndürülmemiş ışık yanmadaydı. Yerde bir örtünün üzerinde, kafasına kadar kalın bir yorgana sımsıkı sarılmış Komyagin yatıyordu; ince, gergin bir ip tutuyordu yorganı göğsünün etrafında. Moskova karyolanın üzerinde yalnızdı, üzeri çarşafla örtülüydü; Sartorius'a gülümsedi ve onunla söyleşmeye koyuldu. Biraz sonra Sartorius, "Nasıl düştün sen buraya, bu başkasının odasına ve neden?" diye sordu.

Moskova başka gideceği bir yer kalmadığını söyledi. Sambikin başlarda seviyordu onu ama sonradan üzerinde bir problem gibi düşünmeye başlamıştı ve aralıksız susuyordu. Kendisi de eski arkadaşlarının arasında, hepsinin paylaştığı bu süslü şehirde topal, zayıf haliyle ve bir ruh hastası olarak yaşamaktan utanmıştı; bu yüzden yoksul tanıdığının yanına sığınıp zamanın geçmesini ve tekrar neşelenmeyi beklemeye karar vermişti.

Karyolada oturuyordu, Sartorius da yanındaydı. Az sonra sararan yüzünü eğdi, koyu renk gür saçları yanaklarını örttü ve örgülerinin ormanında ağladı. Sartorius onu kucaklayarak yatıştırmaya çalıştı ama Moskova'nın umurunda değildi; utanıyor, tahta

bacağını eteğinin derinlerine saklamaya çabalıyordu.

"Uyuyor mu?" diye sordu Sartorius Komyagin'i kastederek.

"Bilmiyorum," dedi Moskova. "Belki ölmüştür, kendi de istiyordu. Ayağına bir dokun."

Sartorius Komyagin'in ayakuçlarını kontrol etti; çorap kalıntılarını kravat gibi geçirmişti ayaklarına, sadece üst kısımları sağlamdı çorapların, tabanlar ve parmak kısımları açıktaydı. Ayak parmakları ve topukları iliklerine kadar donmuştu ve tüm bedeni çaresiz bir pozisyonda yatıyordu.

"Ölmüş galiba," dedi Sartorius.

"Vaktiydi," dedi Moskova sessizce.

Sartorius odada kendisinden ve mutluluğuyla şöhreti bir süreliğine kesintiye uğradığı ve bu nedenle hâlâ yolun başında olduğu için ona daha da tatlı, daha da candan gelen eski sevgili Moskova'dan başka canlı olmayışına sessizce sevindi ve Komyagin'e karşı hiçbir acıma duymadı. Gece uzun zamandır ilerlemekteydi, ikisi de yorulmuşlardı ve yan yana uzandılar yatağa.

Komyagin uzak döşemede kıpırtısızdı; Moskova örtüleri kirletmemek için daha akşamdan 1927 senesine ait eski *İzvestiya*'ları* sermişti yere ve şimdi ışık, geçmiş olaylarla ilgili haberleri aydınlatıyordu. Sartorius Moskova'ya sarıldı ve iyileşiverdi.

İki saat sonra koridordan, göreve ve işe giden insanlar geçmeye başladı. Sartorius ayıldı ve doğrulup oturdu; Moskova yanında uyuyordu, yüzü uykusunda ekmek gibi uysal ve iyiydi, her zamankine pek benzemiyordu. Komyagin aynı pozisyonda yatıyordu, parlak elektrik ışığı her köşesi değiştirilmeyi yahut bitirilmeyi bekleyen şeylerle dolu odayı aydınlatıyordu. Sartorius aşkın, insanın daha iyi, daha yüksek bir yazgıya ulaşmasına imkân tanımayan, henüz kökü kazınmamış evrensel toplum yoksulluğundan kaynaklandığını anladı. Işığı söndürdü ve yeni ruh halih-

* 1917 yılında yayına başlayan ve halen yayımlanan Sovyet-Rus gazetesi. *—ç.n.*

den sıyrılmak için yattı. Ay ışığına benzer cılız ışık, sabah göğünden kopup pencereden sızarak kapının üzerindeki duvarda yayılmaya başladı ve tüm odayı ağarttığında içerisi gecekinden de dar ve kasvetli bir hal aldı.

Sartorius pencereye yanaştı; camın arkasında dumanlı kış şehri görülüyordu; bir şafak daha, ne rüzgâr ne fırtına vadeden kayıtsız bir bulutun sarkık karnında gezinmekteydi. Fakat caddelerde milyonlarca insan içlerinde çeşit çeşit hayat taşıyarak kaynaşmaya başlamıştı; gri bir ışığın ortasında, atölyelerde çalışmaya, daire ve çizim bürolarında düşünmeye gidiyorlardı – çoktular, Sartorius ise tekti, kendisinden hiç ayrılmazdı. Ruhu ve zihni, tekörnek bedeniyle birlikte, ölüme değin aynı şekilde kalmaya ayarlıydı.

Ölü Komyagin Sartorius'un yeniden murada eren aşkına/ odada olup biten hadiselere şahit yatıyor ama kıpırdamıyor ve kıskanmıyordu; Moskova güzel yüzünü duvara dönmüş, yabancı gibi uyuyordu.

Sartorius bütün dünyadan payına, göğsünde koruduğu küçük bir sıcak damlanın düştüğünü, diğer şeyleriyse hissedemeyeceğini ve yakında Komyagin misali bir köşeye yatıp kalacağını düşünerek korktu. Kalbi kararır gibi oldu ama her zamanki gibi onu aklına gelen bir fikirle avuttu: kendini diğer insanlara dönüştürmek suretiyle, süregiden hayatı tüm kapsamıyla incelemek. Sartorius vücudunu yoklayıp tabiat yasalarının ve insanın kendine alışmışlığının izin vermediği başka bir sancılı varoluşa geçmeye mahkûm etti onu. O bir araştırmacıydı ve kendisini gizli mutluluk için saklayamazdı, şahsiyetinin direnciniyse olay ve durumlarla yok etmeyi umuyordu ki başka insanların meçhul duyguları içine sırayla girebilsin. Madem bir defa yaşamaya gelmişti bu fırsatı kaçıramazdı, tüm yad ruhlara sızmalıydı, hem başka ne yapabilirdi ki? Kendi kendisiyle yaşamak lüzumsuzdu, böyle yaşayan insan toprağa girmeden çok evvel ölürdü/herhalde gözlerini iri iri açıp budalalıktan uyuşurdu.

Sartorius yüzünü pencere camına dayayıp anbean gelecek zamana doğru büyüyen, çalışma heyecanıyla dolu, kendinden vazgeçmiş, tanınmaz, genç yüzüyle ileri doğru ağır ağır yürüyen sevgili şehrini izledi.

"Yalnız mıymışım?! Moskova şehri gibi olurum ben de."

Komyagin yerde kıpırdandı ve içini çekip yine kendi nefesiyle dolu havayı soludu.

"Musya!" diye seslendi müteredditi. "Dondum ben aşağıda, yanına yatabilir miyim?"

Moskova tek gözünü açıp, "Yat!" dedi.

Komyagin onu boğan yorgandan kurtulmak için çırpındı, Sartorius ise kapıyı açıp vedalaşmadan şehre gitti.

13

SARTORİUS BİR SÜRE CANSIZ GİBİ KALDI. Daktilocu Liza'nın evinden ayağını kesti çünkü kendisi Viktor Vasilyeviç Bojko'yla kesin bir şekilde evlenmiş, Tartı ve Ağırlık Tröstü'yse tasfiye edilmiş, memurlardan temizlenmişti. Kurumun insansız, soğumuş binasında bir tek kadın kurye yaşıyordu – çocuğu olmuştu ve eski dosyaların yumuşak destesi üzerinde bakıp besliyordu onu.

Sartorius eski işyerini iki kez ziyaret etti, yuvarlak masanın başında oturdu, çok hafif bir şeyin tartılması için bir taslak karalamayı denedi ve hiçbir his duymadı, ne keder ne keyif. Her şey bitmişti – insanlara ruh veren iş ailesi dağıtılmıştı, ortak çaydanlık saat on ikiye doğru ısıtılmıyor, küçücük ve solgun birtakım kâğıt haşerelerinin yavaş yavaş yerleştiği bardaklar dolapta boş duruyordu. Kuryenin çocuğu kâh ağlayıp kâh avunuyor, duvar saati tepesinde ilerliyor, annesi mutat analık sevgisiyle okşuyordu onu. Binaya yeni bir kurumun yerleşmesini korkuyla bekliyordu kadın çünkü kalacak yeri yoktu, fakat taşınma arifesinde o kurum da tasfiye edilmiş ve alan konut fonuna dahil edilmiş, sonunda da ailelerin iskânına açılmıştı.

Sartorius giderek daha az görür olmuştu, gözleri köreliyordu. Sancıyan gözleriyle tekrar ufak ufak bakmaya başlamadan önce odasında bir ay kadar yattı. Eski tröstteki kurye kadın günaşırı ona uğruyor, yemek getirip ortalığa çekidüzen veriyordu.

Sambikin göz doktoruyla birlikte iki kere ziyaretine geldi; göz hastalığının vücudun uzak köşelerinden, belki de kalpten kaynaklandığına dair tıbbi teşhisi koydular. Sambikin, Sartorius'un bünyesinin belirsiz bir çözülme/dönüşme sürecinde olduğunu söyledi ve bu düşünceye günler boyunca kafa yordu.

Nihayet Sartorius evden çıktı. Sokağın kalabalık oluşu sevindirdi onu; son hız giden arabaların enerjisi yüreğine ilham saldı, kesintisiz güneş, geçen kadınların açık saçlarına ve doğumlarının neminde ıslanmış taze ağaç yapraklarına ışık veriyordu.

Yine bahar geldi; zaman Sartorius'un hayatını giderek daha da uzaklaştırıyordu. Işığın körelttiği gözlerini sık sık kırpıştırıyor ve insanlara çarpıyordu. Bu kadar çok olmaları iyi geliyordu ona, demek ki kendisinin var olması şart değildi, tüm gerekli ve onurlu şeyleri onsuz da yapabilecek kişiler vardı.

İçine salt ağır ve karanlık bir duygu egemendi. Ölü bir ağırlık gibi taşıyordu bedenini – usandığı, kederli bir yük, yoksul sonuna gelip dayanmış. Sartorius yoluna çıkan birçok yüze dikkatle bakıyordu; meçhul bir ruha gizlenmiş yabancı yaşamlar solgun bir haz gibi boğuyordu onu. Ötelere çekiliyor, dertleniyordu.

Yaklaşık on bin kişi Kalançovskaya Meydanı'nda hareket halindeydi. Sartorius gümrüğün önünde, böyle bir manzarayı ilk kez görür gibi şaşkınlık içinde durdu.

"Şimdi gizlenirim, kaybolurum insanların içinde!" diye düşündü belli belirsiz ve kaygısızca.

Yanına akılda tutması zor, muhakkak unutulacak muğlak bir adam yaklaştı.

"Yoldaş, Dominikovski ara sokağı nerede başlıyor biliyor musunuz? Olur ya bilirsiniz, ben de biliyordum ama kaçırdım ipin ucunu."

"Biliyorum," dedi Sartorius, "işte şurası!" Ve bu tanıdık sesi hatırlamaya çalışarak ama böyle bir yüz anımsayamayarak sorulan yönü gösterdi.

"Peki, tabut üretimi devam ediyor mu orada, biliyor musunuz, yoksa inşaat ya da yeniden düzenleme nedeniyle bir yerlere mi taşındı?" diye devam etti sormaya yoldan geçen.

"Bilinmez... Sanırım bir şeyler var, tabutlar, çelenkler," diye açıkladı Sartorius.

"Araç var mıdır ki?"

"Vardır herhalde."

"Yavaş giden otomobiller olmalı."

"Olabilir. Birinci viteste gidiyorlar, ölü taşıyorlar."

"Hmm, evet," diye onayladı adam, birinci vitesi anlayamayarak.

Sustular. Adam hareket halindeki tramvaylara takılan insanlara baktı tutkuyla, hatta onlara doğru muğlak bir öfke hareketi yaptı.

"Sizi tanıyorum," dedi Sartorius, "sesinizi hatırlıyorum."

"Gayet mümkündür," dedi adam kayıtsızca. "Çoklarına ceza kesmişliğim var kuralları çiğnedikleri için; bir de tabii bağırmak gerekiyor."

"Belki anımsarım sizi, adınız nedir?"

"Ad hiçbir şeydir," dedi yoldan geçen. "Önemli olan açık adres ve soyadıdır, o da yetmez – doküman ibraz etmek gerekir."

Pasaportunu çıkardı ve Sartorius içindeki soyadını okudu: emekli Komyagin, bir de adres. Tanımıyordu adamı.

"Tanışmıyoruz sizinle," dedi Sartorius'un hayal kırıklığını gören Komyagin. "Size öyle gelmiş. İnsan hep mühim bir şey gördü sanır ama bir şey çıkmaz altından. Neyse siz burada durun, ben tabut işini öğrenmeye gideyim."

"Karınız mı öldü?" diye sordu Sartorius.

"Yaşıyor. Kendi gitti. Tabutu kendim için düşünüyorum."

"Neden ama?"

"Nasıl neden? Gerekiyor. Ölenin tüm istikametini öğrenmek istiyorum – mezar kazılması için izin nereden alınır, hangi veri ve dokümanlar gerekir, tabut nereye sipariş edilir, sonra araç ve defin durumları nasıldır, hayatın bilançosu son tahlilde nasıl yapılır – bir insanın vatandaş kadrosundan nihai olarak çıkarılmasıyla ilgili hangi formaliteler nerede yerine getirilir. Tüm bu istikameti vaktinden önce izlemek istiyorum – yaşamdan kati kayıtsızlığa, her varlığın iz bırakılmadan tasfiyesine kadar. Bu istikametin şeklen zor olduğu söyleniyor. Doğru da, kıymetli yoldaş – ölme-

meli aslında, vatandaşa ihtiyaç var... Fakat şu meydanda olup bitenleri görüyor musunuz: Vatandaşlar oradan oraya koşuşuyor, doğru düzgün yürümeyi öğrenemiyorlar. Sağlığında yoldaş Lunaçarski kaç kez kitlelerin ritmik hareketi vaazını verdi ama hâlâ ceza kesmek gerekiyor. Ne tekdüze bir hayat! Yaşasın cumhuriyetin kahraman polisi!"

Komyagin Dominikovski ara sokağına gitti. Sartorius dışında onu dört yabancı ve bir avare çocuk da dalıp dinlemişti. On iki yaşındaki bu çocuk hızlı adımlarla Komyagin'in peşinden gitti ve ona olgunlaşmış bir sesle, "Vatandaş," dedi, "nasılsa ölmeye gidiyormuşsun, ev eşyalarını bana versene, yeni ayak yaparım onlara."

"Olur," dedi Komyagin. "Gel benimle, edevatımı sana miras bırakacağım, kendi bahtımı yanıma alacağım sadece. Elveda hayatım, organizasyon sefası içinde geçtin."

"Öldüğün için teşekkürler," dedi aklı başında çocuk içtenlikle. "Benim de kariyerim için paraya ihtiyacım vardı..."

Sartorius'un ruhunu merak tutkusu sarmıştı. Kimsesiz insan kalbinin kaçınılmaz yoksulluğunu kavrayarak dikiliyordu; muhtelif insanların temaşasına çoktandır şaşıyor, yabancı, kendine ters bir hayat yaşamak istiyordu.

Dönmesi şart değildi, ne de olsa evi boştu, tröst tasfiye edilmişti, akraba gibi olduğu iş arkadaşları başka kurumlarda yerleşik işlere girmişti, Moskova Çestnova bu şehrin ve insanlığın ortasında bir yerlerde kayıptı – tüm bu hususlar Sartorius'u daha da neşelendiriyordu. Temel yaşam ödevini oluşturan şahsi kaderiyle ilgilenme, duygulardan devamlı isyana sürüklenen bedenini duyumsama gibi mecburiyetlerden azat olmuştu. Kesintisiz, aynı insan olmak onun için imkânsızdı; hemen içi kararıyordu.

Sartorius eliyle bir hareket yaptı – evrensel dünya teorisine göre en uzak yıldızı bile etkileyen bir elektromanyetik dalga yaratmıştı. Koca âleme ilişkin bu acıklı ve yoksul tasavvur onu gülümsetti. Hayır, dünya sanılandan daha sağlam ve gizemliydi –

ne bir elin hareketi, ne insan kalbinin atışı yıldızları rahatsız etmiyordu, aksi takdirde tüyün tozun ürpermesiyle çoktan yıkılırdı her şey.

Sartorius meydanda yoluna çıkan insanların arasından sıyrılıp gitti, endamıyla Moskova Çestnova'yı andıran işçi pantolonlu bir metro inşaatı çalışanı gördü ve aşkın hatırasından gözleri ağrıdı; sabit bir duyguyla yaşanamazdı. Metro işçisini bir ön arkadaşlığa ikna etmeye çalıştı ama o güldü, kirli ve güzel, sonra da aceleyle uzaklaştı yanından.

Sartorius körleşen gözlerini ovuşturdu, sonra Moskova ve tüm diğer varlıklar için sancıyan kalbini kandırmaya çabaladı ama akıl yürütemediğini gördü. Gerçi kendine saygısı kalmadığından acısı da basitleşmişti.

Şehirde gezinmeyi sürdürdüğünde sık sık mutlu, kederli ya da esrarengiz yüzler fark ediyor ve kim olacağına karar vermeye çalışıyordu. Başka bir ruhun tahayyülü, yeni bir bedenin içine girme merakı bırakmıyordu yakasını. Yabancı bir kafanın içindeki fikirleri düşünüyor, başkasının adımlarıyla yürüyor ve boş, amade yüreği deli gibi seviniyordu. Gövdenin gençliği Sartorius'ta zihnin tutkusuna dönüşüyordu; gülümseyen mütevazı Stalin, meydan ve caddelerde körpe, meçhul sosyalist dünyanın tüm açık yollarının bekçiliğini yapıyordu – dönülmez ufuklara uzanıyordu hayat.

Sartorius gelecek yaşantısı için gerekenleri almak üzere Krestovski Pazarı'na gitti. Yeni hayatının üzerine titriyordu.

Krestovski Pazarı kuru tutkular ve çaresizliğin göze aldırdığı riskler içinde ekmek parası kazanmak için ticaret yapan sefiller ve gizli burjuvalarla doluydu. Dikildiği yerde mırıldanan bu kalabalık insan topluluğunun üzerinde kirli bir hava asılıydı; içlerinden bazıları elleriyle göğüslerine bastırdıkları pejmürde malları teklif ediyor, diğerleri ürünleri elleyerek, eseflenerek, dövecek gibi fiyat soruyor, ömürlük mallar edinmeyi istiyorlardı. Bu pazarda, varoluş nedenini yitirmiş ama insanlığın katı bir kalite

hesabının sembolleri sayarak rağbet ettiği eşyaları satanlar da vardı kalabalığın içinde: Onlarca yıl ihtiyatlı bir bedenin muhafaza ettiği, epeyce toz yutmuş eski on dokuzuncu yüzyıl giysileri satılıyordu; sergilenen kürkler devrim süresince o kadar çok el değiştirmişti ki insanlar arasında aldıkları yolu ölçmeye yeryuvarlağının bir meridyeni kısa gelirdi; birtakım olağanüstü kadınların sabahlıkları, papaz cüppeleri, çocuk vaftiz etmede kullanılan boyalı çanaklar, vefat etmiş beyefendilerin redingotları, uzun zincirlerin ucundaki takılar vesaire de bulunuyordu. Bunların yanı sıra yakınlarda ölmüş insanların –ölüm vardı zira– günlük giysileri, gebe kalınan bebekler için hazırlanmış ama sonradan galiba doğurmaktan vazgeçip kürtaj olan annenin, evvelden aldığı çıngırakla birlikte yasını tutup elden çıkardığı minik çamaşırları da bol miktarda satılıyordu.

Özel bir sırada orijinal yağlıboya portreler, sanatsal reprodüksiyonlar satılmaktaydı. Dünyadan çoktan göçmüş küçük burjuvaların, taşra şehirlerinde yaşamış damat ve gelinlerin portreleriydi bunlar; yüzlerine bakılırsa her biri kendi kendinin tadını çıkarıyor ve sürdüğü yaşamdan ne denli memnun olduğunu belli ediyordu. Bazen figürlerin arkasında, peyzaj/tabiat ortasında bir kilise görülüyor, mutlu, hep geride kalmış bir yazın meşeleri yükseliyordu.

Sartorius bu eski insanların portreleri karşısında uzun uzun dikildi. Şimdi onların mezar taşlarıyla yeni şehirlerin kaldırımları döşenmişti ve üçüncü ya da dördüncü kısa nesil, "Burada Zaraysk kenti 2. zümre tüccarı Pyotr Nikodimoviç Samofalov'un bedeni gömülüdür, tamı tamına ... yaşamıştır... Tanrım, cennetinde yâd et ruhunu", "Burada genç kız Anna Vasilyevna Strijeva'nın naaşı yatmaktadır... Bize kalan ağlayıp yanmak, ona kalan Tanrı'ya bakmak..." yazılarını çiğniyordu.

Tanrı'nın yerine bu sefer ölenleri Sartorius yâd etti ve aralarında yaşamanın dehşetiyle sarsıldı – ormanların henüz kesilmediği, sefil kalbin yalnız bir duyguya ebediyen bağlı kaldığı, insa-

nın sadece akrabalarıyla tanışıklık kurduğu, dünya görüşünün büyülü ve sabırlı olduğu, aklınsa sıkıldığı ve akşamları gaz lambası ışığında ya da aydınlık bir yaz öğlesi engin gürültücü tabiatın ortasında ağladığı; vefalı, sadık, zavallı bir genç kızın aptal ve sevimli bir edayla derdinden bir ağaca sarıldığı ve sessizce unutulduğu o zamanda. Moskova Çestnova değildi o kız, Kseniya İnnokentyevna Smirnova'ydı, artık yoktu ve olmayacaktı.

Biraz ileride heykeller, kâseler, tabaklar, sacayaklar, çatallar, bir tırabzan parçası, on iki pud çeken bir terazi ağırlığı satılmaktaydı; son özel hırdavatçılar yere çömelmişlerdi; işten atılmış, ahlaken çözülmüş çilingirler evlerindeki mengeneleri, odun baltalarını, çekiçlerini, avuç avuç çivilerini elden çıkarıyorlardı; biraz daha ileride ayaküzeri iş gören kunduracılar sıralanmıştı, bir de rahmetli ihtiyar kocalarının pamuklu ceketlerini örttükleri dökme demir tencerelerde soğuk krepleri ısıtan, et artıkları ve bağırsak zarıyla yaptıkları börekleri, buğday lapası lokmalarını ve yutulabilir her tür malzemeyi yemeye razı yerli ahalinin açlık acısını dindiren yemekçi yaşlı teyzeler.

Muhtaç alıcılarla satıcılar arasında ufak tefek hırsızlıklar yapan kişiler dolaşıyor, milletin elinden basmalarını, eski yün çizmelerini, bir lastik ayakkabı tekini kapıp her kapkaçtan bir ellilik yahut bir ruble kazanmak amacıyla, gezeleyen bedenler ormanına kaçıyorlardı. İşin aslı bir amele ücretini zor çıkarıyor, oysa ondan daha beter hırpalanıyorlardı.

Pazarın ortasında birkaç ahşap polis kulübesi yükseliyordu. Polisler oradan aşağı, emekçilerin ortadan kalktığı ama yerini emekleyenlerin aldığı azgın, ufak çaplı emperyalizmin bu küçük denizine bakıyorlardı.

Ucuz yiyecekler insanların içinde fark edilir bir sesle sindiriliyor, bu yüzden herkes kendisini karmaşık bir müessese gibi ağır hissediyor ve hatta kirli hava bile Donbass* üzerinden kal-

* Donetsk Kömür Havzası'nın eski adı. –*ç.n.*

kan sis gibi yukarılara yükseliyordu.

Pazarın derinliklerinden sık sık çaresizlik nidaları işitiliyor fakat kimse kimsenin yardımına koşmuyor ve bir felaketin yanı başında insanlar alışverişe devam ediyordu, zira kendi acıları da acilen avutulmaya muhtaçtı. Poğaça satıcısı kadın eski asker kaputu içindeki zayıf bir adamı ayakyolunun yanındaki sidik birikintisine sıkıştırmış, yüzüne bezle vurmaktaydı; satıcının yardımına derhal göçebe bir serseri yetişti ve dermansız kalan, helâ çitinin dibine yığılmış adamın yüzünü kan getirene kadar paraladı. Çığlık atmadı adam, şakaklarından gelen kanın yıkadığı yüzüne dokunmadı – çaldığı kuru poğaçayı çürük dişleriyle cebelleşerek alelacele yemekle meşguldü ve az sonra işini bitirdi. Serseri, kafasına bir yumruk daha indirdi ve yaralı yiyici, suskun alçakgönüllülüğüne hiç uymayan gücünün enerjisiyle yerden fırladığı gibi insan ormanının içinde çavdar başaklarına karışırcasına kayboldu. Kendine her yerde yemek bulacak, parasız pulsuz ve mutsuz ama çoğunlukla karnı doyarak uzun bir ömür sürecekti.

Tezkereci görünümlü yaşlı başlı bir adam bir köşede hareketsiz, sadece yakınındaki telaşeden ötürü sallanarak dikilmekteydi. Sartorius ikidir fark ediyordu onu ve yanına gitti.

"Ekmek karneleri," dedi kıpırtısız adam, bir müddet Sartorius'u ihtiyatla süzdükten sonra.

"Kaç para?" diye sordu Sartorius.

"İlk kategori yirmi beş ruble."

"Ver bakalım bir tane," dedi Sartorius rica yollu.

Satıcı yan cebinden, üzerine daktiloyla "Mehanobr* Tam Programı" yazılı bir zarf çıkardı dikkatle. Programın içine bir tayın kartı konulmuştu.

Aynı satıcı Sartorius'a ihtiyacı varsa pasaport verebileceğini söyledi ama Sartorius pasaportu sonra edindi – balık avı için so-

* Devlet Mekanik Mineral İşleme Bilimsel Araştırma ve Proje Enstitüsü' nün kısaltması. –*ç.n.*

lucan satan adamdan. Pasaportta, Novıy Oskol şehri doğumlu İvan Stepanoviç Grunyahin, 31 yaşında, tezgâhtar, yedek müfreze komutanı yazıyordu. Sartorius bu doküman için topu topu altmış beş ruble ödedi, bir de yirmi yedi yaşında, yükseköğrenim görmüş, alanının geniş çevrelerinde tanınmış bir şahsa ait olan kendi pasaportunu verdi.

Grunyahin pazardan nereye gideceğini bilmiyordu. Büyük meydana vardı ve trafik kontrol kulübesine çıkan merdivenin demir kirişine oturdu. Trafik ışıkları renk değiştiriyor, insanlar arabalarla oradan oraya gidiyor, kamyonlar değnek ve tomruk taşıyor, bir polis ışıkları denetliyor ve dikkatle izliyordu – birçok yabancı insan vızır vızır ilerleyen trafiğin iki yanında duruyor ve başkalarınınkini seyrederken kendi yalnız yaşamlarını unutuyorlardı. Grunyahin artık gözlerinin ağrımadığını ve Moskova Çestnova'nın kendisine asla gerekmeyeceğini düşündü, zira birçok iyi kadın karşıdan karşıya geçiyordu ama gönlü kaymıyordu hiçbirine.

Akşama doğru Sokolniki'de bir tür yan ekipman üreten önemsiz bir fabrikanın işçi donatım ofisine* girdi; yeni işçiye yurtta bir yer verdiler çünkü küçük giyinik bedeni ve üzerindeki yuvarlak, görünüşe bakılırsa alık yüzünden başka bir şeysi yoktu.

Birkaç gün sonra Grunyahin iş aşkına tutulmuştu bile – öğle yemeği için ekmek tedariki, kazana konulacak sebzenin miktarının ayarlanması gibi işlere bakıyor ve herkese adil bir parça düşmesi için et hesabını yürütüyordu. İnsanları doyurmak hoşuna gidiyor, dürüstçe, gayretle çalışıyor, mutfak terazisi temizlik ve doğruluktan dizel gibi ışıldıyordu.

Akşamları yalnızlık ve özgürlükten boğulan Grunyahin son tramvay seferine kadar bulvarları arşınlıyordu. Saat gece biri gösterip de vagonlar son sürat garajın yolunu tuttuğunda İvan Grun-

* İşçilerin temel ihtiyaçlarını karşılayan ülke çapında yaygın ofisler (ORS). –*ç.n.*

yahin ıssız araçlara binip merakla içlerini inceliyordu, gündüz bu koltuklara oturan binlerce insan nefeslerini ve en iyi duygularını boş yerlere bırakmış gibi. Kadın kondüktör, bazen yaşlı, bazen genç, tatlı ve uykulu, tek başına oturuyordu içerde ve son sefer bir an evvel bitsin diye insansız duraklarda halatı çekiyordu.

Kendi ömrünün ikinci kişisi olan Grunyahin kondüktöre yaklaşıyor, ilgisiz, etraftaki görünür gerçeklikle alakası bulunmayan şeylerden bahsediyor, karşısındakine kendisindeki görünmezi hissettirmeyi başarıyordu. Bir keresinde römork vagondan bir kondüktör Grunyahin'in sözlerine inandı ve ayaküzeri sarıldı ona, sonra daha loş görünen arka sahanlığa geçtiler ve üç durak boyunca, bulvardan bir adam onları fark edip de "Yaşa!" diye bağırıncaya kadar öpüşerek gittiler.

O zamandan sonra gece kondüktörleriyle muhabbetini ara sıra tekrarladı, bazen başarılı, çoğunlukla değil. Ama giderek, bu hususi, iz bırakmadan akan aşktan daha çok, kaderine kapıldığı meçhul adam Grunyahin ilgilendiriyordu onu.

İşçi donatım ofisinde çalışırken yavaş yavaş emeğine ve çevresine karşı bir heves beslemeye, hatta hayattan büyük keyif almaya başladı. Kendisine bir dolap edinip içini kitaplarla doldurdu ve dünya felsefesini incelemeye koyuldu; ortak düşüncenin tadını çıkarıyordu, bir de iyinin dünyada kaçınılmaz oluşunun – öyle ki kişinin ondan saklanması dahi mümkün değildi. Mekaniğin altın kuralı ve altın kesit yasası her yerde ve her an işliyordu. Anlaşılan, salt doğanın faaliyetiyle küçük bir iş her zaman büyük başarılar getirecek ve büyük kesitten herkese bir parça –en kocaman ve doyurucu olan– düşecekti. Dolayısıyla sadece emek değil, aynı zamanda kurnazlık ve beceri, ayrıca mutluluğu içine çekmeye hazır ruh da insanın kaderini belirliyordu. Daha Arşimet ve İskenderiyeli Heron insana engin bahtiyarlık vadeden bilimin altın kurallarını görüp bayram etmişlerdi: Çift taraflı kaldıraç yardımıyla bir gramla bir ton, hatta koca yeryuvarı kaldırılabilirdi Arşimet'in hesabına göre. Lunaçarski'yse mevcut güneşin

yetersiz kalması ya da can sıkıcı ve çirkin gelmeye başlaması durumunda yeni bir güneş yakmayı tasarlıyordu.

Okuyarak avunan İvan Grunyahin üretimde iyi çalışıyordu. Bir ay içinde, işçi donatım ofisi müdürünün yönlendirmesiyle yemekhanenin iç karartıcı dekoruna baştan sona gösterişli ve çekici bir görünüm kazandırdı. Bir yıllığına yeşil inşaat tröstüyle, ayrıca Mosmebel* ve diğer kurumlarla sözleşme imzaladı. Değiştirilebilir çiçek saksıları koydu, halı yollar serdi; sonra hava sirkülasyonunu artırdı ve kendi eliyle bozuk ikinci vantilatörün elektromotorunu tamir etti – elektrotekniği güçlükle hatırlamıştı, artık ilgelenmiyordu bu konuyla. Yemekhanenin ve montaj atölyesinin duvarlarına tarih öncesi yaşama ait olayların dev tablolarını astı: Truva'nın düşüşü, Argonotların seferi, Makedonyalı İskender'in ölümü – fabrika müdürü zevkini övdü.

"Gizemli ve iyi şeylere ihtiyacımız var, gerçekleşmesi imkânsızmış gibi gelmeli," dedi müdür Grunyahin'e. "Tabii bizim gerçekliğimizle kıyaslandığında bu tablolar devede kulak! Yine de dursun – tarih yoksuldu eskiden, ondan fazla bir şey beklemek saçma."

Ortamdaki genel görgü ve refahın etkisiyle Grunyahin halinden utandı ve şahsi kullanımı için iç çamaşırı, bot, meyve almaya, kendisini seven tek bir eş hayali kurmaya başladı. Bazen, henüz Sartorius olduğu zamanlarda kalan eski fakir Tartı ve Ağırlık Tröstü'nü anımsıyordu – orası kendi kalbinin vaziyetinden ötürü kederli ve sıcaktı, eş de şart değildi; ama şimdi, başka bir insan olan Grunyahin hiç değilse suni bir aile ve eş sıcaklığına gereksinim duyuyordu.

Yeni konstrüksiyonlar atölyesinde Konstantin Arabov adında otuz yaşlarında bir montaj amiri çalışıyordu; Dinamo Spor

* Moskova Mobilya Fabrikası. –*ç.n.*

Kulübü üyesi, Puşkin'i ezbere bilen mükemmel bir adamdı bu. Nöbetçi mühendis İvan Sergeyeviç Grunyahin ona birkaç kez rastlamış ama dikkat etmemişti – yazgısı kalbinize işleyen insanlar uzun süre yakınınızda böyle görünmeden yaşayıp gider sık sık... Arabov, gönlünü Fransız Komsomollu, eğlenceli ve aklı başında ekip şefi Katya Bessonné-Favaur'a kaptırmış ve biri on bir, diğeri sekiz yaşındaki oğullarıyla karısını bırakıp ebediyen onunla aşk yaşamaya başlamıştı. Arabov'un henüz genç ama kederli karısı bir süre fabrikanın iş çıkışlarına, kalbinin herhalde birden soğuyamadığı kocasına bakmaya gelmişti. Sonra kesmişti ayağını; aşk duygusu perişan olmuş ve sönmüştü. Bir süre sonra Grunyahin, Katya Bessonné'den Arabov'un on bir yaşındaki oğlunun apartman komşusunun silahıyla kendini vurduğunu ve büyük insan gibi bir not bıraktığını öğrendi. Gamlı Katya gözyaşları içinde, o babasıyla mutluluğun doruklarındayken çocuğun bir yerlerdeki bir odada bunaldığını ve kendi isteğiyle öldüğünü anlattı. Grunyahin bu ölüm karşısında korku ve şaşkınlıktan titredi, sanki genel suskunluğun ortasında cılız bir haykırış duymuştu. Bu çocuğu önceden tanımadığına, bu varlığı gözden kaçırdığına üzüldü.

Bilincinin eziyetine katlanamayan Katya Bessonné, çaresizliğini, genellikle yapıldığı gibi, onunla daha da tutkulu bir aşkın içinde dindirmeyi dileyen Arabov'u kendisinden uzaklaştırdı. Ama yalnız da kalamazdı ve Grunyahin'le sinemaya gitti, oradan da birlikte Arabov'un eski karısının yanına yollandılar. Katya çocuğun cenazesinin o sabah kaldırıldığını biliyor ve anneye en sadık küçük insanıyla ebediyen vedalaşırken yardımcı olmak istiyordu.

Arabov'un karısı onları kayıtsızca karşıladı. Temiz ve güzel giyinmişti, mütevazı bir kutlamaya hazırlanmış gibiydi, sakindi, ağlamıyordu. Katya Bessonné'yi elbette tanıyordu ama Grunyahin'i bir kerecik fabrikada görmüştü ve neden geldiğini anlamıyordu.

Katya ilk kendisi sarıldı ona, Arabov'un karısıysa kolları iki yanında, durdu ve hiçbir karşılık vermedi – başına ne geldiğiyle ilgilenmiyordu artık. Mekanik hareketlerle pompalı gaz ocağını açtı ve yabancısı olan konuklar için çayı ısıttı. Grunyahin, acınacak derecede çirkin ve anlamsız suratlı bu kadını beğendi; burnu büyük ve ince, dudakları gri, gözleri renksiz ve ev işlerine bir başına koşturmaktan suskundu; fazla yaşı olmamasına rağmen vücudu kurumuştu, erkek bedenini andırıyordu, küçülen göğüsleri işsiz güçsüz kalmış gibi sarkmıştı.

Çaylarını içen konuklar ayaklandı. Görüşme teselli vermemiş ve Katya Bessonné'nin içine, çok fazla şey hisseden ama eylemsiz kalan kalbinin güçsüzlüğünden ötürü bir tedirginlik çökmüştü. Çıkarlarken ev sahibesi ansızın odasının boşluğuna döndü. Grunyahin de oraya bakıverdi ve tüm nesneler sanki aşina, hepsinin tanıdığı bir insanın, belki de kendisinin benzerleri, bozuk suretleri gibi göründü; içerdeki insanlara dikkat etmiş ve hepsine belirsiz yüz ve tavırlarla sert sert gülmüşlerdi. Arabov' un eski karısı da aynı şeyi görmüş olacak ki sonsuz acısından birdenbire ağlayıverdi ve yabancılardan utanıp arkasını döndü. Başkalarından bir yardım gelemeyeceğini ve yalnız başına saklanmanın daha iyi olduğunu içgüdüsel olarak biliyordu.

Bu yaşantıya üzülen Grunyahin, Bessonné-Favaur'la sokağa çıktıklarında ona şöyle dedi: "Mekaniğin bir altın kuralı olduğunu duymuşsunuzdur. Bazıları bu kural yardımıyla tüm tabiatı, tüm hayatı aldatmayı düşünmüş. Kostya Arabov da sizinle, ya da sizden, nasıl desem, bir şeyler, bir bedava altın almak istemiş... Biraz da olsa aldı sayılır değil mi?.."

"Biraz, evet," dedi Bessonné kabullenerek.

"Ama ne aldı ki sonuçta – bir gramdan fazlasını değil! Terazinin öteki ucunaysa denge için koca bir ton mezar toprağı yüklemesi gerekti, şimdi çocuğunu ezen toprağı..."

Katya Bessonné hayret içinde kaşlarını çattı.

"Hiçbir zaman altın kurala göre yaşamayın," diye devam et-

ti Grunyahin. "Bu cahilce bir şey ve insanı mutsuz ediyor. Ben mühendisim, doğanın daha ciddi olduğunu bilirim, onda torpile yer yok. Neyse, görüşürüz, otobüsünüz geliyor."

"Bekleyin," dedi Katya Bessonné.

"Hayır, vaktim yok," diye yanıtladı Grunyahin. "İnsanların kendilerinden mest olmaları sıkıcı geliyor bana, sevmiyorum, hem sonra nereye gideceklerini bilemiyorlar, benimle gezmeye başlıyorlar. İnsan, yaşamına özen göstermeli."

Bessonné-Favaur beklenmedik bir şekilde gülmeye başladı.

"Peki, gidin, gidin," dedi. "Sanki kendimi ben yapmışım gibi, ne bekliyorsunuz ki benden. Bilerek böyle olmadım ben, yanlışlıkla oldum. Ama bir daha yapmam, bağışlayın..."

Grunyahin Arabov'un karısının odasına döndü. Aynı kayıtsızlıkla karşılandı ve eşikten girer girmez kadına evlenme teklif etti – başka teklif edecek bir şeyi yoktu zira. Kadının, içinde hemen o an bir hastalık birikmiş gibi rengi attı ama yanıt vermedi. İvan Stepanoviç odada kalıp gece geç saate, dışarıda trafik durana kadar oturdu, sonra da istemeden uyuyakaldı; Arabov'un karısı ona kısa divanda yatak açtı ve doğru düzgün yatmasını söyledi.

Sabahleyin Grunyahin her zamanki gibi işine gitti ama akşam döndü. Matryona Filippovna Çeburkova (ihanetinden sonra, kocası Arabov'un soyadını taşımak istememişti) bu yeni insanı ne ağırlıyor ne kovuyordu. Adam ona para verdi, masanın üstüne bıraktı, kadınsa ona otomatik olarak çay ve kendi yemeğinden artan bir şeyleri ısıttı. Birkaç gün sonra kapıcı geldi ve Matryona Filippovna'dan yeni sakini kayıt ettirmesini istedi – dilediğini yapsın, ister kovsun, ister evlensindi ama bu şekilde yaşamasına kimse göz yummazdı. Kapıcı bir zamanlar mülküne el konulan kulaklardandı ve bu yüzen kanunlara harfiyen uyuyordu, ne de olsa devlet gücünü bizzat tecrübe etmiş ve yaşamıştı.

"Ceza alabilirsin, ona göre yurttaş Çeburkova, hazine zarardan hoşlanmaz."

"Hadi canım sen de... Eskiden cezalandıran eden yoktu, tabii

kocasız kalınca, güçsüz kalınca..."

"Sen de yaptırıver onun kaydını," dedi kapıcı Grunyahin'i işaret ederek, "kocasız kadın payını kaybetme, yoksa konutunu da kaçırırsın, filmdeki Yağ Tulumu* gibi kalırsın ortada, onun sıskası."

"Yarın kaydederiz, acelesi yok," dedi Matryona Filippovna. "Artık hatunlar daha uzun uzadıya düşünüyor."

"Belli!" dedi kapıcı ve gitti. "Vaktiyle hiç düşünmezlerdi, aptallık etmeden de yaşarlardı akılları varmış gibi," dedi kapının ardından.

İki gün sonra Grunyahin geçici olarak daireye kaydını yaptırdı ama Çeburkova ona temelli kayda geçmesini buyurdu.

"Bir oda bir mutfak evde bir herifle hatunun ayrı yaşadığına kim inanır!" dedi sinirli sinirli. "Dünkü kız değilim ben, kadınım, hemen yarın benle evlendirme dairesine gelmezsen canım çıksın! İşine gelmiyorsa da nereden çıktıysan oraya git!"

Her şey formalite icabı ve hızlıca gerçekleşiverdi ve Grunyahin'in yaşamı yabancı odada duruldu. O çalışıyor, Matryona Filippovna ev işlerine bakıyor, çeşitli hoşnutsuzluklarını dile getiriyor ve oğlunu nadiren, çoğunlukla da gözyaşlarını akıttıktan sonra hazza benzer o rahatlamayı duyabilmek için anımsıyordu; başka bir mutluluk duyamıyordu ya da bir fırsat çıkmıyordu karşısına. Kendi de bilmeden oğlunun ölümü onun için zamanla tekin bir mutluluk nedenine dönüşmüştü – kısa gözyaşlarından sonra yavaş ve ayrıntılı hatıralarla gelen mutluluk. İvan Stepanoviç'i de bu yoksul fakat kendi matemiyle esrimenin ısıtan sıcaklığını ve ruhunun olanca sabrını kapsayan duyguyu paylaşmaya çağırıyordu. Böyle zamanlarda hep karakterinin gerektirdiğinden daha iyi ve uysal oluyordu. Grunyahin, Matryona Filippovna'nın ölen çocuğu için durup dururken ağlayıvermesini seviyor-

* Guy de Maupassant'ın "Boule de Suif" (Yağ Tulumu) adlı öyküsünden uyarlanmış Rus filminin kahramanı. –*ç.n.*

du bile, zira o zaman İvan Stepanoviç'in payına da karısından bir şefkat ya da imtiyaz düşüveriyordu.

Genel olarak Çeburkova kocasının iş dışında bir yere gitmesine izin vermiyor, gözü saatte, zamanında dönüp dönmediğini takip ediyor, toplantılara inanmıyor, ikinci kocasının da alçağın teki olduğunu ve kendisini aldattığını söyleyerek ağlayıp sövmeye başlıyordu. Kocası buna rağmen geç kaldıysa Matryona Filippovna ona kapıyı açıyor ve eline ne geçtiyse –eski bir yün çizme, üzerinde kıyafetler bulunan bir askı, bir zamanların semaverine ait bir boru, ayağındaki pabuç veya yanı başındaki başka bir eşya– fırlatmaya başlıyordu, yeter ki kendi öfke ve mutsuzluğunu alt edebilsin. Böyle dakikalarda İvan Stepanoviç, Matryona Filippovna'ya şaşkınlık içinde bakıyor, o ise bir acısı başka bir acıya dönüştüğü ama tam olarak yok olmadığı için hazin hazin ağlıyordu. Görmüş geçirmiş Grunyahin bu davranışlardan pek fazla etkilenmiyordu.

Matryona Filippovna'nın ikinci oğlu annesiyle yeni babasının kavgasını kayıtsızca izliyordu, zira annesi her zaman hakkından geliyordu babasının. Fakat bir defasında İvan Stepanoviç boğazını tırmalayan karısının bileklerini kavrayıverdiğinde çocuk uyardı:

"Yoldaş Grunyahin, annemi dövme! Yoksa karnına çuvaldız batırırım, orospu çocuğu!.. Senin evin değil burası, havalara girmesen iyi olur!"

Grunyahin derhal toparlandı – istemeden, canı çok yandığı için kaybetmişti kendini. Matryona Filippovna çaresizlikten kan ter içinde kalmış, yorgun, tüm kalbini zorlayarak çırpınıyordu karşısında – kocasını ahlaksızlıktan korumak, ailesine sadakatini sağlamaktı istediği. İvan Stepanoviç dinliyor, sabrediyor ve öğreniyordu.

Geceleri karısının yanında yatarken her şeyin zaten tam da böyle olması gerektiğini, aksi takdirde açgözlü, hafif yüreğinin hızla köhneyeceğini, çeşitli kadın ve arkadaşlara verimsizce bağ-

lanıp yeryüzü nimetlerinin kucağına tehlikeli bir rızayla atılıp öleceğini düşünüyordu.

Sabah Matryona Filippovna'nın ikinci oğlu –onun adı da eskiden Grunyahin'in olduğu gibi Semyon'du– şöyle demişti İvan Stepanoviç'e: "Sen niye annemle yatıyorsun? Size bakmak hoşuma mı gidiyor zannediyorsun? Gidiyor mu sence ha?"

Soru Grunyahin'i ürküttü. Karısı yoktu, yiyecek almak için pazara gitmişti. İnsanların evcimen duygular ve ortak düşüncelerle yaşadığı, çocuklarını sinemaya götürdüğü tatil günü başlıyordu. İvan Stepanoviç de Semyon'la birlikte bir Sovyet komedisi izlemeye gitti. Semyon memnun kaldı ama filmi biraz eleştirdi – ona göre işlenen sorunlar küçüktü, kendisi çok daha fazlasını yaşamıştı. Eve geldiklerinde Matryona Filippovna eski kocasının portresi karşısında oturmuş ağlıyordu, İvan Stepanoviç'i gördüğünde utandı ve resme bakmayı kesti; Grunyahin'e de bundan fazla sevgi gerekmiyordu, Matryona Filippovna'nın utanmasını kendisine duyulan büyük şefkatin ve uysal güvenin işareti olarak algılamıştı. Bu kadından çektiğini çileden saymıyordu, çünkü insan henüz kesintisiz mutlu olma cesaretine tam olarak erişmiş değildi, öğreniyordu.

Gece, karısı ve oğlu uyuduğunda İvan Stepanoviç, Matryona Filippovna'nın başucuna oturdu ve onun nasıl korunmasız olduğunu, bütün yüzünün kasvetli bir yorgunluk içinde nasıl hazin bir şekilde buruştuğunu gördü; gözlerinin iyilik doluymuş gibi, o bilinçsizce yatarken içinde kadim bir melek gizlenirmiş gibi duruşunu izledi. Bütün insanlık uyur vaziyette yatıyor olsaydı, yüzüne bakarak onun gerçek karakterini öğrenmek mümkün olmaz, yanılgıya düşülebilirdi.

—

Andrey Platonov

CAN

Çeviren: Günay Çetao Kızılırmak

"Biliyorum o halkı ben, orada doğmuştum," dedi Çagatayev.

"Bu yüzden gönderiyorlar ya seni oraya," diye açıkladı sekreter. "Ne denirdi o halka, hatırında mı?"

"Bir şey denmezdi," diye yanıtladı Çagatayev. "Ama kendi kendisine kısa bir ad vermişti."

"Nasıl bir ad?"

"Can. Ruh ya da tatlı hayat anlamında. O halkın, ruhundan ve kadınların, anaların ona bağışladığı tatlı hayatından başka hiçbir şeysi yoktu – halkı doğuran analardır çünkü."

Sekreter kaşlarını çattı ve kederlendi.

"Demek varı yoğu göğsündeki yüreğiymiş, o da çarptığı sürece..."

"Sırf yüreği," dedi Çagatayev onaylayarak, "bir tek yüreği; vücudunun dışında kalan hiçbir şeye sahip değildi. Zaten hayat da onun sayılmazdı, yaşadığını sanırdı sadece."

Gerek dili gerekse dünyaya bakış açısıyla sadece çağının değil tüm zamanların edebiyatında apayrı bir yere sahip olan Platonov'un bu kısa romanı, "İnsan ne için yaşar?" sorusu üzerine derin, sarsıcı ve özgün bir tefekkür niteliğinde. Hayata duyulan inancın dönüştürücü gücünün öyküsü *Can*; açlığın, yokluğun, unutulmuşluğun ve süreğen acının hissizleştirdiği bir halkın uyanışının öyküsü. En tanıdık konuyu bile ilk kez ele alınıyormuşçasına ilginç kılan ve tüm eserleri sadece insana değil, bir bütün olarak doğaya yönelik muazzam bir sevgi ve şefkatle ışıldayan Platonov'un *Can*'ı, edebiyatseverleri derinden etkileyecek güçlü bir roman.

ANDREY PLATONOV
MUTLU MOSKOVA
roman

Rus edebiyatının geç keşfedilmiş ustalarından biri olan Andrey Platonov'un 1930'larda yazdığı Mutlu Moskova, Rusya'da ancak 1991'de, eski rejim yıkıldıktan sonra yayımlanabildi. Roman küçük yaşta öksüz kalan Moskova Çestnova'nın etrafında dönüyor. Hayatı keşfetmeye çalışan, içi içine sığmayan Moskova meslekten mesleğe ve bir romantik ilişkiden diğerine geçerken hem değişik tecrübeler yaşıyor hem de ilginç karakterlerle karşılaşıyor.

Moskova'nın yaşadıkları ve tanıştığı kişiler üzerinden, insan ruhunu amansız bir savaş meydanına çeviren karşıt güçleri de ustalıkla betimliyor Platonov: Birilerine, bir şeylere bağlanma ihtiyacı ve bu bağlılıktan duyulan korku, mantık ve duygular, toplumsal benlik ve bireysel benlik, bir şeyler yapma arzusu ve bu arzuyu öldüren nafilelik hissi...

Tıpkı Platonov'un diğer eserleri gibi, Mutlu Moskova da Stalin dönemindeki idealist propagandalara karşılık toplumsal gerçekliği gözler önüne seren, insana dair ebedi ve ezeli meseleleri kurcalayarak varoluşu sorgulayan, her cümlesi yazarın özgün zihninin ve kaleminin damgasını taşıyan bir roman.

Metis Edebiyat | Roman
ISBN-13: 978-975-342-880-4

Metis Yayınları
www.metiskitap.com